NHLRP National Home Language Reading Programme

SEHLOPHA SA 3

Pokello ya Dipale

SESOTHO

PUO YA LAPENG

KOTARA YA 1 & 2

basic education
Department: Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL EDUCATION COLLABORATION TRUST

ETDP SETA

2030 NDP

Read to Lead
A Reading Nation is a Leading Nation

SACE

Pokello ya Dipale

SEHLOPHA SA 3 | KOTARA YA 1 & 2

SESOTHO

NHLRP | National Home Language Reading Programme

Copyright © 2026 National Educational Collaboration Trust (NECT)

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0)**.

Additional permissions beyond the scope of this license may be available. For further information, please contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

NHLRP | National Home Language Reading Programme

KOTARA YA 1

MMAPA WA AFRIKA

Sierra-Leone
Liberia
Côte d'Ivoire
Ghana
Togo
Nigeria
Cameroon
Central African Republic
South Sudan
Ethiopia
Somalia
Equatorial Guinea
Gabon
Congo
Democratic Republic of Congo
Uganda
Rwanda
Burundi
Tanzania
Angola
Zambia
Malawi
Namibia
Zimbabwe
Mozambique
Botswana
Afrika Borwa
Lesotho
Bophelo ntle le meedi
Leeto le leholo la Shamiso
Modisana ya ileng a hweletsa a re 'tau'
Phaposi ya ho rutela e sentsweng
Sefaha sa letsoho se botala ba lehodimo

MMAPA WA LEFATSHE

Maeto a Phakela

Asia

Yuropa

Boitseki ba Malala ba ditokelo tsa thuto

Lewatle la Phasifiki

Afrika

Ostralia

Lewatle la India

Antathika

KOTARA YA I DIPALE

1. Leeto le leholo la Shamiso 1

2. Maeto a Phakela 15

3. Phaposi ya ho rutela e sentsweng 29

4. Mari Copeny: Mohale wa metsi 43

5. Sefaha sa letsoho se botala ba lehodimo 57

6. Modisana ya ileng a hweletsa a re ‘tau’ 71

7. Bophelo ntle le meedi 85

8. Boitseki ba Malala ba ditokelo tsa thuto 99

PALE YA 1

LEETO LE LEHOLO LA SHAMISO

Mookotaba: Re kena leetong

Tlhahisoleseding ya boitshetleho

- Sengolwa sena ke pale ya ditaba tsa nnete le tsa boiqapelo.
- E etsahalla tikolohong ya Zimbabwe.
- E etsahala nakong ya jwale. Mophetwa ya ka sehloohong o ithuta le ho nahana ka diketsahalo tse fetileng nakong yohle ya pale.
- Pale ena e tla thusa baithuti ho ithuta haholwanyane ka sebaka se bitswang ‘Great Zimbabwe’ naheng ya Zimbabwe. Ena ke naha ya nnete!

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Paleng ena, Shamiso o etela dithako tsa sebaka sa nnete se bitswang ‘Great Zimbabwe’.
- Dithako ke dintho, moaho kapa sebaka sa kgale, tse neng di sebediswa dilemong tse fetileng.
- Dithako ke dibaka tse ikgethang tseo o ka di etelang hobane ke karolo ya nalane: Di re thusa ho ithuta hore batho ba ne ba phela jwang, ba ne ba ahile eng, le dintho tse neng di le bohlokwa ho bona.

Leano la Kutlwisiso: Etsa dikakanyo

- Ke eng: Ho noha dintho tseo mongodi a sa di hlaloseng ka ho hlaka, o sebedisa dintlha tsa pale.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho utlwisisa meelelo e tebileng le e patehileng.
- Le thusa jwang: Le re thusa ho fihlella diqeto ha re bala, ho utlwisisa pale le baphetwa hantle.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
3, 1	E ne e se e le nako e telele Shamiso le ba lelapa la hae ba emetse matsatsi a phomolo. Ba ne ba tlo etela ba leloko la bona Zimbabwe. Tseleng, ba ile ba kgefutsa sebakeng se bitswang Great Zimbabwe. Shamiso o ile a batlisisa ka 'Great Zimbabwe' inthaneteng. O ile a ithuta hore ke motse o moholo le paleisi ya kgalekgale.	Ke akanya hore Shamiso ha a so ka a ya Great Zimbabwe, hobane o ile a e sheba inthaneteng ho ithuta hore ke eng.
7, 1	Motsamaisi wa bahahlaudi o ile a ba isa misiamong pele. "Ntho e nngwe le enngwe misiamong mona e tswa dithakong," motsamaisi wa bahahlaudi a ba bolella.	Dimisiamo ke dibaka tseo ho bolokwang dintho tsa bohlokwa ho tsona. Ke akanya hore Great Zimbabwe ke sebaka sa bohlokwa hobane dintho tse tswang dithakong di bolokilwe miseamong.

E ne e se e le nako e telele Shamiso le ba lelapa la hae ba emetse matsatsi a phomolo. Ba ne ba tlo etela ba leloko la bona Zimbabwe. Tseleng, ba ile ba kgefutsa sebakeng se bitswang Great Zimbabwe. Shamiso o ile a batlisisa ka 'Great Zimbabwe' inthaneteng. O ile a ithuta hore ke motse o moholo le paleisi ya kgale-kgale.

"Joo! E ya kgahlisa!" a nahana. O ne a tatetse ho bona lehae la badimo ba hae.

“Great Zimbabwe e ahilwe ke baholo ba rona!” ntatae a mmolella. “Ha ke ne ke le ngwana, Zimbabwe e ne e bitswa Rhodesia mme e ne e buswa ke Brithane. Mmuso o ne o sa batle hore batho ba tsebe hore sebaka se setle seo se thehilwe ke MaAfrika!” a rialo.

Qetellong ha ba lelapa la Shamiso ba fihla Great Zimbabwe, ntate wa Shamiso o ile a emisa koloi mme a ya moo ho rekiswang ditekete. O ile a kgutla le ditekete tsa bona a tsamaya le motsamaisi wa bahahlaudi.

“Re a le amohela Great Zimbabwe,” ho rialo motsamaisi wa bahahlaudi. “Sebaka sena se ahilwe dilemong tse ka bang lekgolo tse fetileng – maqalong a mongwahakgolo wa bo11!”

Motsamaisi wa bahahlaudi o ile a ba isa misiamong pele. “Ntho e nngwe le enngwe misiamong mona e tswa dithakong,” motsamaisi wa bahahlaudi a ba bolella.

Pele o ile a ba bontsha dinonyana tse robedi tse betlilweng. “Dinonyana tsena e ne e le sesupo sa marena a boholoholo,” a rialo. “Ebile bona – nonyana ena ke yona e leng folakgeng ya rona ya Zimbabwe!” a rialo, a supa e nngwe ya dinonyana tse betluweng.

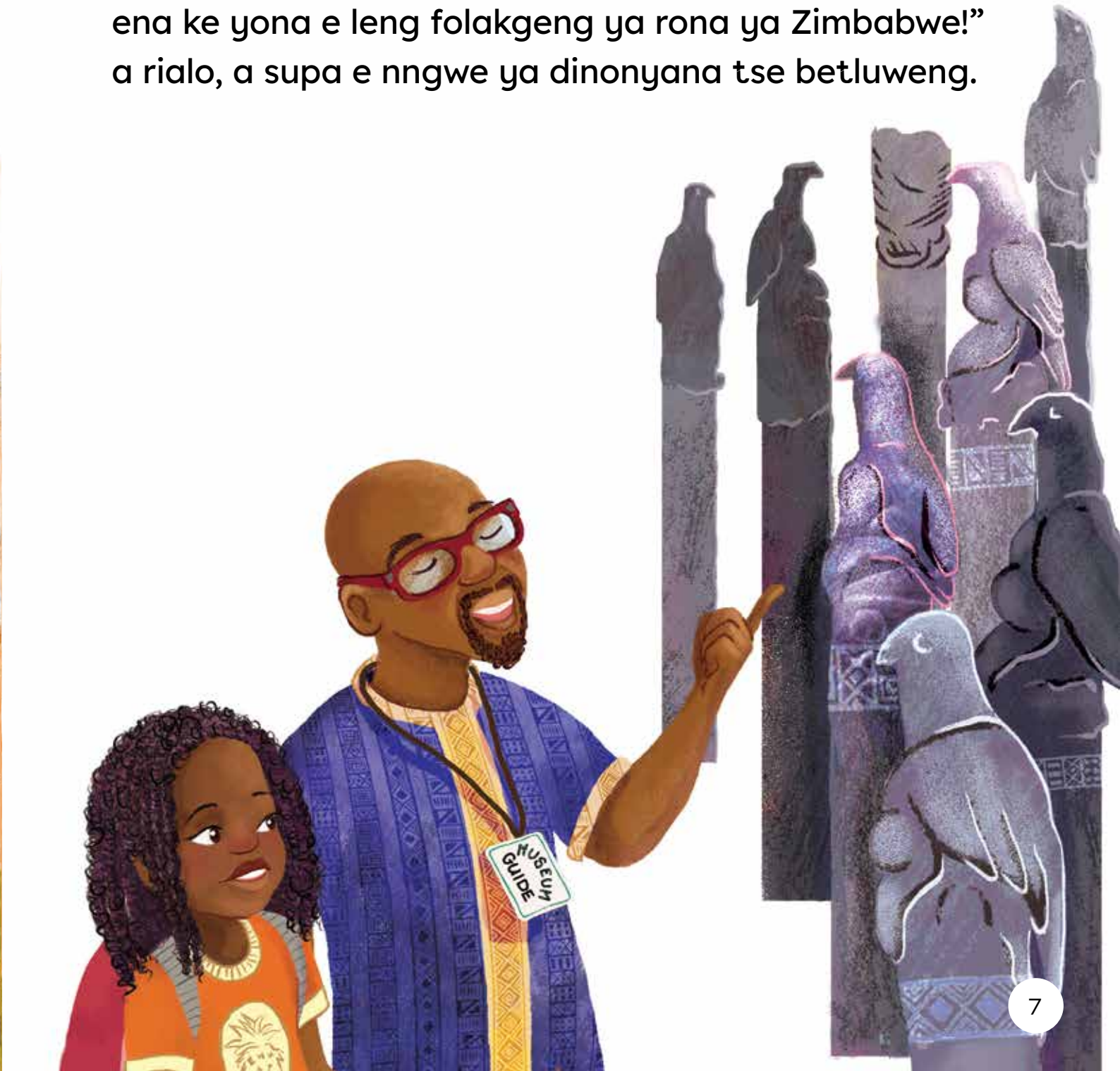

Eitse ha ba tsamaya pela mabokose a entsweng ka patsi, Shamiso o ile a bona difaha tsa kgauta le terata ya koporo.

“Batho ba neng ba dula mona ba ne ba ruile kgauta,” motsamaisi wa bahahlaudi a hlalosa.

“Difaha tseo di tswa China!” motsamaisi wa bahahludi a ba hlalosetsa, a bile a supa difaha tse ding tse entsweng ka kgalase, kahara lebokose le bonaletsang. “Sena se re bolella hore batho ba neng ba dula mona ba ne ba etsa kgwebisano le dinaha tsa matjhaba!”

“Kgele! Ho kgahlisa hakakang!” ho rialo Shamiso a nahanne mabenyane a badimo ba hae.

Yaba, ba tsamaela leboteng le tjhitja la majwe.

“Lena le bitswa Great Enclosure, e ne e le lehae la Mafumahadi!” motsamaisi wa bahahlaudi a hlalosa.

O ile a tswela pele, “Zimbabwe e rehelletswe ka sebopeho sena se seholo. Zimbabwe e bolela ntlo e kgolo ya lejwe – jwalo feela ka yona ena!”

Ntata Shamiso o ile a inama mme a mo sebela ka tsebeng, “Sena ke sebopeho sa lejwe se seholo ka ho fetisisa Afrika, ntle le ho diphiramiti tsa Egepeta.”

“Hao! Ho kgahlisa hakakang!” ho rialo Shamiso a bile a nahana ka badimo ba hae ba aha mabota a maholo a majwe.

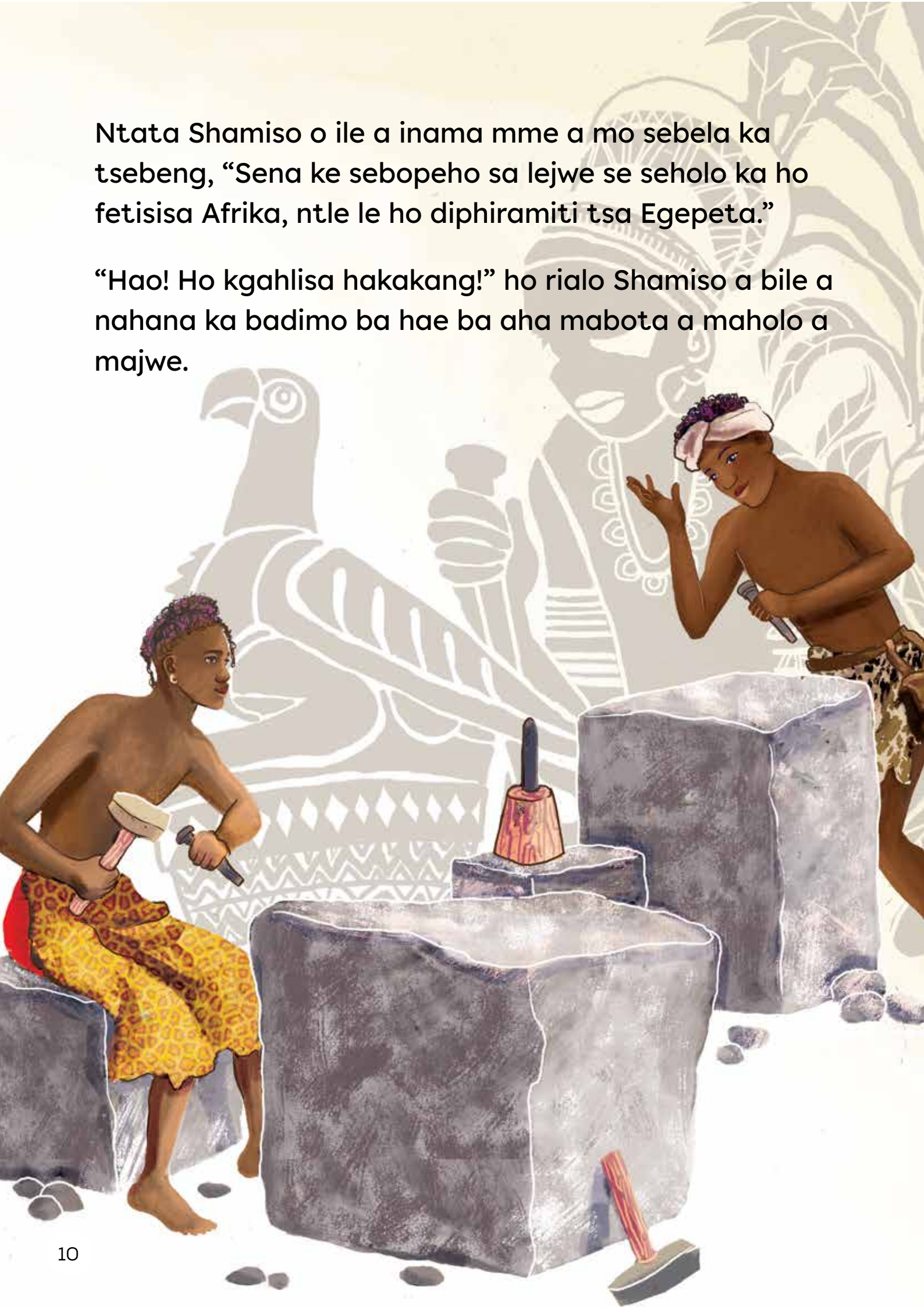

Kamora moo, motsamaisi wa bona o ile a ba isa motsaneng o monyenyane. “Motsana ona o ahilwe hape, hore le kgone ho bona kamoo matlo a neng a le ka teng ha batho ba ne ba dula mona Great Zimbabwe!” a hlalosa.

Ba ile ba bona le sehlopha sa batjeki.

“Batjeki bana ba ne ba tjeka ho etsa hore metjeko ya boholoholo e dule e le karolo ya bophelo ba bona!” ho rialo motsamaisi wa bahahlaudi.

Qetellong, motsamaisi wa bona wa bahahlaudi o ile a ba nkisa leeto le nyolosetsang thabeng e kgolo.

“Mona e ne e le sebaka sa bodumedi, moo ho neng ho etswa mekete e ikgethileng,” a hlalosa. “Ke teng moo dinonyana tsane tse betluweng ka patsi di ileng tsa fumanwa teng! Bona!” a rialo, a bile a supa lefika la tonanahadi motseng wa thaba.

“Mafika ao a tshwana le dinonyana le ona!”

“Hao! Ho kgahlisa hakakang!” ho rialo Shamiso a bile a nahana ka badimo ba hae ba rapela mmoho.

Shamiso o ile a ema ntlheng ya thaba le ntatae, ba shebile dithabana tse ding le letamo le neng le le holenyana. Ba ne ba kgona ho bona dithaka tsa majwe tse kgabisitseng naha.

“Ho kgahlisa hakakang!” ho rialo Shamiso. “Ke motlotlo ka mosebetsi wa badimo ba rona!”

“Le nna fela jwalo!” ho rialo ntatae a bososela.

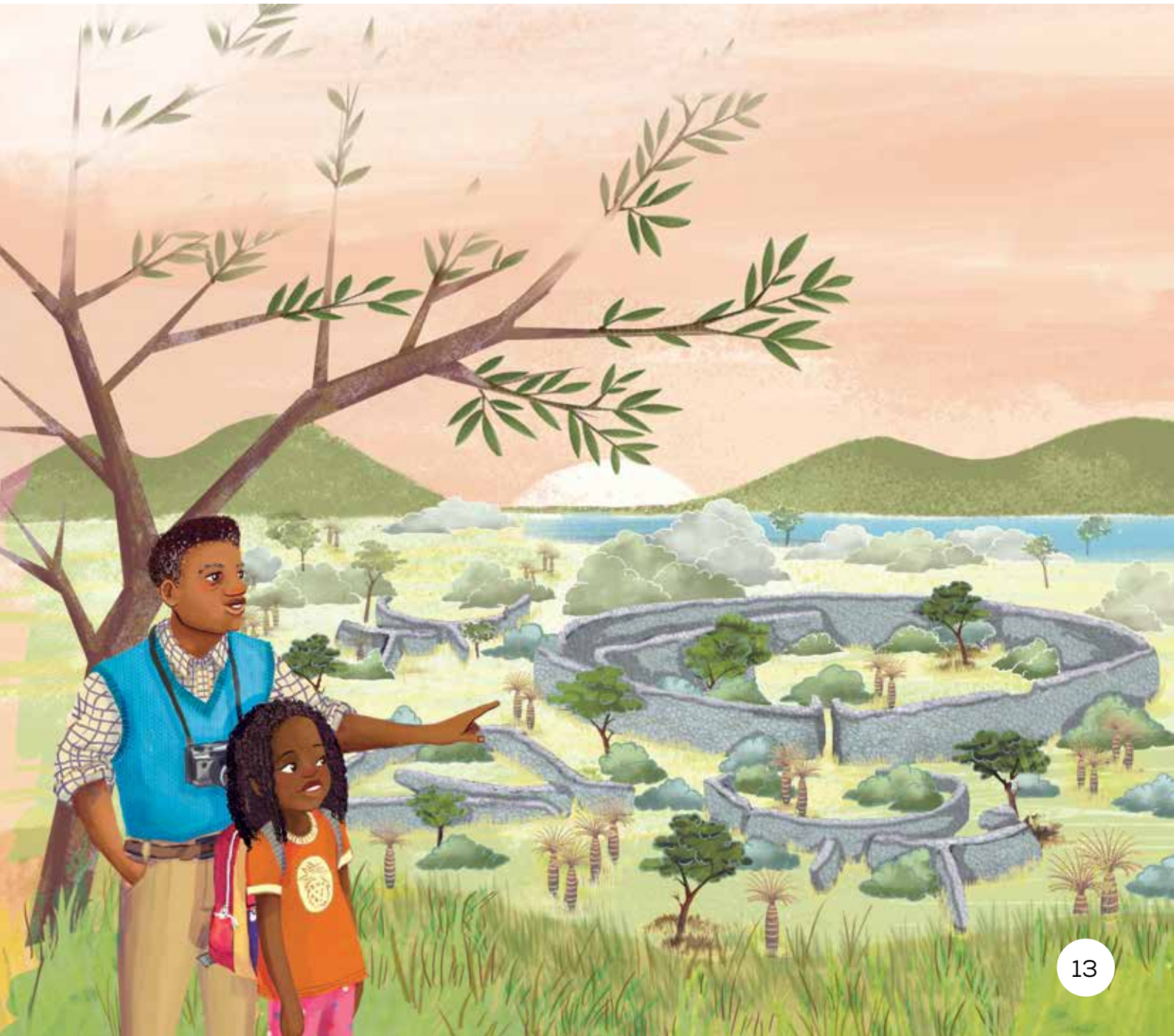

Padiso 1

Shamiso le ba lelapa la hae ba ne ba nkile leeto le yang kae?
Ba ne ba ile Great Zimbabwe.

Ke dintho tsefe tseo Shamiso a di boneng Great Zimbabwe?
- O bone dinonyana tse betlilweng.
- O bone difaha le terata ya koporo.
- O bone misiamo.
- O bone the Great Enclosure.
- O bone lebota le leholo la majwe.
- Jwalojwalo.

O nahana Shamiso o ne a ikutlwa jwang ka leeto la bona la Great Zimbabwe?
- Ke nahana hore o ne a natefetswe hobane o ile a re 'Hao, ho kgahlisa hakakang!' ha a bona dintho tse fapaneng moo.
- Ke nahana o ne a kgothetse ho bona mosebetsi o entsweng ke badimo ba hae, hobane o ile a dula a nahanne ka bona.
- Ke nahana o ile a ikutlwa a thabile hobane a ne a kgonne ho bona dibaka tse kgahlisang tseo badimo ba hae ba neng ba phela ho tsona.

Padiso 2

Shamiso le ntatae ba ne ba ikutlwa jwang kamora pale?
Ba ne ba le motlotlo ka badimo ba bona.

Ke sebopeho / moaho ofe oo e leng ona feela Afrika o leng moholo ho Great Zimbabwe?
Ke diphiramiti tse Egepeta

Hobaneng Shamiso le ntate wa hae ba ne ba le motlotlo?
- Hobane badimo ba bona ba entse dintho tse ngata tse makatsang.
- Hobane badimo ba bona e ne e le bahahi ba hlwahlwa.
- Hobane badimo ba bona e ne e le bahwebi ba hlwahlwa.
- Hobane badimo ba bona ba ne ba tseba ho etsa mabenyane a matle.
- Hobane badimo ba bona e ne e le bahahi ba hlwahlwa ba tsebang ho aha ka majwe!
- Hobane badimo ba bona...

PALE YA 2

MAETO A PHAKELA

Mookotaba: Re kena leetong

Tlhahisoleseding ya boitshetleho

- Sengolwa sena ke pale ya ditaba tsa nnete le tsa boiqapelo.
- E etsahalla tikolohong ya Afrika Borwa.
- E etsahala nakong ya jwale.
- Pale ena e tla thusa baithuti ho ithuta haholwanyane ka dibaka tse fapaneng lefatsheng.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Paleng ena, Phakela o ithuta ka 'The New Seven Wonders of the World.' Ke dibaka tse supileng lefatsheng tseo batho ba di kgethileng di kgahlisa ka ho fetisisa ebile di ikgethile.
- Lenane lena le thusa batho ho ithuta le ho keteka dibaka tsena tse ikgethang.
- Phakela ha a etele dibaka tsena kannetenete. O ithuta ka tsona ka ho di bala bukeng - jwalo feela ka ha re bala pale.

Leano la Kutlwisiso: Fumana mme o Hopole Dintlha

- Ke eng: Ho batla le ho hopola dintlha tse kang baphetwa, nako le sebaka, ha mmoho le diketsahalo.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho re thusa ho dula re hopola tse etsahetseng le ho utlwisisa pale hantle.
- Le thusa jwang: Le o thusa ho qoqa ka pale le ho utlwisisa tatelano ya diketsahalo tsa yona.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
19, 1	Sehlooho leqepheng la pele se ne se baleha ka tsela ena, `The Great Wall of China.' ntate wa Phakela o ile a bala tlhaloso, "The Great Wall of China le ile la ahwa dilemong tse 2 000 tse fetileng ho sireletsa baahi ba China direng tsa bona. Lebota lena ke sebopeho se selelele ho fetisisa, se kileng sa ahwa ke batho."	Mohlolo wa pele wa Lefatshe ke ofe? Ke ithutile hore o bitswa 'The Great Wall of China.'
20, 1	Ntate wa Phakela o ile a bala sehlooho leqepheng la bobedi "Christ the Redeemer Statue, Brazil." Yaba o bala tlahloso e neng e ngotswe ka tlasa setshwantsho sena sa seemahale sa tonana, "The Christ the Redeemer Statue se dutse hodima thaba ya Corcovado Rio de Janeiro, Brazil."	Mohlolo wa bobedi wa Lefatshe o kae? Ke ithutile hore o naheng e bitswang Brazil.

Ntate wa Phakela o ile a tla hae le buka e bitswang ‘The New Seven Wonders of the World’ (Mehlolo e supileng e metjha ya Lefatshe) ho tswa laeboraring.

“Ha re na tjhelete ya ho palama sefofane. Empa dibuka di ka re isa hohle!” ntatae o ne a rata ho rialo.

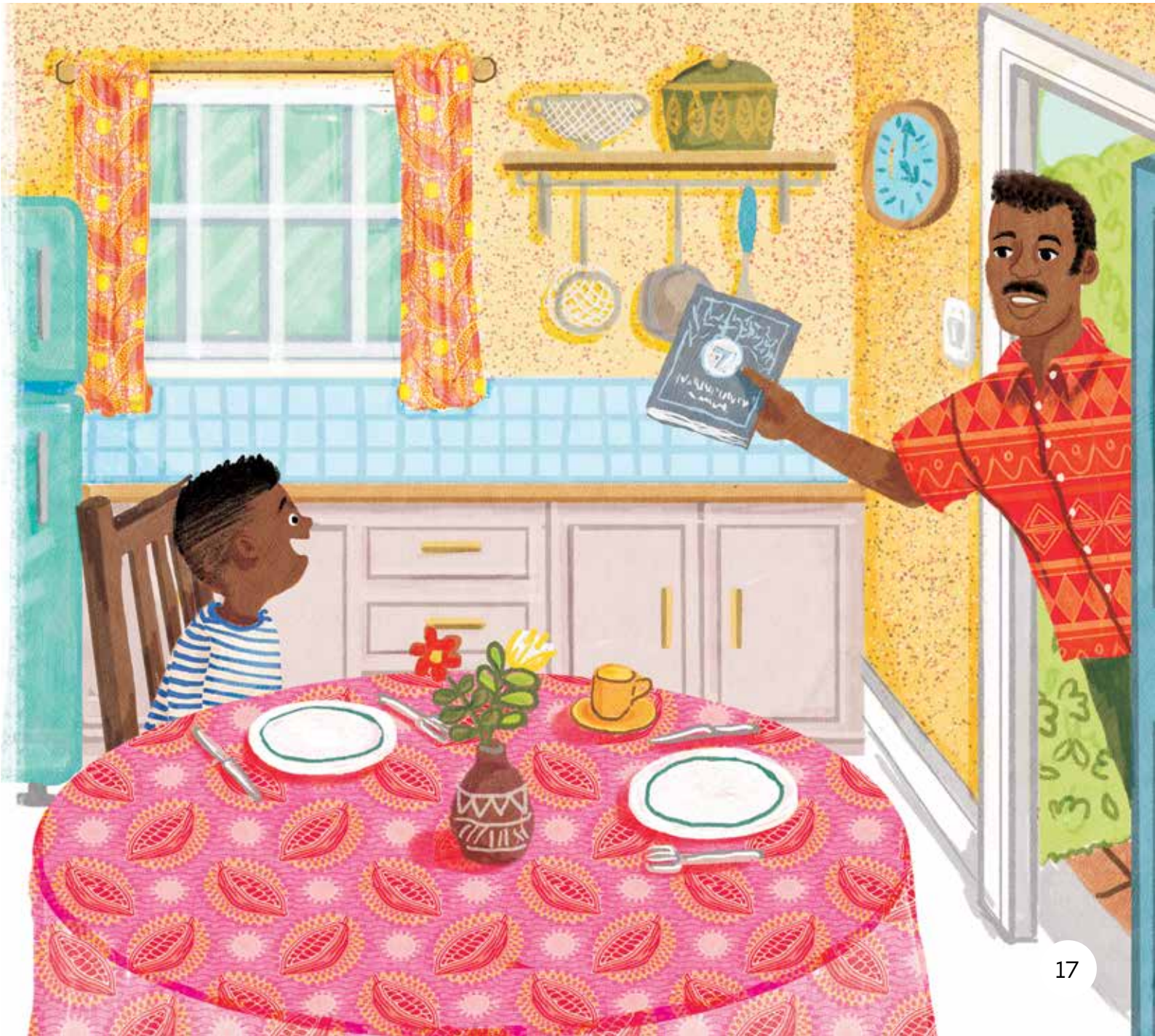

Kamora dijo tsa mantsiboya Phakela le ntate wa hae ba ile ba dula soufeng mmoho.
“Tloho re bone re na le eng mona!” ho rialo ntata Phakela, ha a bula buka.

“Ha re nke qeto ya hore na ke efe ya Seven Wonders eo re ka thabelang ho e etela ho fetisisa!” Phakela a rialo a nyakalletse.

Sehlooho leqepheng la pele se ne se baleha ka tsela ena, ‘The Great Wall of China.’ Ntate wa Phakela o ile a bala tlhaloso, “The Great Wall of China le ile la ahwa dilemong tse 2 000 tse fetileng ho sireletsa baahi ba China direng tsa bona. Lebota lena ke sebopeho se selelele ho fetisisa, se kileng sa ahwa ke batho.”

Phakela a shebisisa setshwantsho sa lebota lena le letle. “Kgele! Ke nahana ke Mohlolo oo nka thabelang ho o etela ka ho fetisisa!” ho rialo Phakela.

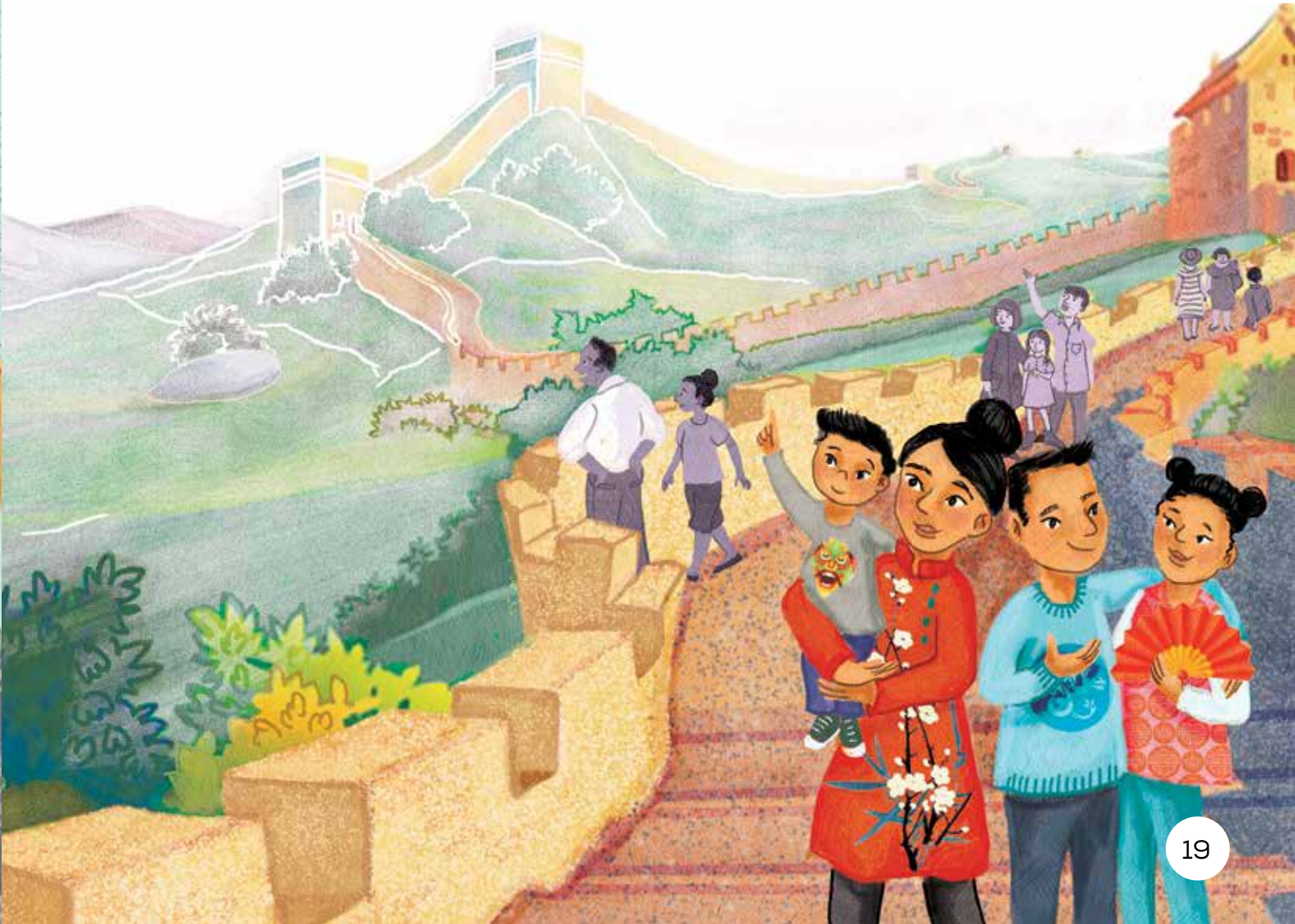

Ntate wa Phakela o ile a bala sehlooho leqepheng la bobedi, “Christ the Redeemer Statue, Brazil.” Yaba o bala tlhaloso e neng e ngotswe ka tlasa setshwantsho sena sa seemahale sa tonana, “The Christ the Redeemer Statue se dutse hodima thaba ya Corcovado Rio de Janeiro, Brazil. Se hlahelletse ka hodima toropo. Se bolelele ba dimitara tse 30.”

“Iyo! Ke nahaha hore oo ke Mohlolo oo nka thabelang ho o etela!” ho rialo Phakela.

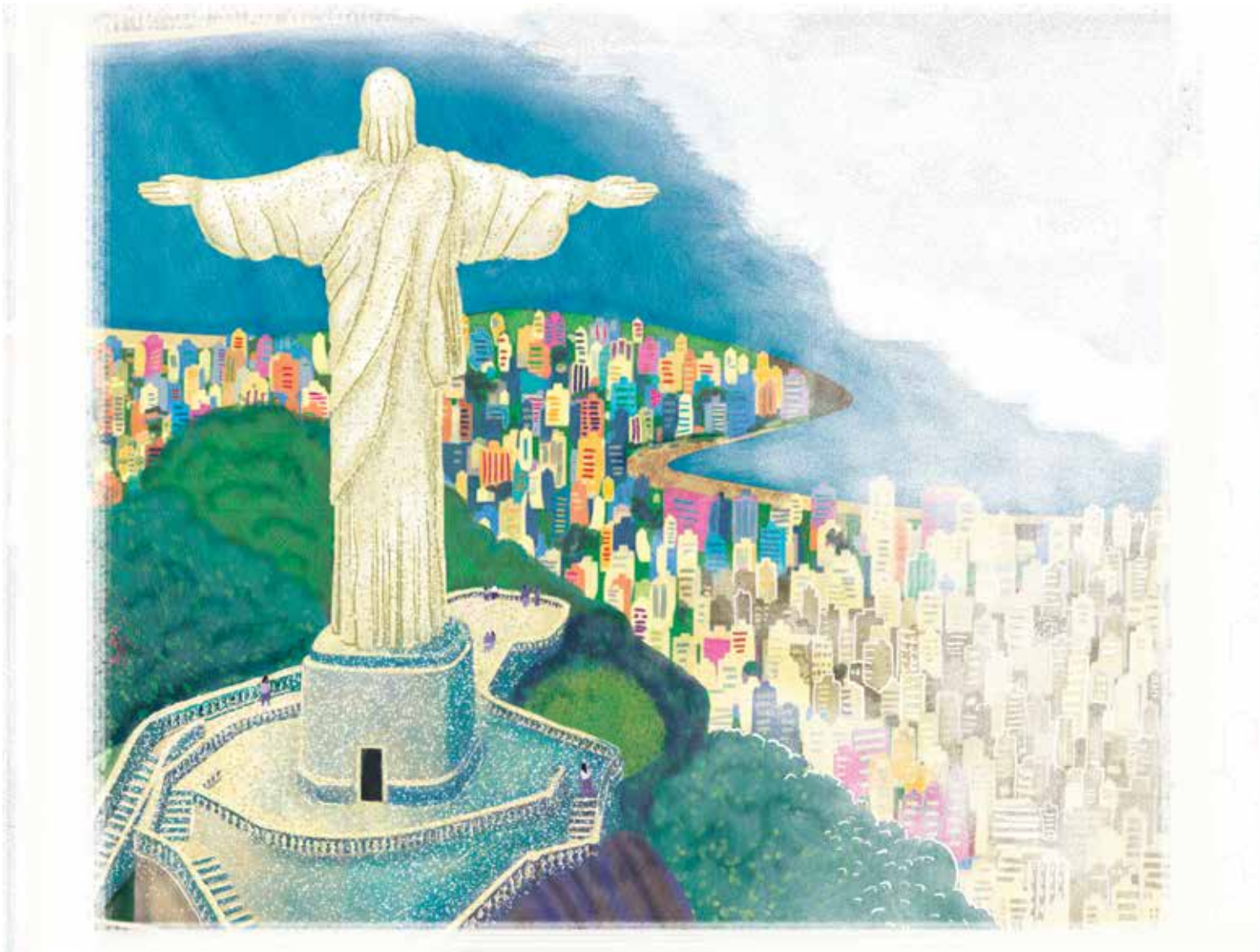

Ntate wa Phakela o ile a phehla leqephe ho hlahisa Mohlolo wa boraro wa Lefatshe.

“Jo!” ho kgotsa Phakela, “Ke nahana hore ona ke Mohlolo oo nka thabelang ho o etela ka ho fetisisa!”

“Ena ke Machu Picchu,” ntatae a rialo, “e naheng ya Peru!” Ntate wa hae o ile a tswela pele a bala tlhaloso, “Machu Picchu ke toropo ya boholoholo e hodimo dithabeng tsa Andean tse Peru, Amerika Borwa. Toropo ena e ahilwe dilemong tse 600 tse fetileng ke batho ba Inca.”

Phakela o ile a bala sehlooho sa Mohlolo wa bone, “Chichen Itza, Mexico”

“Ebe le yona ke toropo ya boholoholo?” Phakela a botsa.

“Hobaneng o sa bale o kgone ho tseba,” ho rialo ntatae.

Phakela o ile a bala, “Chichen Itza e ne e le toropo ya Mayan ya boholoholo. Enngwe ya meaho e tummeng ka ho fetisisa toropong eo ke phiramiti e bitswang El Caracol. Mehleng ya boholoholo, e ne e sebedisetswa ho boha lehodimo bosiu.”

“Ha! Mohlomong ke Mohlolo oo nka ratang ho o etela ka ho fetisa!” Phakela a rialo.

“Sheba, ena ke Colosseum ya Roma, Ithali.” ntate wa Phakela a rialo. “E ahilwe dilemong tse ka bang 2 000 tse fetileng. E ne e kgona ho dudisa batho ba fetang dikete tse 50 000 ka mekete ya setjhaba.”

“Mona ho thwe bahale ba ntwa ba ne ba lwanela teng!” Phakela a kgotsa. “Mohlomong ke ona Mohlolo oo ke batlang ho o etela ka ho fetisisa!”

“Ona ke ya o tseba!” Phakela a rialo ha ntatae a phehla leqephe. “Eo ke Taj Mahal India.”

Phakela o ile a hopola hore o kile a bala ka yona bukeng e nngwe ka India. “Ke a hopola hore morena e mong o ile a e aha e le lebitla la mosadi wa hae,” a rialo

“Esale ke batla ho etela Taj Mahal! Oo ke Mohlolo oo nka ratang ho o etela ho fetisisa!” Phakela a rialo.

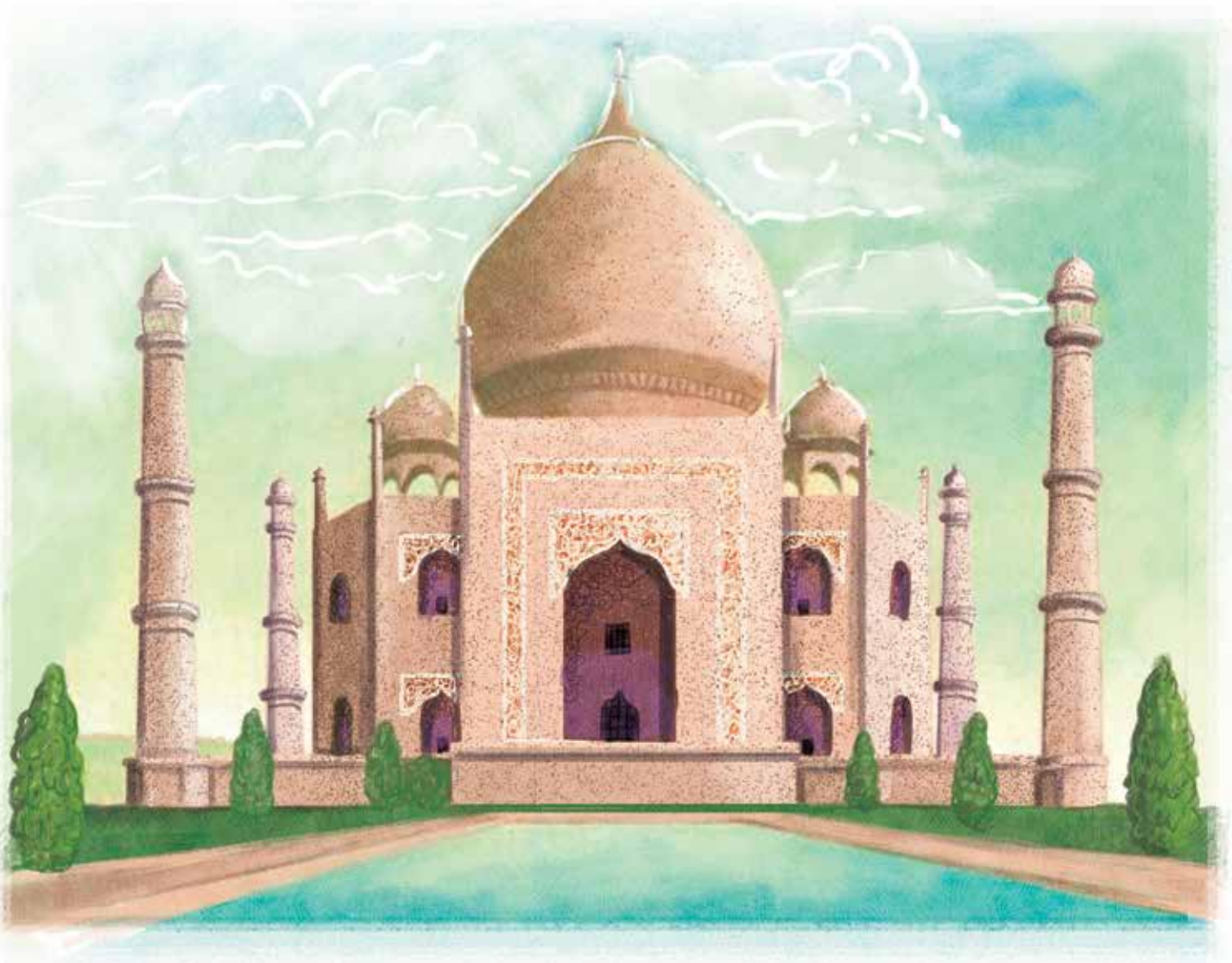

Qetellong ba ile ba fihla Mohlolong wa bosupa. Ntate wa Phakela o ile a bala sehlooho, “Petra, Jordan,” le tlhaloso, “Petra ke toropo e makatsang e betlilweng ka majwe a makgubedu ke morabe wa MaArab wa boholoholo. Toropo ena e ahilwe lehwatateng. Leha ho le jwalo, e na le mokgwa wa tsamaiso ya metsi o ikgethang ho bokelletsa metsi a pula le a dikgohola hore baahi ba moo ba dule ba na le metsi.”

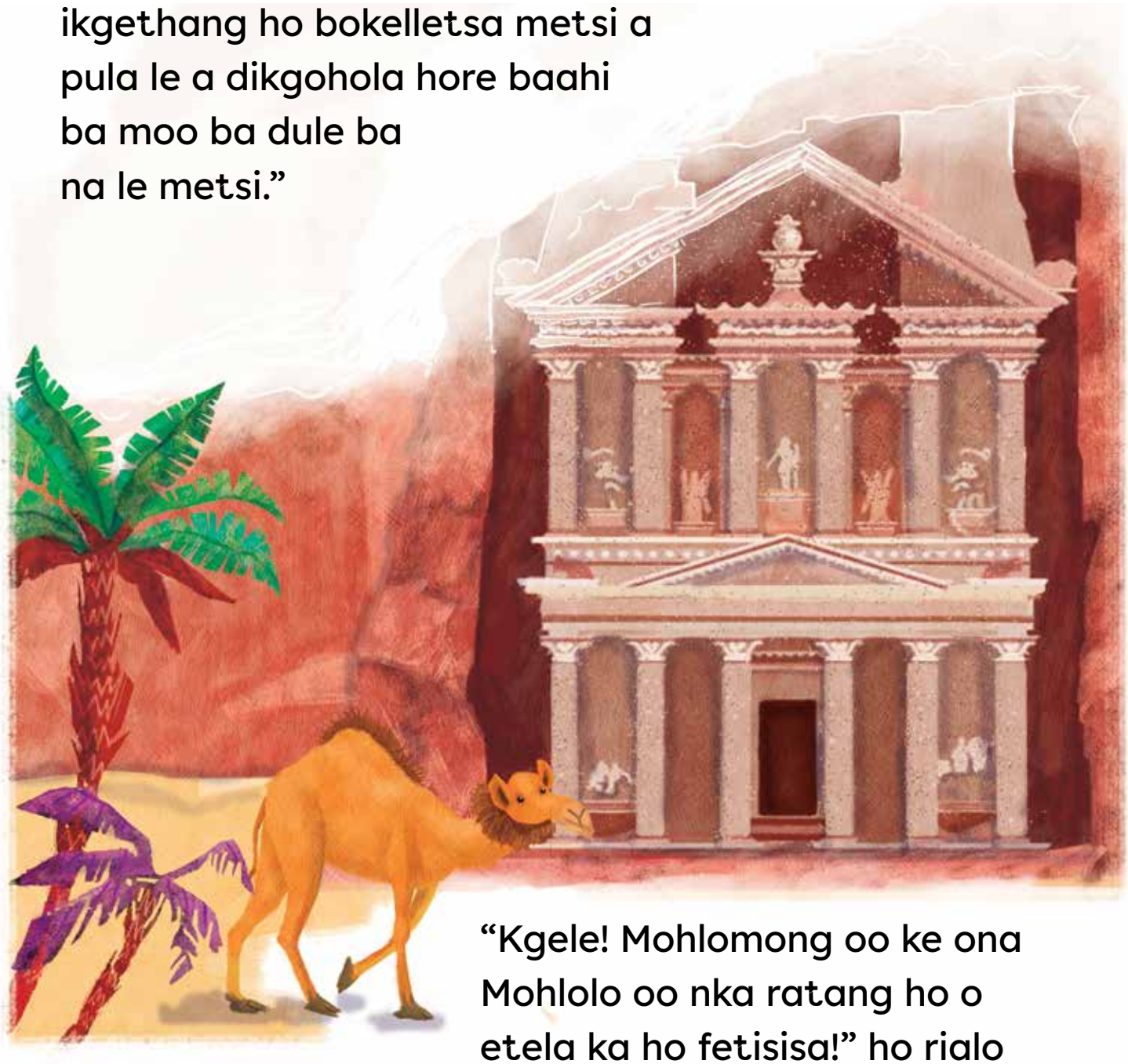

“Kgele! Mohlomong oo ke ona Mohlolo oo nka ratang ho o etela ka ho fetisisa!” ho rialo Phakela

Ntate wa Phakela o ile a kwala buka mme a mo neha pampiri e nyenyane le pensele.

“Ngola Mohlolo oo o ka ratang ho o etela ka ho fetisisa,” a rialo. Ba le babedi ba ile ba nka nakonyana ho ngola. Yaba ba di mena mme ba fapanyetsana ka tsona.

“O lokile? 1-2-3... bula!”

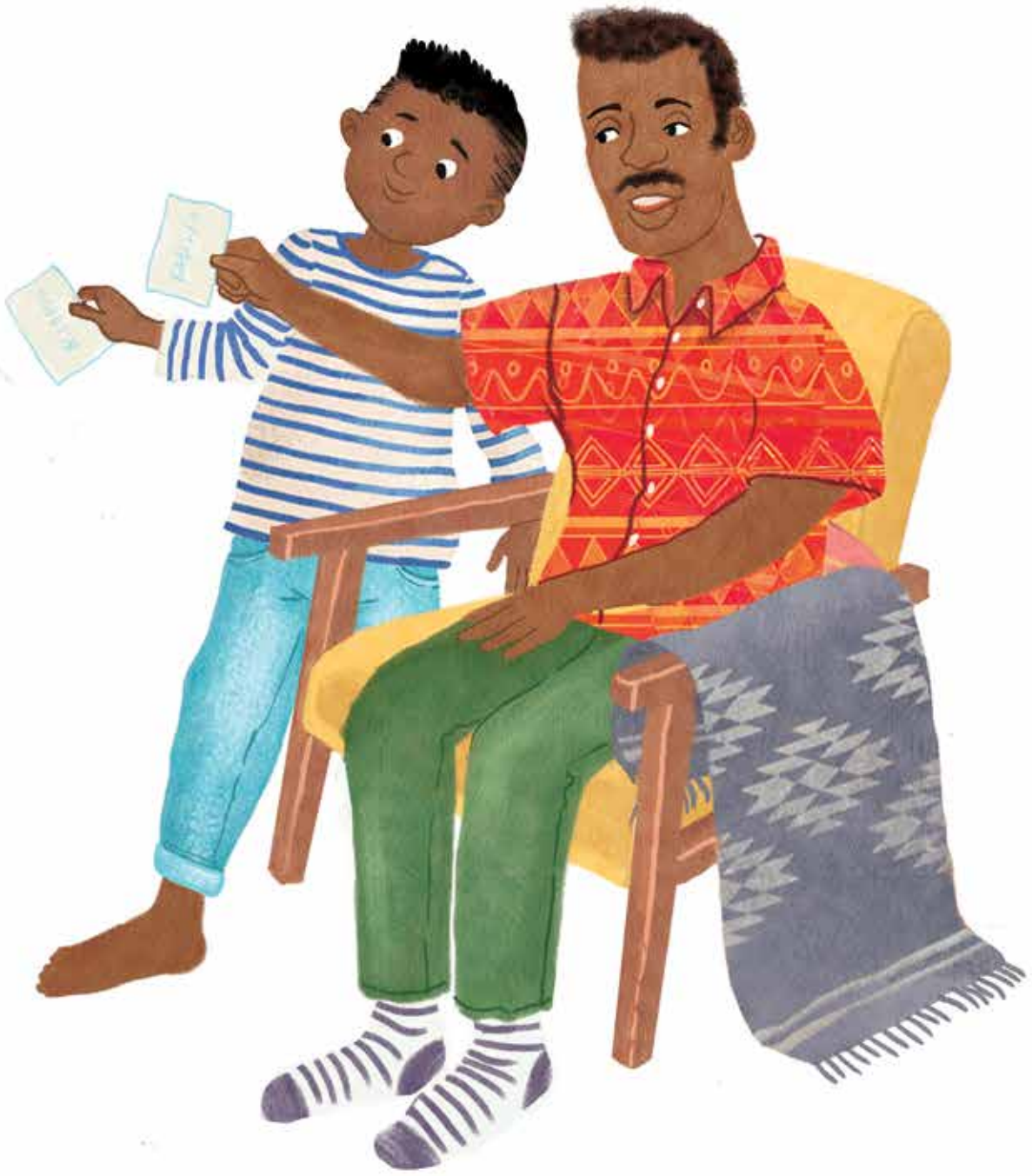

Padiso 1

Lebitso la buka eo ntate wa Phakela a tlileng ka yona hae ke mang?
Buka e ne e bitswa, 'The New Seven Wonders of the World.'

Ke Mohlolo ofe oo Phakela a kileng a ithuta ka ona?
O kile a bona Taj Mahal bukeng e neng e buwa ka India.

Ke Mohlolo ofe eo wena o neng o ka o ngola pampiring ya hao? Hobaneng?
Ke ne ke tla ngola... hobane...

Padiso 2

Lebota le leholo la China le ne le ahetswe eng?
Le ne le ahetswe ho sireletsa baahi ba China direng tsa bona.

Taj Mahal e ne e ahetswe eng?
E ne e le lebitla la mosadi wa morena.

Hobaneng Ntate wa Phakela a ile a tla le buka e bitswang 'The New Seven Wonders of the World'?

- Hore ba ithute ka dibaka tse ntjha.
- Hore ba ithute ka dibaka tse kgahlisang lefatsheng.
- Hore ba ithute ka dibaka tse hole, le ha ba sena tjhelete ya ho di etela.
- Hore ba tsebe ho etela dibaka tseo ka ditshwantsho.

PALE YA 3
PHAPOSI YA HO RUTELA E SENTSWENG

Mookotaba: Re lokisa dintho

Tlhahisoleseding ya boitshetleho

- Sengolwa sena ke pale ya boiqapelo.
- E etsahalla tikolohong ya Afrika Borwa.
- E etsahala nakong ya jwale.
- Pale ena e tla thusa baithuti ho hlokomela hore ba ka kgona ho lokisa dintho ka bo bona - ha ba hloke ho emela batho ba baholo ka dinako tsohle.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Ho bohlokwa ho kopa tshwarelo ha o utlwisitse motho e mong bohloko kapa o entse phoso. Mangwane Disemelo o kopa tshwarelo ho Mohale hobane sehlopha sa hae sa mmino se siile phaposi ya ho rutela e hlekemane, mme se sentse mosebetsi wa bana.
- Le ha bana e se bona ba bakileng tshenyo, ba ile ba thusa ho e hlwekisa mme ba e ntlafatsa hape.
- Bakeng sa Titjhere: Nahana ka mokgwa oo Mohale a ikutlwang a le motlotlo ka ona ha a bona mosebetsi wa hae o manamisitswe leboteng. Ebe hona le sebaka ka phaposing ya hao moo o ka manamisang mosebetsi wa baithuti ba hao?

Leano la Kutlwisiso: Etsa dikakanyo

- Ke eng: Ho noha dintho tseo mongodi a sa di hlaloseng ka ho hlaka, o sebedisa dintlha tsa pale.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho utlwisisa meelelo e tebileng le e patehileng.
- Le thusa jwang: Le re thusa ho fihlella diqeto ha re bala, ho utlwisisa pale le baphetwa hantle.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
32, 2	“Ee!” ho rialo Mohale a thabile. Mong Maboya o ile a manamisa mosebetsi wa Mohale mahareng a lebota, moo bohle ba tla kgona ho o bona ka Mantaha hoseng. (O supa setshwantsho sa Mohale a bososela).	Bona Mohale. O shebile setshwantsho sa hae se manamisitsweng leboteng. Ke akanya hore o ikutlwa a le motlotlo hore Mong. Maboya o batlile ho se manamisa leboteng hore bohle ba se bone.
39, 3	“Ke maswabi ka phaposi ya lona,” ho rialo mmangwane Disemelo ho baithuti bohle. “Ke a tseba hore mesebetsi ya lona e sentswe. Nakong e tlang ha re sebedisa phaposi ya lona, re tla ba hlokolosi haholo!” a rialo.	Ke akanya hore mangwane Disemelo o ikutlwa a swabile ka se etsahetseng ka phaposing ya Mohale. O tlile sekolong ho tla kopa tshwarelo ho baithuti.

Ka Labohlano, e ne e le nako ya Mohale ya ho bontsha bana ba bang pale ya hae.

“Ke nna enwa, ha ke thusa mme wa ka tshimong,” ho rialo Mohale a supa setshwantsho sa hae seo a se takileng. Kamora moo a bala dipolelo tseo a di ngotseng.

“Mosebetsi o motle bo!” ho rialo Mong Maboya.

Tshepe ya sekolo e ile ya lla. Mong Maboya o ile a botsa “Na nka manamisa leqephe la pale eo o e ngotseng leboteng?”

“Ee!” ho rialo Mohale a thabile. Mong Maboya o ile a manamisa mosebetsi wa Mohale mahareng a lebota, moo bohle ba tla kgona ho o bona ka Mantaha hoseng.

Mantsiboyeng ao, Mohale o ne a dutse le mmae le kgaitsedi ya hae.

“Ho ne ho le jwang sekolong?” mmae a mmotsa.

“Ho ne ho le monate!” ho rialo Mohale. “Ke badile pale ya ka ka phaposing, yaba Mong Maboya o e manamisa leboteng!”

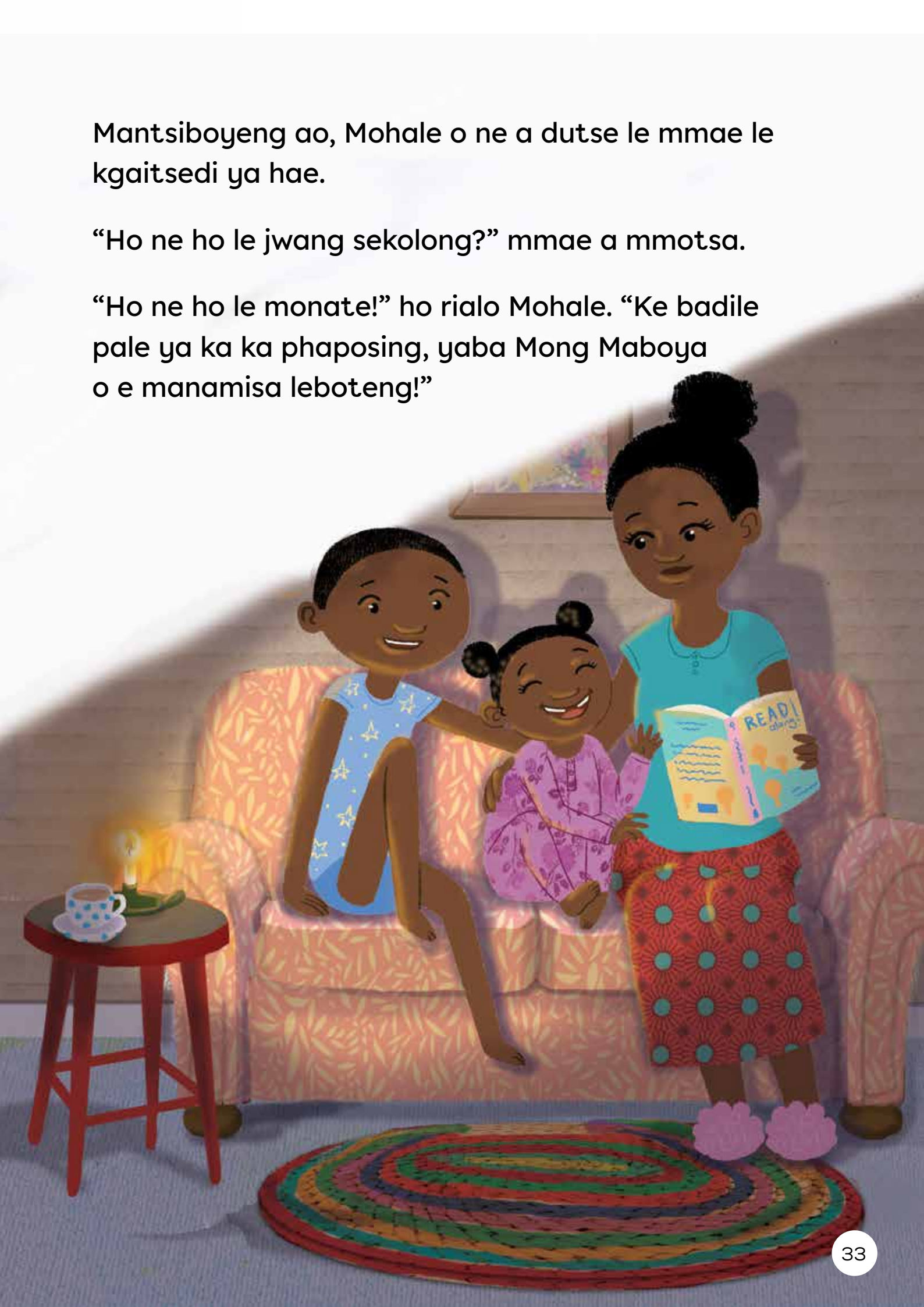

Mafelong a beke, Mohale o ile a nahana ka pale ya hae e leboteng. O ne a tatetse letsatsi la Mantaha, hore bana ba bang ba tlo bona pale eo a e ngotseng leboteng.

Empa, ha bana ba kena ka phaposing ka Mantaha hoseng e ne e tshabeha. Mohale o ile a sheba leboteng, empa pale a e ngotseng e ne e le siyo. Mong Maboya o ile a ema ka pele phaposing. Sefahleho sa hae se ne se tiile, se bonahala se sa thaba.

“Bana,” ho rialo Mong Maboya, “Ka Moqebelo sehlopha sa mmino se sebedisitse phaposi ya rona. Ho bonahala eka ho na le motho ya tlositseng mesebetsi ya lona leboteng ebile o e sentse. Ke utlwile bohloko ke taba ena, ke ya kgolwa le lona le utlwile bohloko. Ke maswabi e le ka nnete bana baka!”

Mantsiboyeng ao, Mohale o ne a dutse le mme wa hae le kgaitsedi ya hae.

“Ho ne ho le jwang sekolong?” ho botsa mmae.

“Ho ne ho se monate!” Mohale a araba. “Pale eo ke e ngotseng ha e sa le yo leboteng. Mong Maboya o re sehlopha sa mmino se ne se le ka phaposing ya rona ka Moqebelo. Ho na le motho ya tlositseng mesebetsi ya rona e metle leboteng ebile a e senya.”

“Mmangwane Disemelo ke yena motsamaisi wa sehlopha sa mmino, ho rialo Mme.
“Ke tla mo letsetsa kamora dijo tsa mantsiboya.”

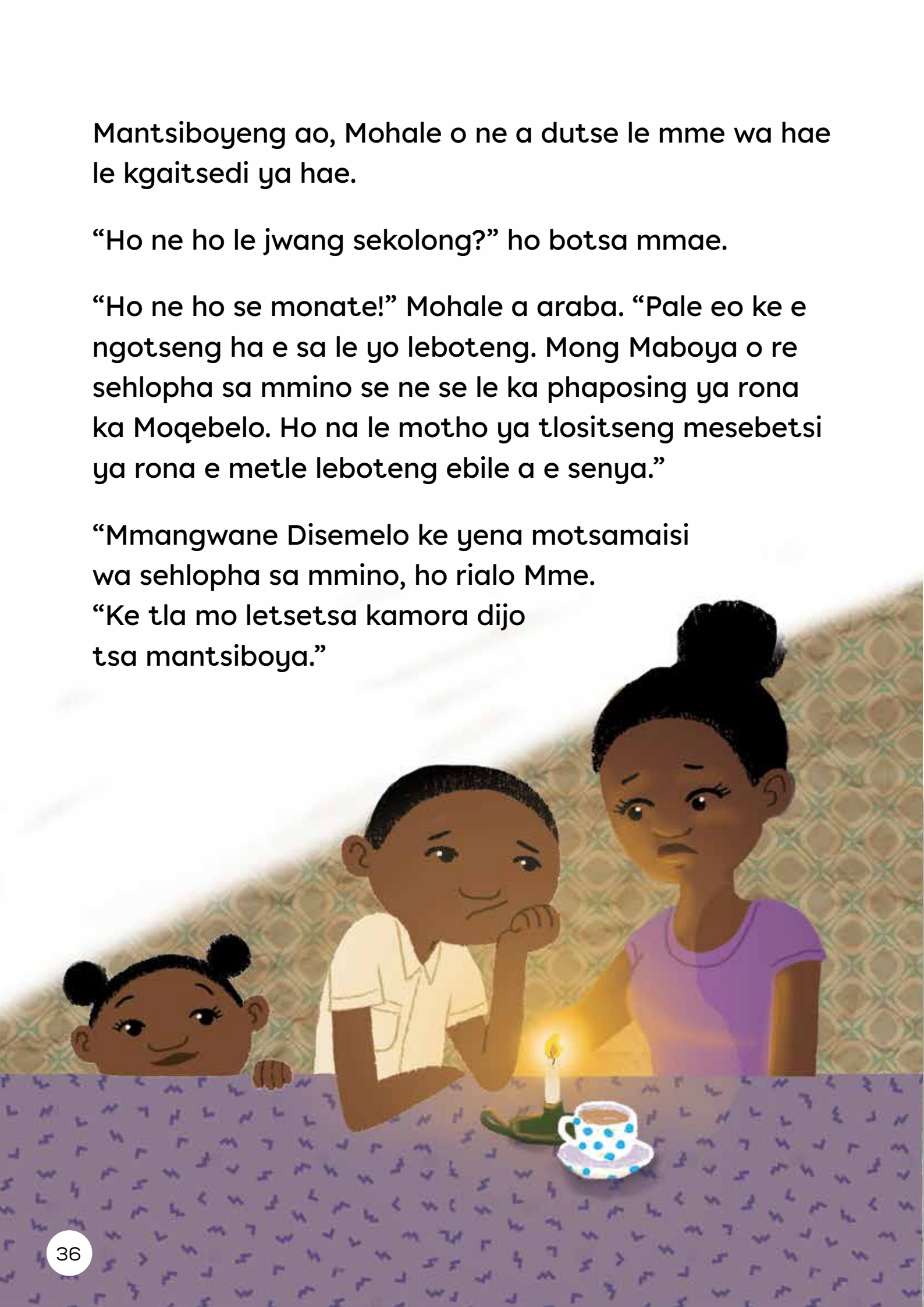

Kamora dijo tsa mantsiboya, Mmamohale o ile a letsetsa mmangwane Disemelo.

“Sehlopha sa hao mmino se ne se le ka phaposing ya Mohale ka Moqebelo, ho na le motho ya tlositseng dintho kaofela leboteng.”

Mohale a utlwa mmae a mmolella. “Mohale ha a thaba. Pale a e ngotseng e sentswe!”

Mme o ile a mamela mmangwane Disemelo metsotswana e mmalwa feela. Yaba o re, “Ke a leboha, Mangwane,’ a qeta ho bua mohaleng.

Ka letsatsi le hlahlamang e sa le hoseng, Mohale o ile a bona mmangwane Disemelo. O ile a phahamisa letsoho a mo dumedisa.

“Hobaneng mmangwane Disemelo a tlile sekolong?” A ipotsa.

Tshepe ya sekolo e ile ya lla, mme Mohale a leba phaposing ya hae.

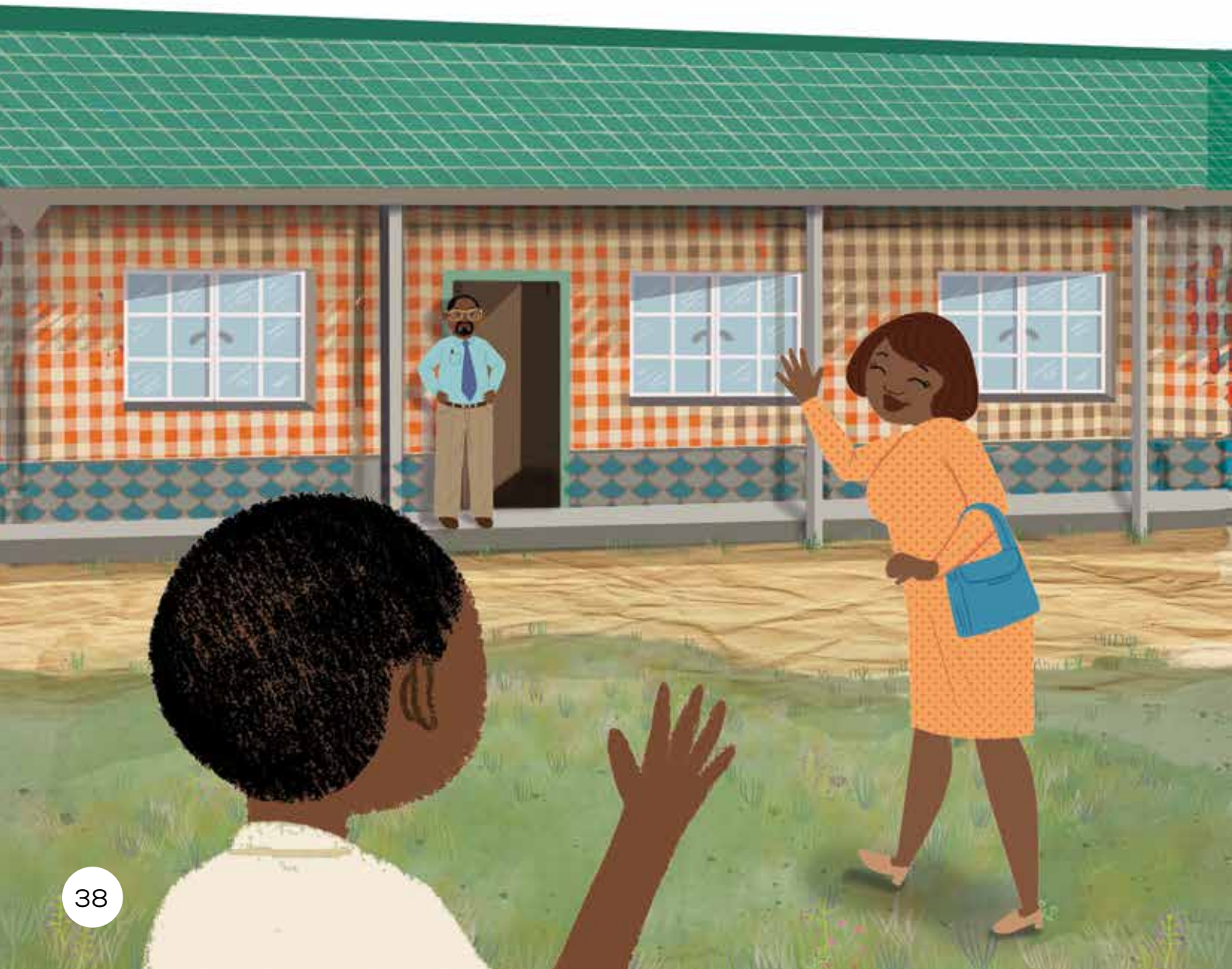

Mong Maboya o ile a ema ka pela baithuti phaposing, mangwane Disemelo a le pela hae.

“Enwa ke mme Moshoeshoe, motsamaisi wa sehlopha sa mmino. “O batla ho bua le lona.”

“Ke maswabi ka phaposi ya lona,” ho rialo mmangwane Disemelo ho baithuti bohle. “Ke a tseba hore mesebetsi ya lona e sentswe. Nakong e tlang ha re sebedisa phaposi ya lona, re tla ba hlokolosi haholo!” a rialo.

Kamora hore mmangwane Disemelo a tsamaye, Mong Maboya o ile a fa moithuti e mong le e mong pampiri.

“Jwaleka ha ele mona re tseba hore mosebetsi wa rona o ke ke wa senywa hape, ha re etseng hore phaposi ya rona e shebahale e le ntle hape!” a rialo.

Yaba ba etsa jwalo!

Padiso 1

Mohale o balletse baithuti ba bang pale ya hae ka labokae?
Ka Labohlano.

Sehlopha sa mmino se ne se le ka phaposing ka labokae?
Ka Moqebelo.

Mohale o elelletswe ka labokae hore pale ya hae ha e sentswe, hape le hore e tlositswe leboteng?
Ka Mantaha

Hobaneng Mohale a ile a ba le letsatsi le seng monate sekolong ka Mantaha?
- Hobane o ne a nahana hore o tla fumana setshwantsho sa hae se ntse se le leboteng. Empa se ne se tabotswe.
- Hobane o ne a thabile mafelong a beke kaofela. Ebile a tatetse hore bana ba bang ba bone pale ya hae leboteng. Empa setshwantsho sa hae se ne se tabotswe mme ha ho a ka ha ba le motho ya se boneng.
- Hobane o ne a utlwile bohloko hore pale ya hae e tlositswe leboteng ebile e tabotswe.
- Hobane o ne a ikutlwa a hloname ka ha Mong Maboya a ne a halefile hobane phaposi e ne e sentswe.

Padiso 2

Hobaneng Mohale a ne a tatetse sekolo ka Mantaha?
Hobane o ne a batla hore bana ba bang ba bone pale ya hae leboteng.

Mme wa Mohale o letseditse mang mohala?
O letseditse mmangwane Disemelo.

Hobaneng mmangwane Disemelo a ile a tla ho kopa tshwarelo?
- Hobane ke yena motsamaisi wa sehlopha sa mmino. Dintho tse ka phaposing di ile tsa senywa ha sehlopha sa mmino se neng se e sebedisa.

Hobaneng mmangwane Disemelo a ne a tlile sekolong?
- O ne a tlile ho tla kopa tshwarelo ka mesebetsi ya bana e sentsweng.
- O tlile hobane Mmamohale o ile a mo letsetsa ho mmolella ka se etsahetseng ka phaposing ya Mohale.
- O tlile ho bolella Mong Maboya le baithuti ba hae hore dintho tse ka phaposing ya bona di ke ke tsa senywa hape.

PALE YA 4

MARI COPENY: MOHALE WA METSI

Mookotaba: Re lokisa dintho

Tlhahisoleseding ya boitshetleho

- Sengolwa sena ke pale ya ditaba tsa nnete le tsa boiqapelo.
- E etsahalla tikolohong ya Flint, Michigan, Amerika.
- E etsahetse nakong e sa tswa feta – ha Barack Obama e ne e le Mopresidente wa Amerika (ho tloha ka 2008-2016).
- Pale ena e tla thusa baithuti ho ithuta ka ngwanana ya bitswang Mari Copeny, ya neng a sebetsana le ho rarolla qaka e neng e tjametse setjhaba sa habo.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Toropong e bitswang Flint, khemikhale e tjhefu e bitswang loto e ile ya kena ka metsing a pompo. Batho ba bangata Flint ba ile ba kudiswa ke ho nwa metsi ana.
- Mari Copeny e ne e le ngwanana ya sebete wa Flint. O ile a ngolla baetapele a kopa thuso, mme o ile a bolella bahasi ba ditaba ka bothata bona.
- Hobane Mari a ile a tletleba, batho ba bangata ba ile ba ithuta haholwanyane ka metsi ana mme motse wa bona o ile wa fumantshwa thuso.

Leano la Kutlwisiso: Botsa dipotso/ Ipotse

- Ke eng: Ho nahana le ho botsa dipotso ka pale ha o bala.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho etsa hore re dule re na le thahasello mme re batle ho tseba haholwanyane ha re ntse re bala.
- Le thusa jwang: Le o thusa ho tsepamisa maikutlo le ho ntlafatsa kutlwisiso ya pale. Le o thusa ho lepa ka se tla etsahala paleng.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
46, 1	Ha Mari a le dilemo tse 8, ho ile ha ba le ditaba tse seng monate tsa qaka ya metsi motseng wa habo. Khemikhale e bitswang loto e ne e silafatsa metsi. Bana ba bangata ba Flint ba ne ba kudiswa ke ho nwa khemikhale ena e kotsi e le ngata metsing.	Bona bo bonahala e le bothata bo boholo! Ke a ipotsa hore na ebe ho na le seo Mari a ka se etsang?
48, 1	Mari o ile a nka qeto ya ho ngolla Mopresidente Barack Obama lengolo le mo hlokomedisang ka metsi a Flint a nang le tjhefu. Lengolong leo, Mari o ile a mema Mopresidente ho etela motse wa habo e le hore a tle a be le kutlwisiso e felletseng ya qaka ena ya metsi.	Ke a ipotsa hore na lengolo leo Mari a le ngolletseng Mopresidente le tla thusa ho rarolla bothata bona bo setjhabeng?

Mari Copeny ke moitseki e monyenyane wa Amerika ya lwanetseng metsi a hlwekileng motseng wa habo Flint, Michigan.

Ha Mari a le dilemo tse 8, ho ile ha ba le ditaba tse seng monate tsa qaka ya metsi motseng wa habo. Khemikhale e bitswang loto e ne e silafatsa metsi. Bana ba bangata ba Flint ba ne ba kudiswa ke ho nwa khemikhale ena e kotsi e le ngata metsing. Batho ba motse oo Mari a neng a dula ho ona ba ne ba halefisitswe ke hore metsi a bona a ne a le tjhefu.

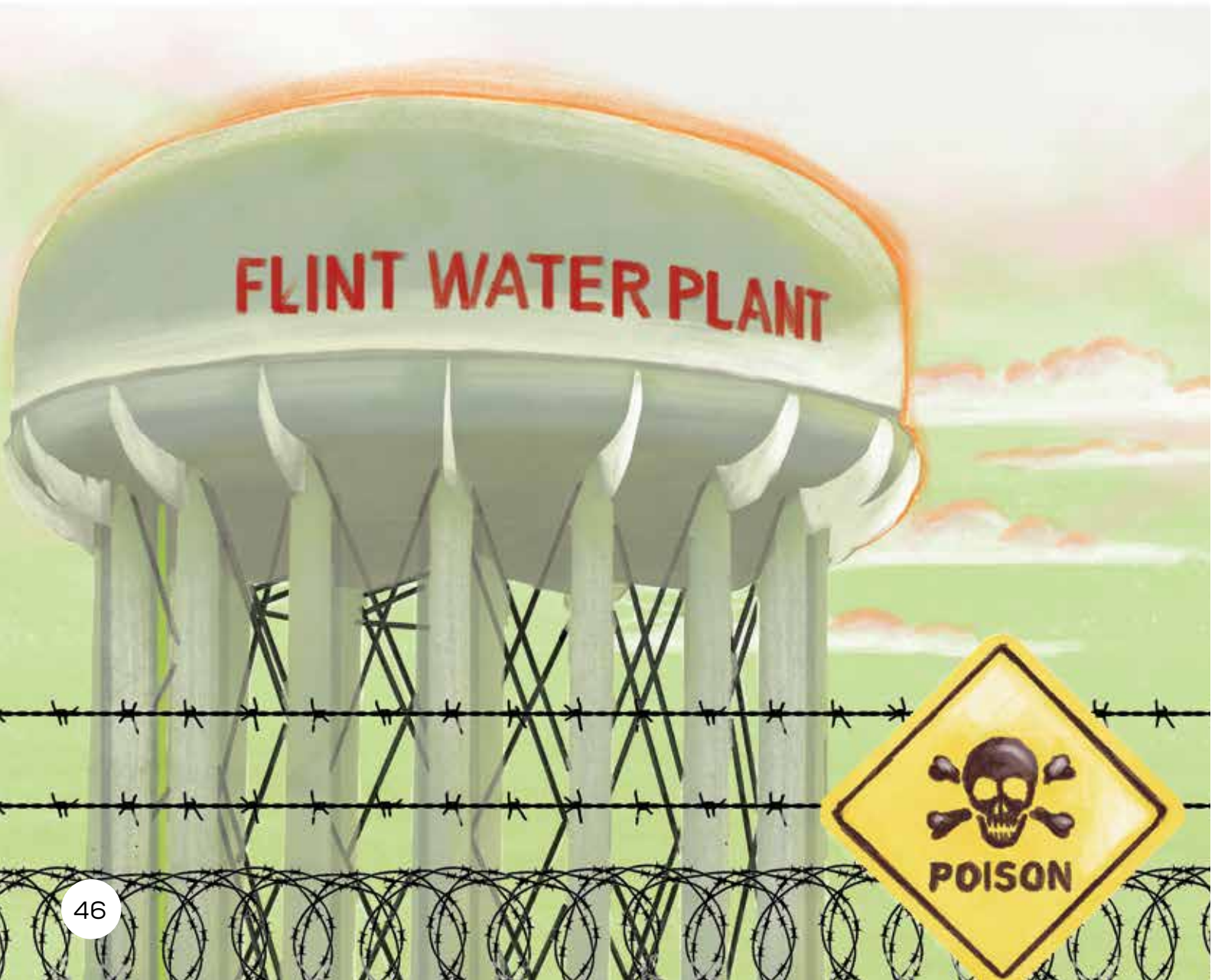

Mari le bana babo ba ne ba dula ba nwa metsi a tswang pompong ba se na pelaelo. Empa hanghang, ba ile ba tlameha ho kgaotsa ho nwa metsi ao. Ka hoo, ha ba ka ba ba le kgetho e nngwe, ntle le ho nwa metsi a ka botlolong ya polasitiki. Mari o ne a thabetse hore ha ho a ka ha ba le a le mong wa leloko la hae ya ileng a kula, empa o ne a ngongorehetse baahi ba motseng wa habo.

Mari o ile a nka qeto ya ho ngolla Mopresidente Barack Obama lengolo le mo hlokomedisang ka metsi a Flint a nang le tjhefu. Lengolong leo, Mari o ile a mema Mopresidente ho etela motse wa habo e le hore a tle a be le kutlwisiso e felletseng ya qaka ena ya metsi. O ile a kopa mmae hore a romelle lengolo leo.

“O a tseba hore Mopresidente o fumana diketekete tsa mangolo letsatsi le letsatsi? Ho ka etsahala hore a se ke a bona lengolo la hao,” mmae a mo hlokomedisa. Empa Mari o ile a mo kopa hore a le rommelle lengolo le ha ho le jwalo.

“O tlamehile ho tseba ka tsela e leeme eo re tshwerweng ka yona. Re fuwa tjhefu, mme ha ho motho a le mong ya batlang ho lokisa taba ena. Hobane feela re se setjhaba se ruileng!” a hlalosa.

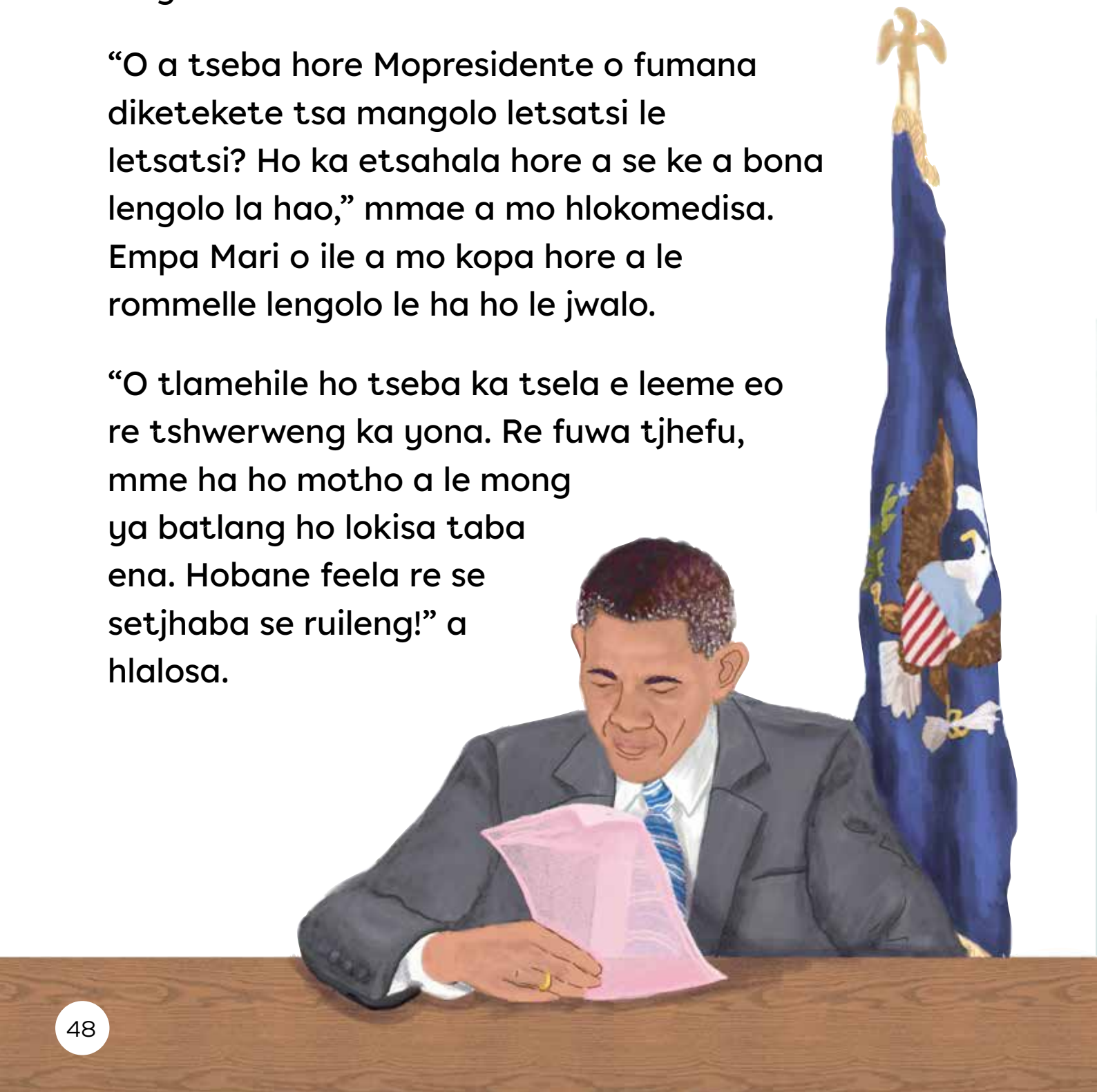

Kgwedi kamora moo, mohala wa Mmamari o ile wa lla. Nomoro e neng e mo letsetsa e ne e sa tsebahale. Eitse ha a araba, e ne e le e mong wa basebeletsi ba White House.

“Mopresidente Obama o badile lengolo la Mari. O rata ho amohela memo ya hae ya ho etela Flint,” mosebeletsi eo a mmolella.

Ha Mari a fihla hae ho tswa sekolong, mmae o ile a bososela mme a mmolella hore a dule fatshe.

“Ke na le ditaba tse kgolo tsa hao!” a rialo. “Mopresidente Obama o badile lengolo la hao, ebile o a tla mona Flint ho tla kopana le wena.”

Mari a bobotheha. “Jwale Mopresidente o tla kgona ho bona kamoo ho leng leeme ka teng hore batho ba motse wa Flint ba nweswa metsi a nang le tjhefu!” ho rialo Mari.

Ha Mopresidente Obama a etetse Flint, o ile a dula fatshe le Mari. “Mangolo a tswang baneng ba tshwanang le wena a mpha tshepo ya bokamoso,” Mopresidente a rialo.

Leeto la Mopresidente le ile la mo dumella hore a bone kamoo metsi a nang le khemikhale e tjhefu ya loto, a neng a senya ebile a utlwisa bohloko ka teng motseng wa Flint. Kamora moo Mopresidente o ile a phatlalatsa maemo a tshohanyetso. A fana ka taelo ya hore ho sebediswe tjhelete e itseng ho lokisa mokgwa wa phepelo ya metsi. Ka bomadimabe, ho ne ho se bonolo ho e lokisa.

Ha baahi ba Flint ba ntse ba emetse hore mokgwa wa phepelo ya metsi o lokiswe, Mari o ile a etsa bonnete ba hore ba na le metsi a bolokehileng ao ba ka a nwang. Mari o ile a qala ka ho bokelletsa tjhelete ho rekela batho ba dikojwana di mahetleng metsi a dibotlolo.

Empa hoseng ho hong, Mari o ile a sheba ka moqomong wa matlakala mme a elellwa hore moqomo o ne o tletse dibotlolo tsa polasetiki. O ile a nahana ka dipolasetiki kaofela tse silafatsang polanete. Ho tloha letsatsing leo o ile a nka qeto ya hore o tla fumana tharollo e tla lokela tikoloho. O ile a qalella a bokelletsa tjhelete e tla reka metjhini e sefang metsi.

Mari ha a ka a emisa ka boitseki ba hae le ha bothata ba motse wa bona bo ne bo rarollotswe. O ntse a tswela pele ho lwanela bana bohle ba Amerika ho ba le metsi a hlwekileng a bolokehileng – ho sa kgathaletsehe hore ba hlophehile ho le hokae.

Padiso 1

Lebitso la motse oo Mari a neng a dula ho ona ke mang?
Ke Flint, Michigan, naheng ya Amerika.

Bothata boo ba neng ba na le bona ke bo fe?
Bothata e ne e le hore metsi ao ba neng ba a nwa a ne a le kotsi / a na le tjhefu / a na le khemikhale.

Hobaneng Mari a ile a ngolla Mopresidente Barack Obama lengolo?
- Hobane o ne a batla ho thusa setjhaba sa habo.
- Hobane e le e le qaka e kgolo, mme o ne a tseba hore o hloka thuso.
- Hobane o ne a batla hore Mopresidente a utlwisise bothata boo ba neng ba na le bona Flint.
- Hobane o ne a tseba hore Mopresidente o na le matla a ho thusa ho rarolla bothata bona bo boholo.

Padiso 2

Mari o ile a etsa eng ho thusa setjhaba sa habo?
- O ile a ngolla Mopresidente lengolo.
- O ile a bokelletsa tjhelete ya ho reka dibotlolo tsa metsi le metjhini e sefang metsi.

O nahana o ka etsang ha metsi motseng wa heno a ka ba le tjhefo, a sa lokela ho nowa?
Ke nahana hore nka....

O nahana hore hobaneng Mopresidente Obama a ile a re bana ba tshwanang le Mari ba mo fa tshepo ya bokamoso?
- Hobane o entse nako ya ho mo ngolla lengolo.
- Hobane o monyenyane, empa o na le tjheseho ya ho fetola maemo ao setjhaba sa habo a phelang ka ona.
- Hobane o eme ka maoto ho sebeletsa baahi ba motse wa habo.
- Hobane le ha e le ngwana, o se a qalelletse ho sebetsa ho leka ho fetola maemo/ kapa ho ntshetsa setjhaba sa habo pele.

PALE YA 5

SEFAHA SA LETSOHO SE BOTALA BA LEHODIMO

Mookotaba: Re leka ho tshepahala

Tlhahisoleseding ya boitshetleho

- Sengolwa sena ke pale ya boiqapelo.
- E etsahalla tikolohong ya Afrika Borwa.
- E etsahala nakong ya jwale.
- Pale ena e tla thusa baithuti ho nahana hore ho tshepahala ho bolelang.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Pale ena ke ya ho phedisana le maikutlo. Dipale tsa ho phedisana le maikutlo di ngolwa ho ruta bana ka maikutlo, dikamamo, le boitshwaro. Dipale tsena di fana ka mehlala ya kutlwelobohloko, ho itshwara, ho tshepahala, tharollo ya mathata le mokgwa wa ho phedisana le batho ba bang. Sepheo ke ho thusa bana ho lemoha ha bana le maikutlo a itseng, ho tseba ho sebetsana le ona ka tsela e nepahetseng ha mmoho le bokgoni ba ho phedisana hantle le batho ba bang.
- Paleng ena, baithuti ba ka nahana ka:
  - Kutlwelobohloko: ho utlwisisa hore motswalle wa hao a ka ikutlwa jwang ha a lahlehetswe ke ntho ya hae.
  - Toka: Seo e leng toka ho se etsa ha o fumana ntho eo e seng ya hao.
  - Sesosa-le-sephetho tsa motheo: Ho inkela sefaha sa letsoho ke ntho e tla etsa hore motho e mong a hloname.

Leano la Kutlwisiso: Etsa dikakanyo

- Ke eng: Ho noha dintho tseo mongodi a sa di hlaloseng ka ho hlaka, o sebedisa dintlha tsa pale.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho utlwisisa meelelo e tebileng le e patehileng.
- Le thusa jwang: Le o thusa ho fihlella diqeto ha o bala, ho utlwisisa pale le baphetwa hantle.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
66, 1	Ha Tshenolo a fihla hae ho tswa sekolong, o ile a ntsha sefaha mme a se kenya letsohong la hae. O ile a se sheba mme a tsota botle ba sona, a ba a itjheba ka seiponeng. Sefaha se ne ntse se benya. O ne a qala ho bona ntho e ntle jwaloka eo. O ile a nahana ka sefahlelo sa Geeta se neng se hlomohile ka nako ya kgefutso sekolong. O ile a ntsha sefaha mme a se kenya ka pokothong ya hae.	Ke akanya hore Tshenolo o batla ho inkela sefaha sena hobane se setle. Empa a ke ke a thaba ha a se rwetse letsohong hobane o nahana ka motswalle wa hae ya tla beng a hlorile. Ke akanya hore o tlo se kgutlisetsa ho Rita, hobane o ile a se kenya ka pokothong ya hae.

Tshenolo o ne a matha a lebile hae hobane o ne a tswa habo motswalle wa hae Tshepiso. Eitse ha a se a atametse ho fihla hae a bona ntho fatshe. E ne e le ntho e putswa e benyang. O ile a inama a e phahamisa, a fumana e le sefaha sa letsohong se setle, se benyang, se se botla ba lehodimo ka mmala. Tshenolo o ile a se phahamisa mme a tswela pele a matha. Letsatsi le ne le se le dikela, o ne a tshepisitse mme wa hae hore o tla kgutlela hae pele ho ba lefifi.

Ha a fihla hae, o ile a tsoka sefaha moyeng.

“Bonang ke thotse eng?” A phatlalatsa.

O ile a se kenya letshohong mme a boha botle ba sona. Se ne se mo lekana hantle!

“O se fumane kae sefaha seo Tshenolo?” Mmae a mmotsa. “Monga ntho eo o tlamehile ebe o ntse a e batla!”

“Ke se fumane seterateng, ke sa ka jwale!” Tshenolo a araba, a itjhebile ka seiponeng.

Ka letsatsi le hlahlamang e sa le hoseng, Tshenolo o ile tswela kantle. O ile a phahamisa letsoho la hae hore mahlasedi a letsatsi a tjhabele sefaheng sa hae se setjha se botala ba lehodimo. O ile a boha kamoo se benyang ka teng. O ne a qala ho bona ntho e ntle jwalo.

Kamora moo o ile a bona moahisane wa hae Geeta, a ntse a kgasa tselaneng e ka pele ho matlo a bona.

“O etsang moo?” Tshenolo a mmotsa.

“Ke batlana le sefaha sa ka sa letsohong. Ke nahana hore se wele maobane ha ke ne ke bapala!” Ho rialo Geeta, moya wa hae o le fatshe. “Ke sefaha sa ka seo ke se ratang haholo.”

“Oho,” ho rialo Tshenolo. Tshenolo o ile a ipotsa hore na ebe ke sona sefaha seo a sethotseng na. O ile a hulela letsoho la jeresi ya hae tlase.

“Ke tshepa hore o tla se fumana!” a rialo. Yaba o mathela ka tlung ya habo.

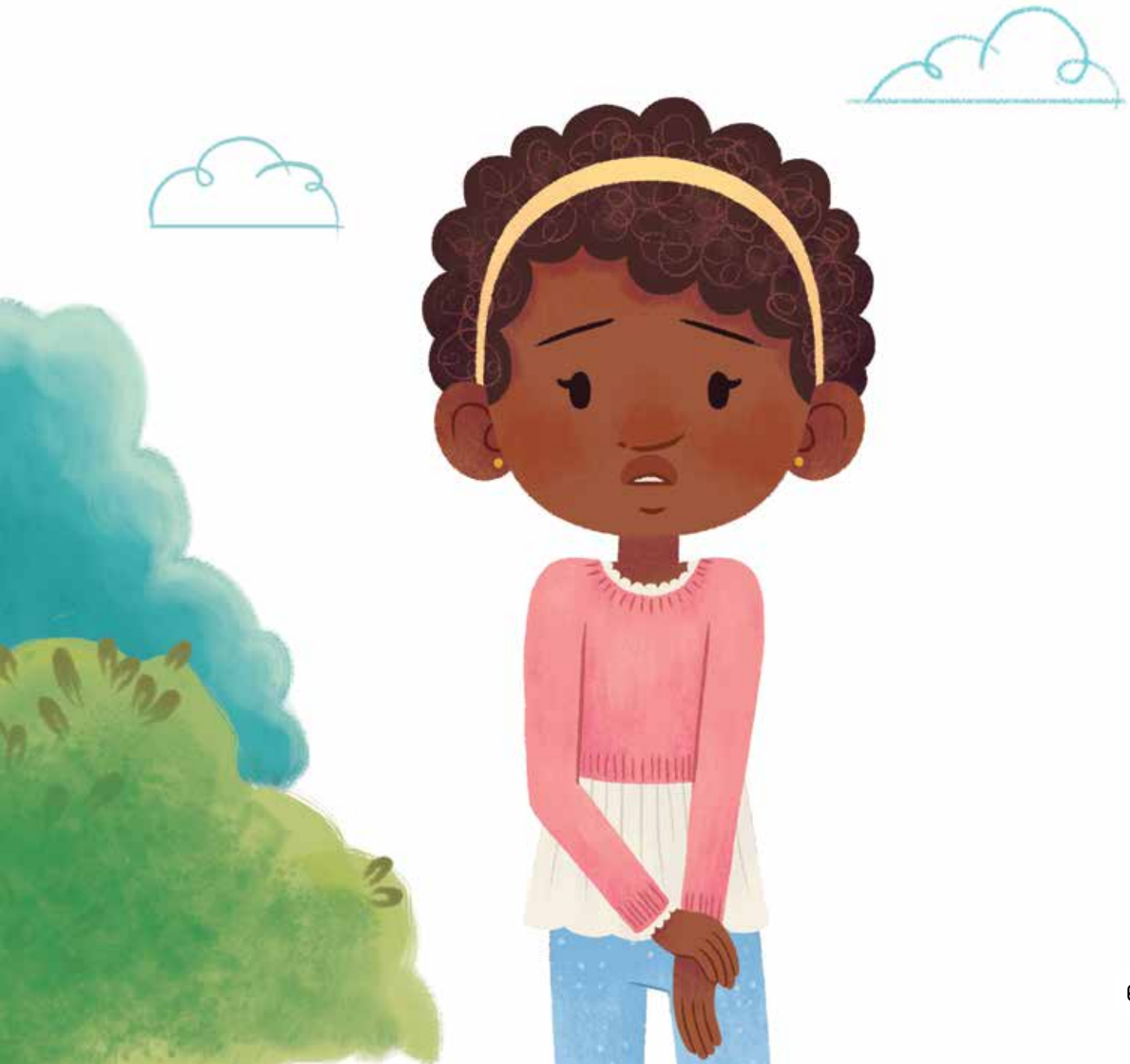

Ha Tshenolo a fihla ka tlung, o ile a tswela pele ho tsoka sefaha letshohong la hae. Yaba o itjheba seiponeng. Sefaha se ne ntse se benya ebile se ntse se le setle. O ne a tatetse ho se bontsha metswalle ya hae sekolong letsatsing le hlahlamang. Empa o ile a nahana ka Geeta.

“Ho tla etsahalang ha Geeta a bona hore sefaha sa ka se setjha se tshwana hantle le sa hae se lahlehileng?” Tshenolo a ipotsa. Hanghang a ntsha sefaha a se beha.

Ka letsatsi le hlahlamang ka nako ya kgefutso, Tshenolo o ne a dutse le Geeta le Tshepiso.

“Ke lahlile sefaha sa ka seo ke se ratang mafelong a beke. Se botala ba lehodimo ebile se a benya.” ho rialo Geeta.

Tshenolo o ile a nahana ka sefaha se botala ba lehodimo se benyang se ka terowareng ya hae.

“Ke se thotse. E se e le sa ka jwale!” Tshenolo a nahana. Empa ha a ka a re letho.

Ha Tshenolo a fihla hae ho tswa sekolong, o ile a ntsha sefaha mme a se kenya letsohong la hae. O ile a se sheba mme a tsota botle ba sona, a ba a itjheba ka seiponeng.

Sefaha se ne ntse se benya. O ne a qala ho bona ntho e ntle jwaloka eo. O ile a nahana ka sefahlelo sa Geeta se neng se hlomohile ka nako ya kgefutso sekolong. O ile a ntsha sefaha mme a se kenya ka pokothong ya hae.

Tshenolo o ile a ya ntlong ya baahisane ba hae, ba ha Kapoor mme a kokota. Ha Geeta a bula lemati, o ile a tsoka sefaha moyeng.

“Bona ke thotse eng!” Tshenolo a phatlalatsa.

Sefahleho sa Geeta se ile sa kganya. Tshenolo o ne a ikutlwa a thabile feela jwaloka Geeta. Yaba o mo thusa ho kenya sefaha sa hae se benyang, se botala ba lehodimo letsohong.

“Ke a leboha Tshenolo,” ho rialo Geeta “O entse letsatsi la ka e be le ikgethang!”

Padiso 1

Tshenolo o ile a thola ka eng?
O ile a thola ka sefaha sa letsohong se botala ba lehodimo se benyang.

Tshenolo o thotse sefaha sena kae?
O se thotse seterateng / tselaneng.

Hobaneng Geeta a ne a kgasa tselaneng e ka pele ho ntlo ya habo?
Hobane o ne a lahlile sefaha sa hae sa letsohong! O ne a batla sefaha sa hae.

Hobaneng ha Tshenolo a sa ka a rwala sefaha sekolong?
- Hobane o ne a tseba hore sefaha seo ke sa Geeta.
- Hobane o ne a sa batle Geeta a bone sefaha.
- Hobane o ne a batla hore sefaha e be sa hae!

Padiso 2

Hobaneng Tshenolo a ile a hulela letsoho la jeresi ya hae tlase?
Ho kwahela sefaha seo a neng a se thotse mme a se rwetse.

Ke eng se ileng sa etsa letsatsi le ikgethileng la Geeta?
Ho fumana sefaha sa hae.

Tshenolo o tsebile jwang hore sefaha sa letsohong ke sa Geeta?
- Hobane o ile a bona Geeta a ntse a se batla.
- Hobane Geeta o ile a mmolella hore o lahlehetswe ke sefaha botala ba lehodimo se benyang.

Hobaneng Tshenolo a ile a nka qeto ya ho kgutlisetsa sefaha ho Geeta?
- Hobane o ile a elellwa hore sefaha seo ke sa motswalle wa hae.
- Hobane o ile a elellwa hore o tla kgona feela ho rwala sefaha seo lekunutung.
- Hobane o ile a elellwa hore ho tla thabisa motswalle wa hae ho fumana sefaha sa hae se lahlehileng.
- Hobane e ne e le ntho e lokileng.

PALE YA 6
MODISANA YA ILENG A HWELETSA A RE 'TAU'

Mookotaba: Re leka ho tshepahala

Tlhahisoleseding ya boitshetleho

- Sengolwa sena ke pale ya boiqapelo.
- E etsahalla tikolohong ya Botswana.
- E etsahala nakong ya jwale.
- Pale ena e thusa baithuti ho nahana ka botshepehi le ditlamorao tsa ho bua leshano.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Pale ena ke tshomo ya boiqapelo e nang le thuto e hlakileng. Thuto ya pale ena ke hore ho bua maka ho na le ditlamorao.
- Pale ena e ka thusa baithuti ho nahana ka sesosa le pheletso. Mohlala, ho bua leshano haholo (sesosa) batho ba ka qetella ba sa o tshepe ha o se o le mathateng ka nnete (pheletso).
- Pale ena e ka thusa baithuti ho nahana ka mahlakore a fapaneng a pale. Mohlala: Hobaneng ha modisana paleng ena a hweletsa a re'tau!' (A na o ikutlwa a le bodutu kapa a tshohile?) Qetellong hobaneng ha batho ba motseng ba sa tle ho tla mo thusa? (A na ba nahana hore o leshano kapa ha a tshepahale?)

Leano la Kutlwisiso: Etsa dikakanyo

- Ke eng: Ho noha dintho tseo mongodi a sa di hlaloseng ka ho hlaka, o sebedisa dintlha tsa pale.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho utlwisisa meelelo e tebileng le e patehileng.
- Le thusa jwang: Le re thusa ho fihlella diqeto ha re bala, ho utlwisisa pale le baphetwa hantle.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
75, 1	Yaba o a ipotsa hore na ho ka etsahala eng ha e nngwe ya ditau e ka hlasela e nngwe ya dikgomo tsa hae tse ratehang. O ile a hweletsa, “Tau! Tau! Ho na le tau e lelekisang dikgomo tsa ka!”	Ke akanya hore Remaketse o ikutlwa a tshohile kapa a tshwenyehile ka se ka etsahala ha tau e ka hlasela dikgomo tsa hae. Ke nahana hore o batla ho tseba hore na batho ba tla tla ba thusa kapa tjhee.
80, 1	Empa lekgetlong lena, ha ho ka ha ba le motho a tlang a mathile. Baahi ba ile ba nahana hore Remaketse o leka ho ba qhekanyetsa hape.	Ke akanya hore ha batho ba motseng ba utlwa Remaketse a hweletsa, ba ile ba iphapanya lekgetlong lena.

Hoseng ho hong le ho hong ka mafube, Remaketse o ne a raoha ho ya batla makgulo a matala ao mohlape wa hae o tla fula ho ona. Letsheare lohle o ne a o disa ka lerato mme a o sireletsa dikotsing.

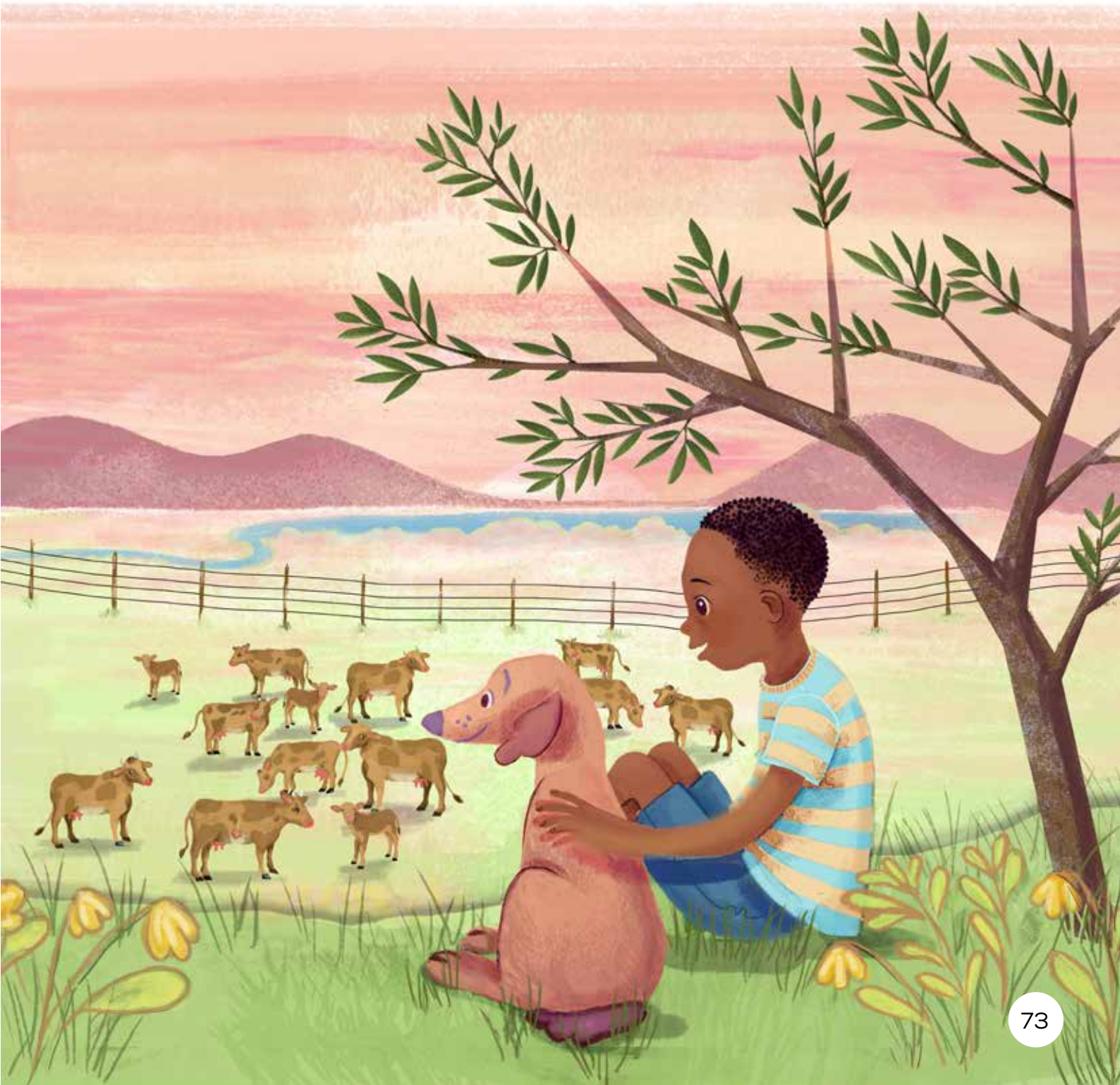

Bosiung bo bong ha Remaketse a atamela ntlong ya habo, o ile a feta sehlopha sa baahi ba motse ba dutse ba entse lesakana la nkope ba bua ka ditaba tsa letsatsi.

“Ke utlwile ho thwe ho na le tau e nngwe e balehileng serapeng sa diphoofolo mme ya hlasela namane e qetang ho hlaha!” E mong wa baahi a rialo.

“Nna ke badile ka rasaense e mong a batlang hore re pente mahlo disanthaong tsa dikgomo hore di sireletsehe tlhaselong ya ditau!” e mong wa baahi a keketeha.

“Re tla etsa eng ha tau eo e ka tlo hlasela dikgomo tsa motse wa rona?” Moahi wa boraro a botsa.

Hoseng ho latelang Remaketse o ile a kgannela dikgomo tsa hae pela terata ya phaka ya Makgadikgadi Pans. O ile a bona thuhlo e ja makala a difate tse phahameng. Yaba o a ipotsa hore na ho ka etsahala eng ha e nngwe ya ditau e ka hlasela e nngwe ya dikgomo tsa hae tse ratehang.

O ile a hweletsa, “Tau! Tau! Ho na le tau e lelekisang dikgomo tsa ka!”

Baahi ba motse ba ile ba matha ka potlako ho tla thusa modisana eo ho leleka tau. Eitse ha ba fihla qalong ya kampo ha ba ka fumana tau, kapa letshwao la hore mohlape o ne o lelekiswa. Remaketse ha a ka a kgona ho itshwara, a keketeha ha a bona baahi ba ferekane.

“Se ke wa hweletsa wa re ‘tau’ ebang tau e le siyo, Remaketse!” ho honotha baahi ba motse ba bile ba tsamaya.

Ka letsatsi le hlahlamang, Remaketse o ile a ikutlwa a jewa ke bodutu ha a dutse ka tlasa sefate sa Baobab, a disitse dikgomo tsa hae di fula. O ile a tshehela tlase ha a hopola baahi le kamoo ba neng ba ferekane ka teng ha ba elellwa hore ba qhekanyeditswe.
O ile a qeta ka hore ho tla ba monate ha a ka ba qhekanyetsa hape.

O ile a kga moya mme a hweletsa, “Tau! Tau! Ho na le tau e hlaselang dikgomo tsa ka!”

Baahi ba ile ba tla ba mathile ho mo thusa ho leleka tau. Eitse ha ba fihla sefateng seo sa Baobab, ho ne ho se na tau, kapa letshwao la hore mehlape e ne e lelekiswa. Remaketse o ile a tshehela hodimo ho feta lekgetlong la pele ha a bona difahleho tsa bona tse tenehileng.

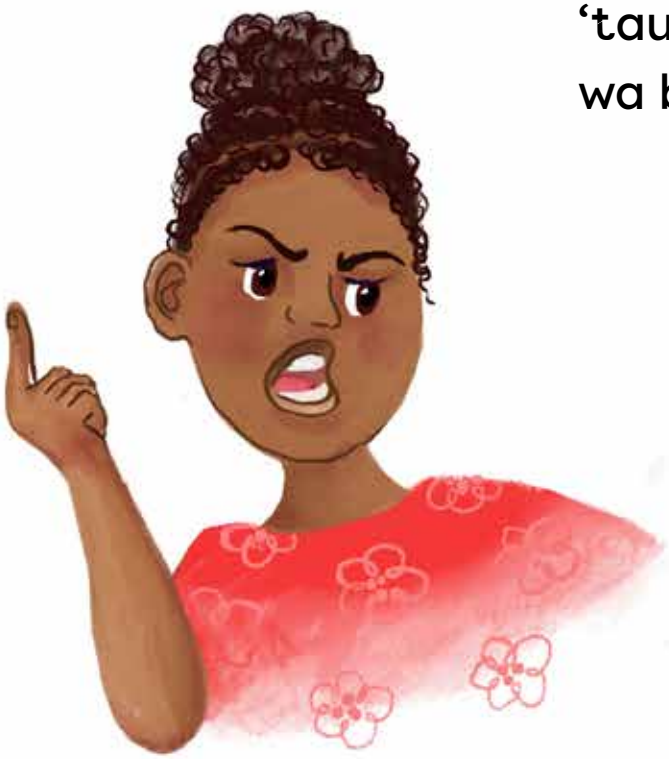

“O se ke wa hweletsa wa re ‘tau’ ho sena tau!” E mong wa baahi a omana.

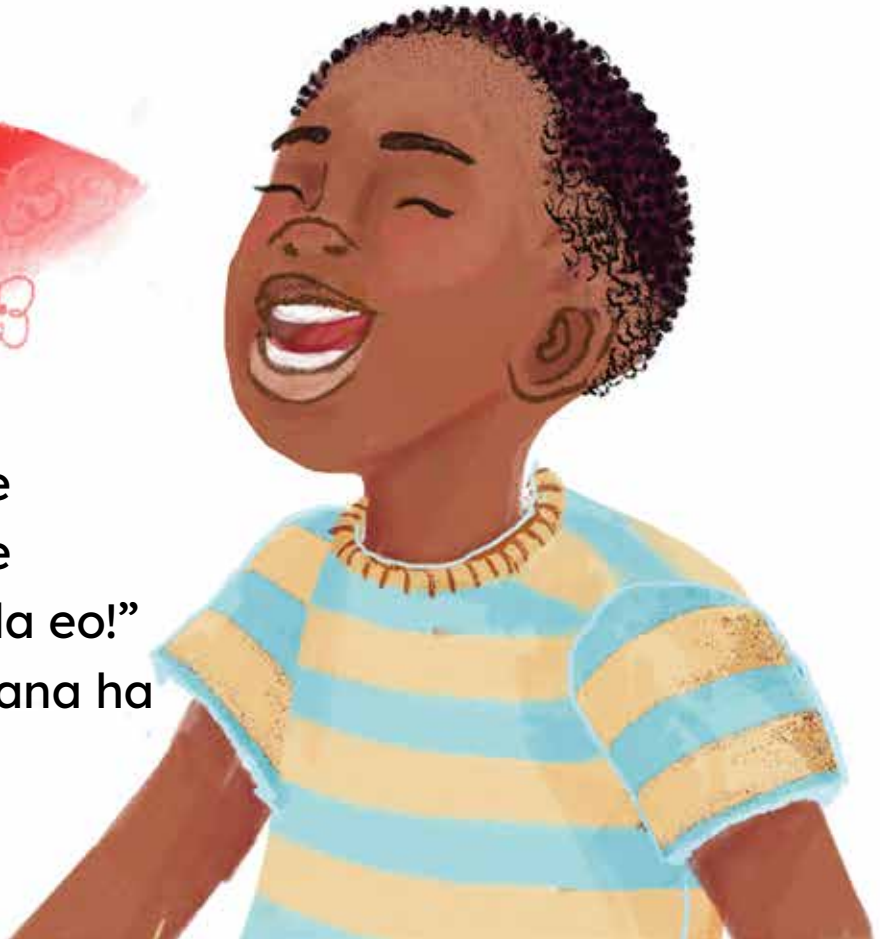

“Ke mokgwa o mobe le tello ho rona ho re qhekanyetsa ka tsela eo!” moahi e mong a omana ha a tsamaya.

Letsatsi le latelang, Remaketse o ile a isa mohlape wa hae lebopong la noka ho lo nwa metsi. O ne a dutse a ntse a touta ka maqheka a hae ao a qhekanyeditseng baahi ba motse ka ona.

Hanghang kamora moo, ho ile ha etsahala ntho e sa tlwaelehang. O ile a tshoswa ke modumo o hodimo oo dikgomo di neng di o etsa. Ditshepe tsa tsona tse melaleng di ile tsa llela hodimo ha kaofela ha tsona di balehela lehlakoreng le le leng.

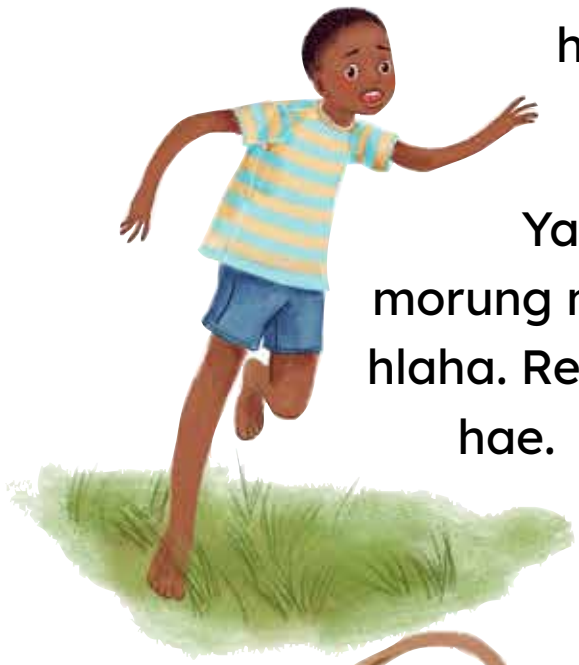

Yaba, tau e tshehadi e hlaha ho tswa morung mme ya tlolela namane e sa tswa hlaha. Remaketse o ne a sa kgolwe mahlo a hae.

“Tau! Tau! Ho na le tau e lelekisang dikgomo tsa ka!” Remaketse a hweletsa a saretswe.

Empa lekgetlong lena, ha ho ka ha ba le motho a tlang a mathile. Baahi ba ile ba nahana hore Remaketse o leka ho ba qhekanyetsa hape.

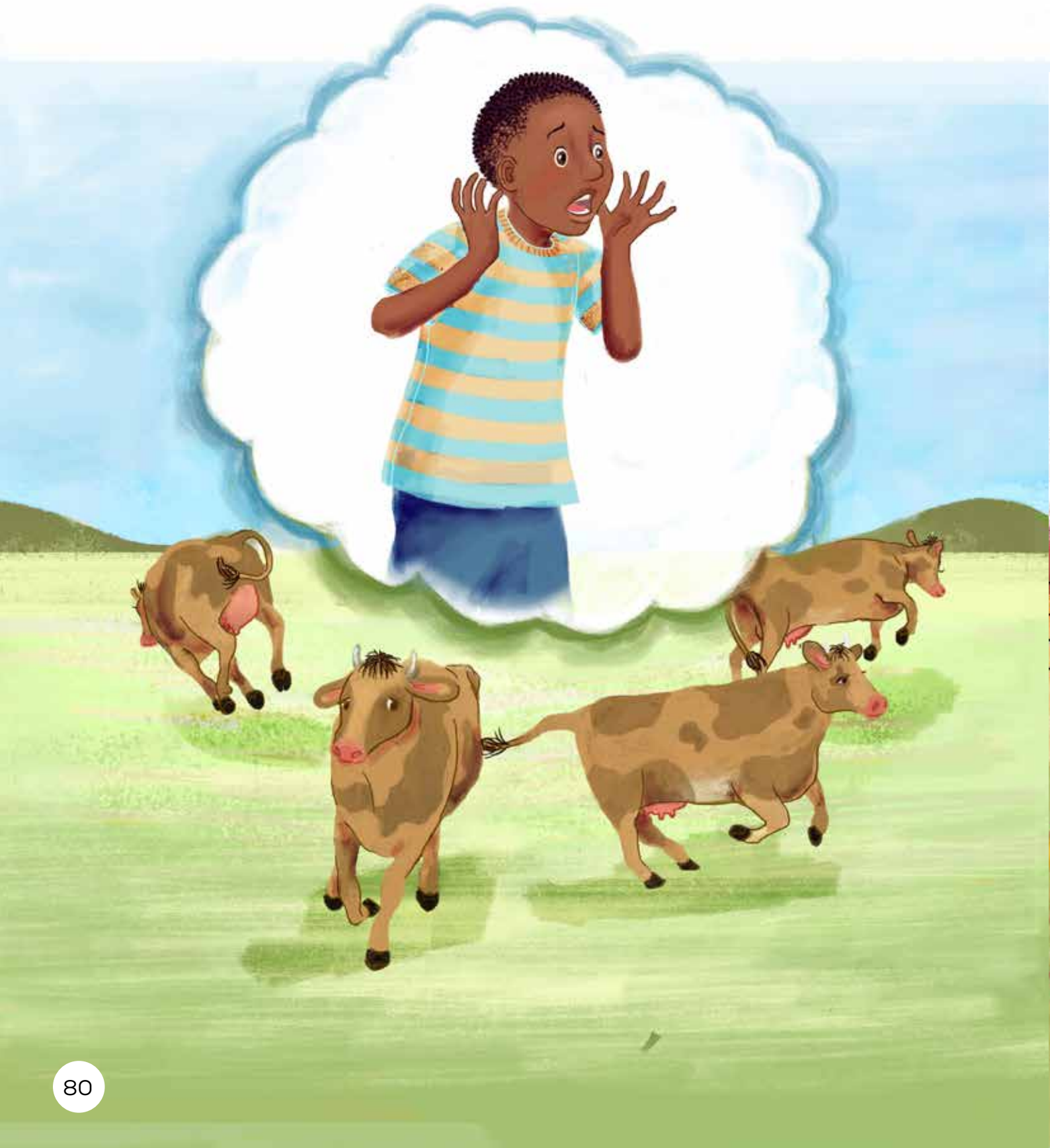

Ka shwalane baahi ba ile ba ipotsa hore na hobaneng Remaketse a so kgutlele hae. Ba ile ba batla, ba batla ho fihlela ba mo fumana a bokolla, a tshaba le ho sisinyeha. Tau e tshehadi e ne e dutse nyamatsaneng ya yona, e tletse madi sefahlehong.

“Ruri ho ne ho na le tau mona! Mohlape wa ka o qhalakane! Ke ile ka hweletsa ka re ‘tau!’ Hobaneng le sa tla?” Remaketse o ile a ba botsa a thothomela.

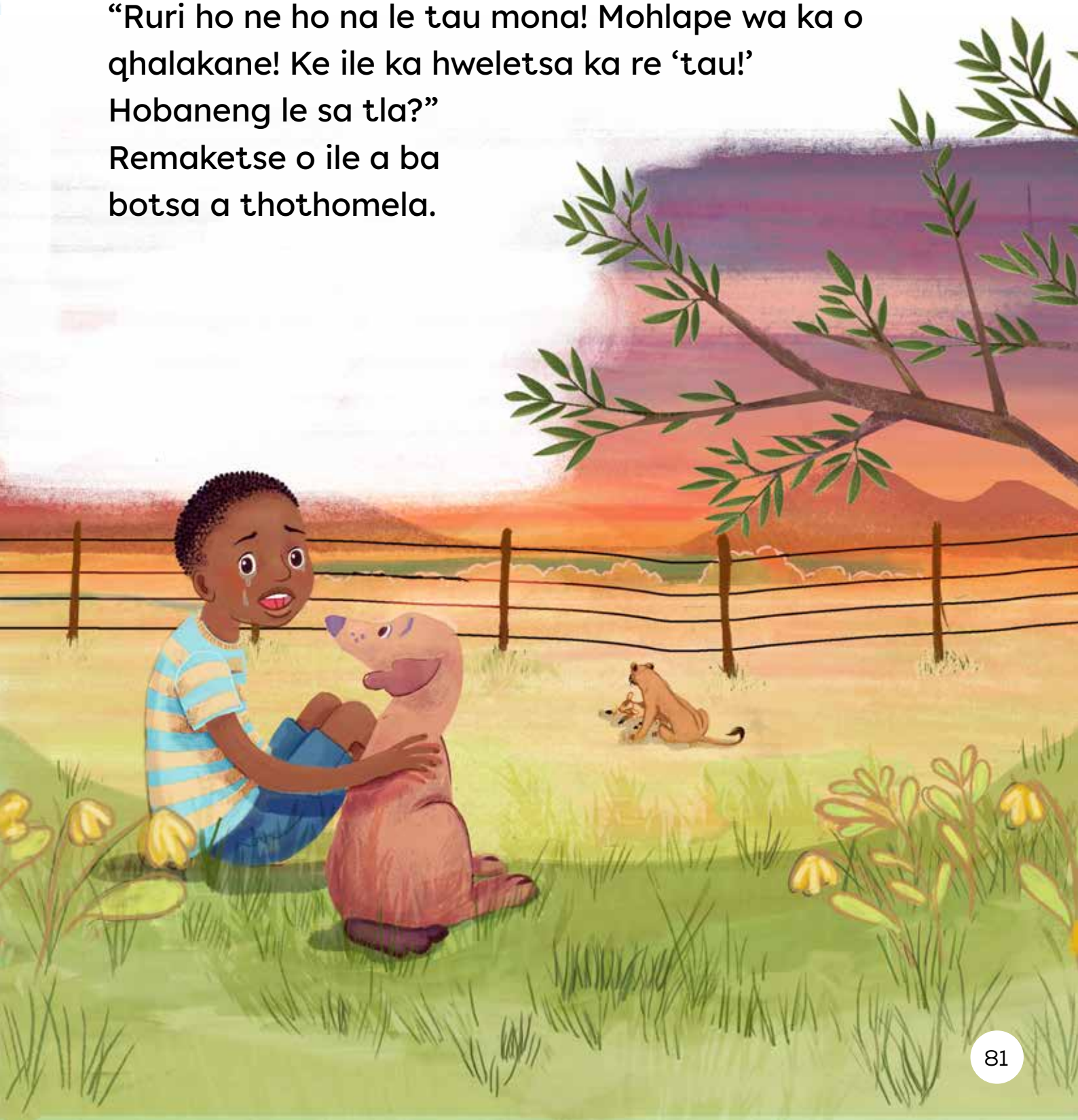

Monna e mong ya seng a hodile dilemong o ile a leka ho tshedisa moshemane enwa tseleng e kgutlelang motseng.

“Re tla o thusa ho batla dikgomo tsa hao tse lahlehileng hoseng,” a rialo, a tshwara sephaka sa Remaketse. “Ha hona motho ya tlileng ho o thusa hobane ha ho na motho ya kgolwang mothetsi le ha a bua nnete.”

Ho tloha letsatsing leo, Remaketse o ile a nka qeto ya hore ha a na hlola a qhekanyetsa baahi ba motse hape.

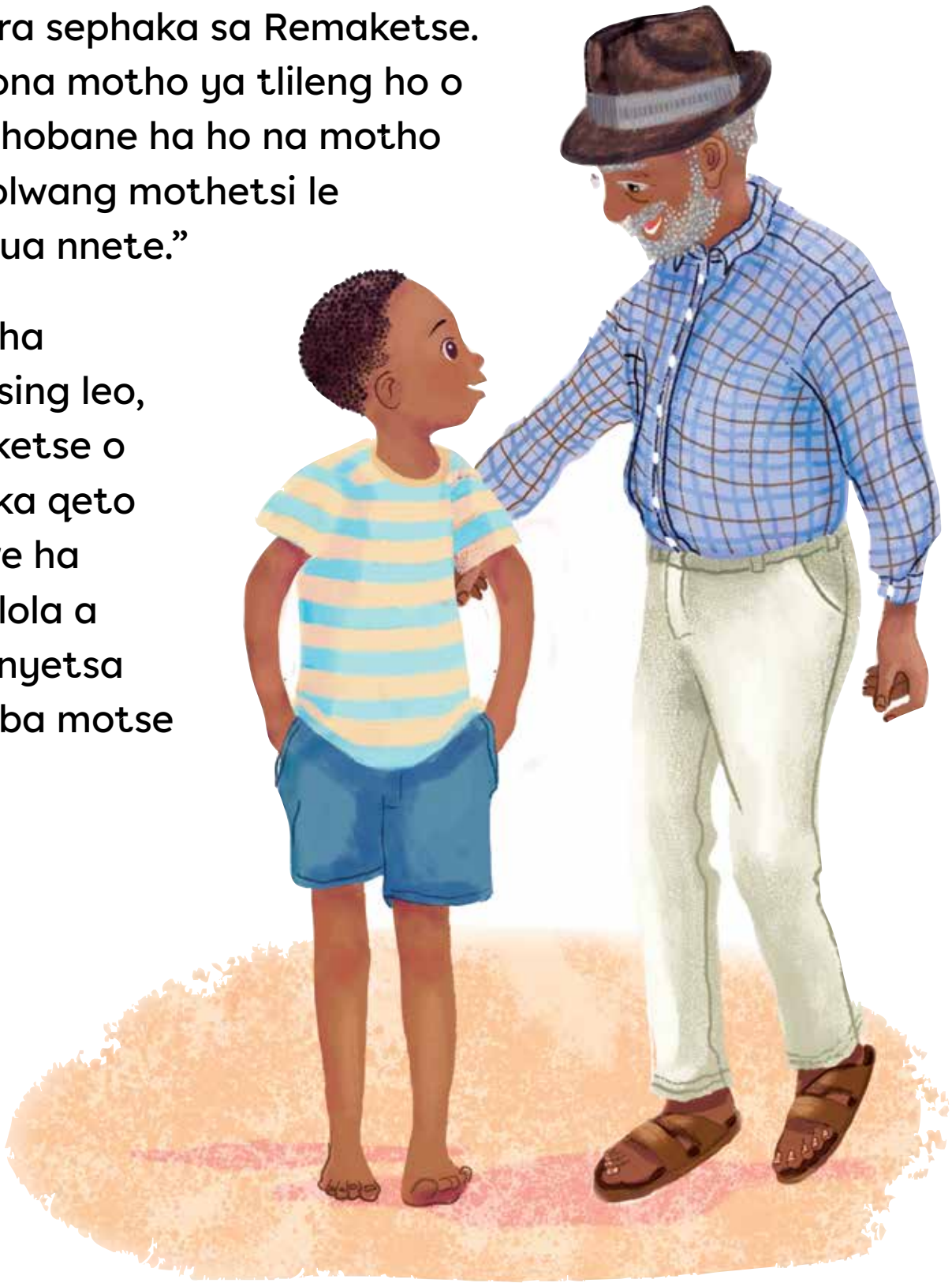

Padiso 1

Remaketse o qhekanyeditse baahi makgetlo a makae?
O ba qhekanyeditse makgetlo a mabedi.

Ke phoofolo e fe e hlasetseng dikgomo tsa Remaketse?
Ke tau e hlasetseng dikgomo tsa Remaketse.

Hobaneng baahi ba motse ba sa tla ba mathile ha tau ya nnete e ne e hlasela mohlape wa Remaketse?

- Hobane Remaketse o ne a tlaetse ka 'tau' makgetlo a mabedi pele ho moo, empa tau e le siyo.
- Hobane Remaketse o ba qhekanyeditse habedi, jwale ba ne ba se ba sa mo kgolwe / tshepe.
- Hobane ho ne ho sena phapang nakong eo a neng a ba thetsa le nakong eo a neng a se a bua nnete.
- Hobane Remaketse o ile a ba qhekanyetsa makgetlo a mabedi pele ho moo, mme ba ne ba se ba sa mo kgolwe / tshepe.

Padiso 2

Ke leshano lefe leo Remaketse a ileng a le bua?
O ile a bua leshano la hore ho na le tau e lelekisang dikgomo tsa hae le ha ho ne ho se jwalo.

O nahana hore Remaketse o dula pela phaka efe ya naha?
Ke nahana hore Remaketse o dula pela phaka ya Makgadikgadi Pans, hobane o kgannetse dikgomo tsa hae teng.

Hobaneng Remaketse a ile a nka qeto ya hore ha a sa tla hlola a qhekanyetsa baahi ba motse wa habo hape?

- Hobane o ile a lemoha hore ho entse hore baahi ba motse ba ikutlwe ba tellehile / halefile / lekehile.
- Hobane o ile a lemoha hore ka ho ba qhekanyetsa makgetlo, ho entse hore ba se ke ba tla nakong eo a neng a ba hloka ka yona.
- Hobane o bone hore ho qhekanyetsa batho ho na le ditlamorao tse seng monate.

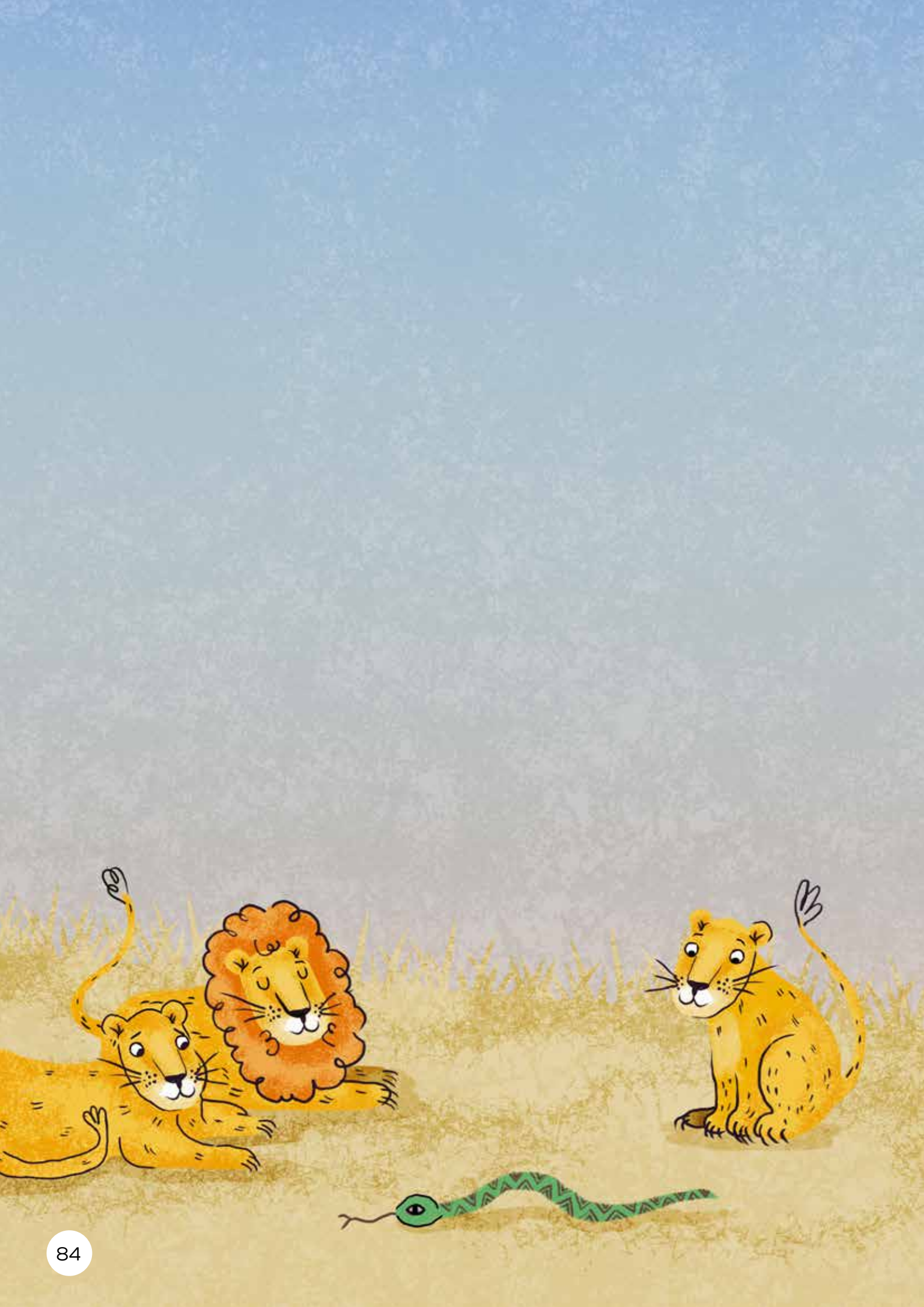

PALE YA 7

BOPHELO NTLE LE MEEDI

Mookotaba: Thuto ya rona

Tlhahisoleseding ya boitshetleho

- Sengolwa sena ke pale ya ditaba tsa nnete le tsa boiqapelo.
- E etsahalla tikolohong ya Tanzania.
- Ha se kgale haholo e etsahetse.
- Pale ena e thusa baithuti ho tseba haholwanyane ka motho wa nnete ya bitswang Rebeca Gyumi, ya hotseng a tseba bohlokwa ba thuto bakeng sa bana bohle.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Rebeca Gyumi ke moemedi naheng ya Tanzania hape ke moitseki wa ditokelo tsa bana ya sireletsang bana ba banana ho nyalwa ba le banyenyane. Rebeca o ile a etella pele nyewe e ileng ya thusa ho fetola melao hore banana ba nyalwe feela ho tloha dilemong tse 18.
- Rebeca o bua phatlalatsa mme o sebedisa dipale le mananeo a setjhaba ho thusa banana hore ba ikutlwe ba sireletsehile ha ba tlaleha mathata le ha ba etsa dikgetho tsa bona.

Leano la Kutlwisiso: Etsa ditekolo

- Ke eng: Ho etsa qeto ya hore na o rata pale kapa dikgetho tse entsweng ke baphetwa.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho ba le maikutlo ka pale le hore e utlwisisehe ka botebo.
- Le thusa jwang: Le thusa hore o nahane ka molaetsa oo pale e o fetisang le seo o se kgolwang ka yona.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
89, 3	“Nna mme wa ka o itse lenyalo le bohlokwa ho feta sekolo bakeng sa bana ba banana,” e mong wa metswalle a rialo.	Ha re lekoleng bothata paleng ena: Ha se batho bohle ba nahanang hore bana ba banana ba hloka thuto.
92, 1	Mantsiboyeng ao, Rebeca o ile a bolella mmae ka banana kaofela ba tlohetseng sekolo. “Ke kopa o ntumelle ke kene sekolo mme!” Rebeca a lla. “Sekolo se bohlokwa!” mmae a pheta. “Ho banana le ho bashanyana!”	Ke lemoha hore mme wa Rebeca o nahana hore thuto e bohlokwa bakeng sa batho bohle - banana le bashanyana. Ke nahana hore mme wa Rebeca a ke ke a mo tlohedisa sekolo.

Rebeca o ne a emetse ho qala sekolo bophelo ba hae kaofela! Ho tloha e le lesea, batswadi ba hae ba ne ba dula ba mmolella ka bohlokwa ba thuto.

“Sekolo se bohlokwa,” ho rialo mmae.

“Thuto e tla o fa bophelo bo senang moedi!” mmangwanae a mminela.

Ho tloha bonyenyaneng ba hae, Rebeca o ne a rata sekolo.

O ne a kena sekolong se tlase sa Mazengo. Sekolo sena se ne se le motsaneng o bitswang Dodomo, Tanzania. Rebeca o ne a entse setswalle le banana ba bang ba bohlale ba nang le talente.

“Sekolo se bohlokwa!” mmae o ne dula a mmolella hoseng ho hong le ho hong.

“Thuto e tla o fa bophelo bo senang moedi!” mmangwanae o ne a dula a mmolella motsheareng wa mantsiboya o mong le o mong.

Ha Rebeca a ntse a hola, o ile a elellwa hore bana ba bang ba banana ba ka phaposing ya hae ba ile ba tlohella sekolo. Le ha ho le jwalo, Rebeca o ne a ikutlwa ekare a ka etsa ntho e nngwe le e nngwe ha fela a ka ruteha! Empa o ne a bona hore baithuti ba bang ba ne ba sa fumane melaetsa e kang ena na malapeng a bona.

"Abuti wa ka o itse banana ha ba bohlale jwaloka bashemane!" e mong wa metswalle ya hae a mmolella.

"Nna mme wa ka o itse lenyalo le bohlokwa ho feta sekolo bakeng sa bana ba banana," e mong wa metswalle a rialo.

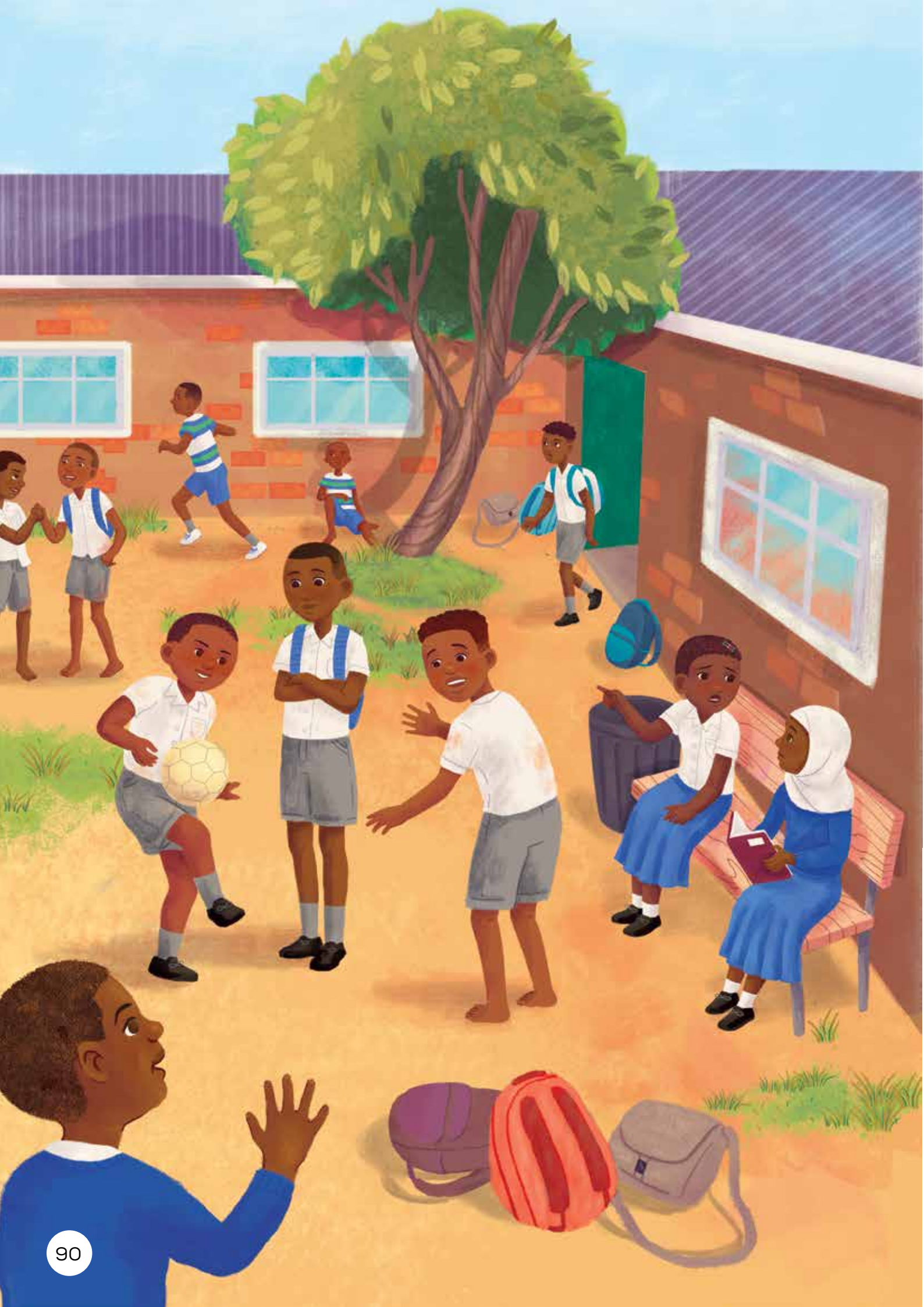

Palo ya banana e ile ya nna ya fokotseha ka diphaposing sekolong se phahameng sa Kilakala.

Ka letsatsi le leng ha Rebeca le Joyce ba le tseleng e lebileng hae ho tswa sekolong. Rebeca o ile a botsa motswalle wa hae potso, “Amohelang o se a ile kae jwale?”

“O se a na le monna jwale,” ho rialo Joyce.

“O hopola Mpho?” Joyce a mmotsa. “Le yena o nyetswe, ke kahoo a seng a sa tle sekolong.”

“Mpho o ne a tseba dipalo. Ke ne ke nahana hore o tla ithutela ho ba ngaka.” ho rialo Rebeca.

“Hobaneng ho se na bashanyana ba tlohetseng sekolo, empa ho na le banana ba bangata ba tlohetseng sekolo?” Rebeca a ipotsa.

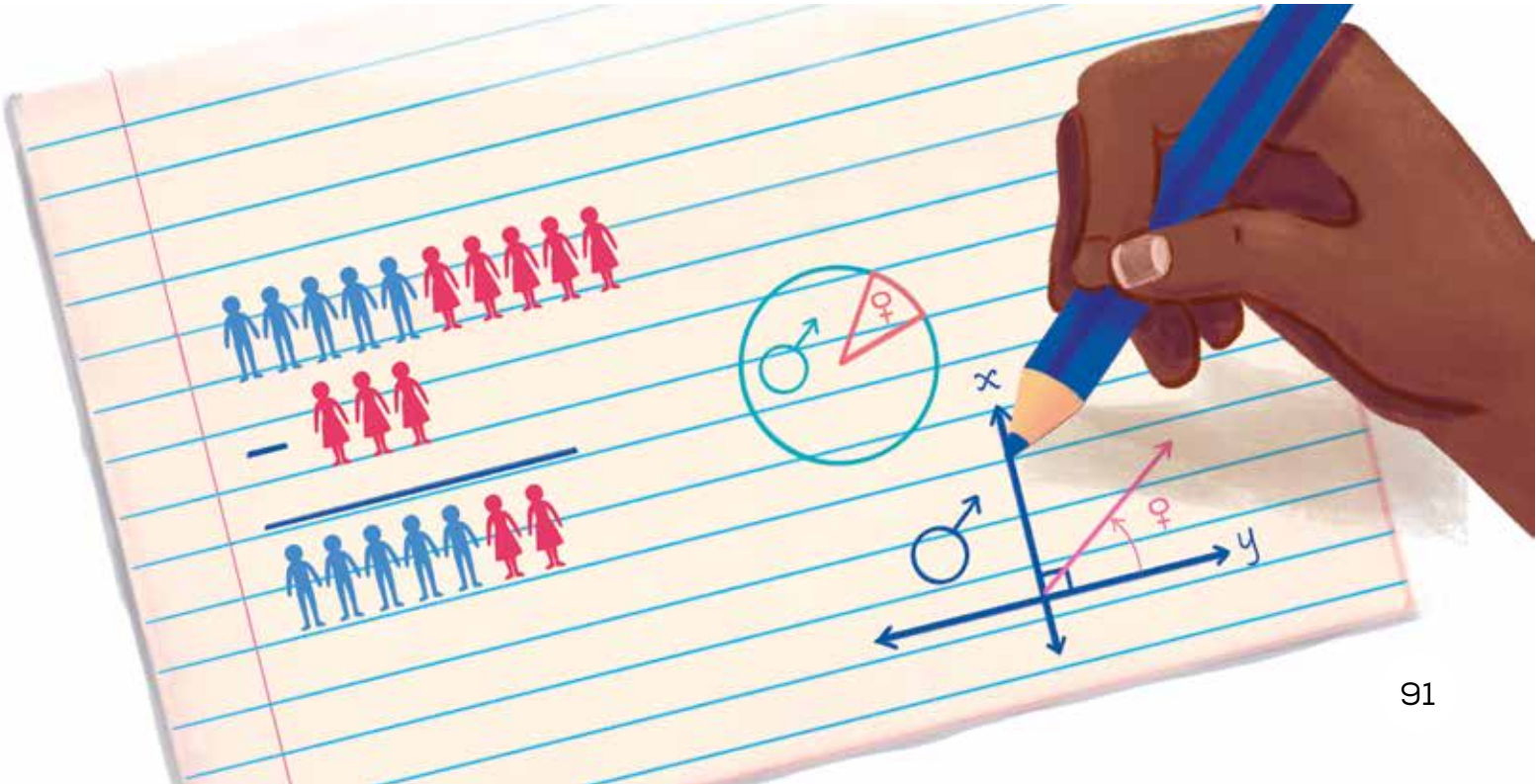

Mantsiboyeng ao, Rebeca o ile a bolella mmae ka banana kaofela ba tlohetseng sekolo.

“Ke kopa o ntumelle ke kene sekolo mme!” Rebeca a lla.

“Sekolo se bohlokwa!” mmae a pheta. “Ho banana le ho bashanyana!”

“Thuto e tla o fa bophelo bo senang moedi!” ho rialo mmangwanae.

Rebeca o ne a ikutlwa a le lehlohonolo. O ne a labalabela hore ekare banana le bona ba ka be ba fumana tshehetso ya mofuta ona malapeng a bo bona. Rebeca o ile a nka qeto ya hore o tla sebedisa thuto ya hae ho thusa banana ba tshwanang le yena.

Yunivesithing ya Dar es Salaam, Rebeca o ile ithutela ho ba mmueli. O ile a ithuta ka molao wa Tanzania, o neng o dumella banana ba nyalwe ba sa le banyenyane – ho tloha dilemong tse 14. Empa dilemo tsa bashanyana tsa ho nyala e ne e le 18!

“Lena ke lona lebaka le entseng hore banana ba bangata ba tlohele sekolo,” Rebeca a nahana. “Ke tlo o fetola molao ona!”

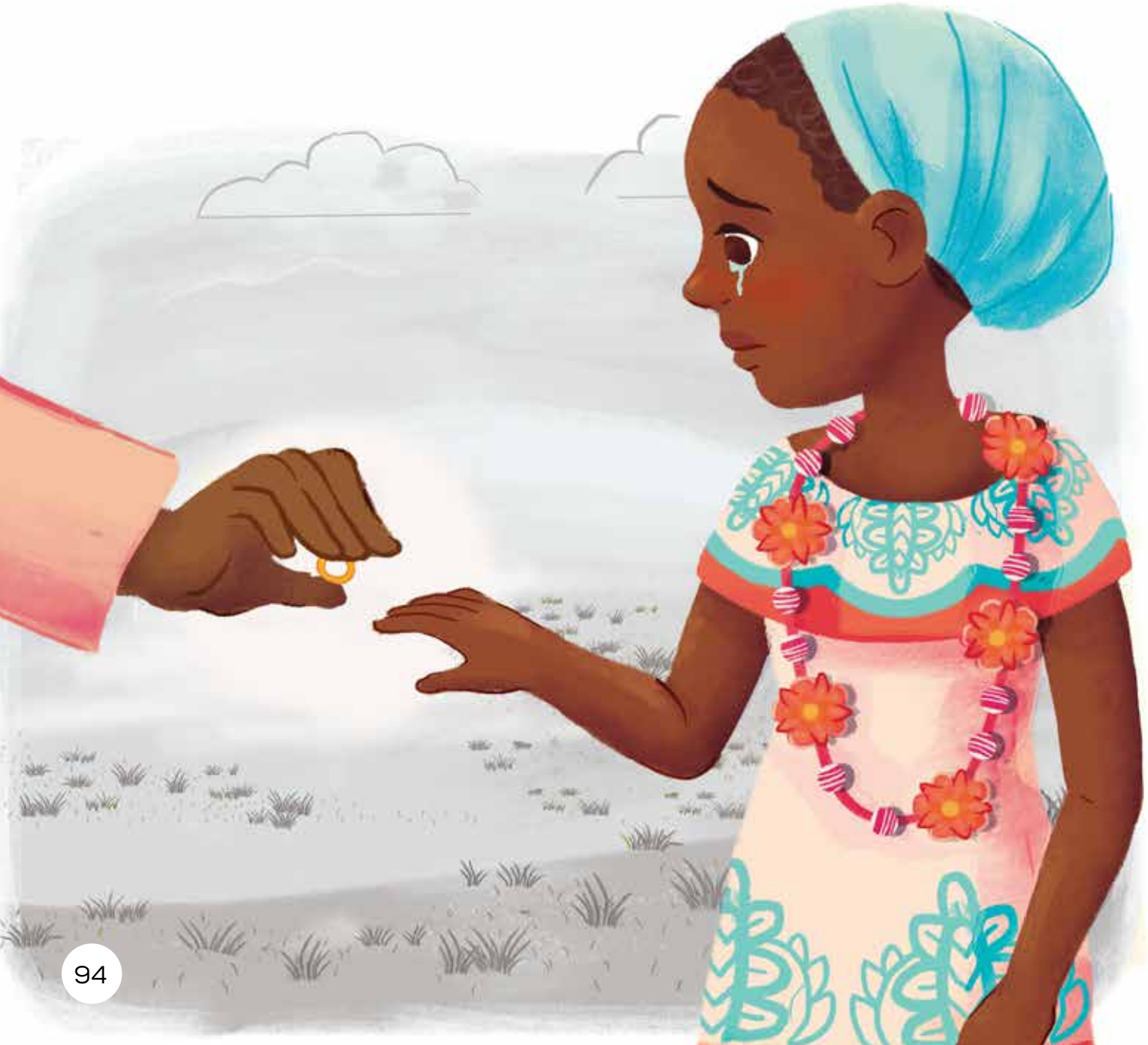

Kamora ho phethela dithuto tsa hae le hore a fumane mangolo a tsona, Rebeca le basebetsi mmoho le yena ba ile ba sebetsa ka thata ho fetola molao ona. Batho ba bangata ba ile ba re ba lwantsha meetlo ya Tanzania. “Moetlo o mong le o mong o hlekefetsang banana ha se moetlo oo re lokelang ho o boloka!” A ngangisana.

Rebeca le basebetsi mmoho le yena ba ile ba teka dingangisano tsa bona ka pela baahlodi Lekgotleng la Dinyewe le Phahameng la Tanzania. Baahlodi ba ile ba dumellana le sehlopha sa Rebeca mme ba fetola molao wa Tanzania. Hona ho ile ha bolela hore dilemo tsa banana tsa ho nyalwa ka molao di ile tsa fetolelwa ho tse 18, dilemo tse tshwanang le tsa bashanyana.

Le ha molao ona o se o fetotswe, Rebeca ha a ka a kgaotsa ho lwanela ditokelo tsa banana. Rebeca o sebetsa ka thata ho etsa bonnete ba hore banana kaofela ba tseba bohlokwa ba ho kena sekolo, le hore thuto e tla ba fa bophelo bo senang moedi!

Padiso 1

Pale ena e etsahalla kae?
E etsahalla Tanzania.

Bothata paleng ena ke bofe?
- Bothata ke hore bana ba banana ba ne ba tlohela sekolo.
- Bothata ke hore batho ba bang ba ne ba nahana hore thuto ha e bohlokwa baneng ba banana.

Ke eng seo Rebeca a ileng a se etsa ho leka ho rarolla bothata bona?
- O ile a ithutela ho ba mmuelli.
- O ile a lwana kgahlanong le melao e leeme.

O nahana hobaneng Rebeca a ile a qeta dithuto tsa hae?
- Hobane o ne a rata sekolo.
- Hobane ba lelapa la habo ba ne ba tseba bohlokwa ba thuto.
- Hobane ba lelapa la habo ba ne ba batla hore a be le bophelo bo senang moedi.
- Hobane o ne a dula a bolellwa ka bohlokwa ba thuto – bakeng sa bana ba banana mmoho le bashemane.

Padiso 2

Ke mang ya bolellang Rebeca hore thuto e bohlokwa?
Mme le mmangwane wa hae.

Hobaneng bana ba banana ba ne ba tlohela sekolo pele ho bashemane?
- Hobane ba ne ba nyalwa.
- Hobane ho ne ho na le molao o reng ba ka nna ba nyalwa ba sa le ba nyenyane ho feta bashemane dilemong.

O ka etsa ditekolo ka Rebeca? O nahana hore Rebeca ke motho ya jwang?
Ke nahana hore o …. hobane.....

O nahana ke hobaneng Rebeca Gyumi a ne a ikemiseditse ho fetola molao wa Tanzania?
- Hobane o ile a rutwa hore thuto ke ntho e bohlokwa haholo.
- Hobane o ile a bona hore molao o neng o beuwe o ne o etsa hore banana ba bangata ho feta bashemane ba tlohele sekolo.
- Hobane o ne a batla ho etsa bonnete ba hore banana ba a ruteha pele ba ka nyalwa.
- Hobane o ne a batla hore banana ba tsebe hore ba ka kgona ho ba seo ba se ba labalabelang ho ba sona.
- Hobane o ne a bona kamoo molao ona o nang le tshusumetso e mpe baneng ba banana motseng wa habo.

PALE YA 8

BOITSEKI BA MALALA BA DITOKELO TSA THUTO

Mookotaba: Thuto ya rona

Tlhahisoleseding ya boitshetleho

- Sengolwa sena ke pale ya ditaba tsa nnete le tsa boiqapelo.
- E etsahalla tikolohong ya Pakistan.
- E etsahetse kgalenyana (dilemong tsa 2012).
- Pale ena e tla ruta baithuti ba hao ka motho wa nnete ya bitswang Malala Yousafzai ya lwanelang ditokelo tsa banana bohle hore ba fumane thuto.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Lefatsheng ka bophara bana ba banana ba fetang dimilione tse 130 ha ba kene sekolo ka lebaka la ho kgethollwa ka bong.
- Malala Yousafzai ke ngwanana ya tswang naheng ya Pakistan ya neng a lwanela tokelo ya ho kena sekolo haholoholo bakeng sa bana ba banana.
- O thusa bana ka ho bua le ho ngola (Sehlooho sa buka ya hae ke *I am Malala*) le ho tshehetsa mananeo a kgothaletsang banana ho kena sekolo.

Leano la Kutlwisiso: Etsa dikgokahano

- Ke eng: Ho nahana hore pale e amana jwang le bophelo ba hao, dibuka tse ding, kapa lefatshe.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho utlwisisa pale hantle ka ho e amahanya le dintho tseo re di tsebang.
- Le thusa jwang: Le eketsa moelelo paleng le hore e hopolehe ha bonolo.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
102, 4	“Ke boikarabelo ba ka ho etsa bonnete ba hore banana ba motseng wa rona ba fumana monyetla wa ho kena sekolo jwalo ka bashanyana,” ntata Malala a mo araba. O ile a shebella moradinyana wa hae Malala a hola ebile a ithuta le banana ba bang ba Mingora.	Nka etsa kgokahanyo. Malala le Gyumi ba ne ba na le malapa a ba tshehetsang. Malapa ana a ne etsa bonnete ba hore baradi ba bona ba funama thuto e ntle.
111, 1	Ha Malala a le dilemo tse 17 feela, o ile a fumana kgau ya Nobel Peace Prize. Ebile mohlodi e monyenyane ka ho fetisisa wa ho hapa kgau ena! Malala o tswela pele ka ho sebetsa hore lefatshe la rona e be lefatshe leo bana ba banana ba kgonang ho ithuta le ho ba baetapele.	Malala le Rebeca ba tswela pele ho lwanela tokelo ya hore banana ba kene sekolo. Bobedi ba bona ba kgathalla hore banana ba fumane menyetla e tshwanang le ya bashemane.

Malala o hlahetse Mingora, Pakistan ka 12 Phupu, 1997.

“Ekare ekabe e le moshanyana!” ho rialo e mong wa baahisane a bolella ntate wa Malala.

“O tla etsang ka ngwana ngwanana? A ke ke a o tlisetsa mahlohonolo!” ho rialo moahisane e mong hape a bile a sisinya hlooho.

“Ke tla etsa bonnete ba hore Malala o fumana monyetla o mong le o mong eo ngwana wa moshanyana a nang le ona,” ntatae a araba, a shebile mahlo a maholo a moradinyana wa hae.

Ziauddin o ile a boloka tshepiso ya hae ya ho etsa bonnete ba hore Malala o fumana monyetla o mong le o mong oo bashanyana ba ka bang le ona. Ntatae o ile a qala sekolo sa banana Mingora.

“Hobaneng ha o bula sekolo sa banana?” E mong wa baahisane a mmotsa ha a ne a le tseleng e yang mosebetsing.

“Molemo wa ho ruta banana ke ofe?” ho rialo e mong hape a bile a sisinya hlooho.

“Ke boikarabelo ba ka ho etsa bonnete ba hore banana ba motseng wa rona ba fumana monyetla wa ho kena sekolo jwalo ka bashanyana,” ntata Malala a mo araba. O ile a shebella moradinyana wa hae Malala a hola ebile a ithuta le banana ba bang ba Mingora.

Le ha ho le jwalo, dintho di ile tsa fetoha ha Ma-Taliban a nka puso ya motse. Bophelo bo ile ba fetoha ka tsela tse fapaneng. Batho ba ile ba thibelwa ho ba le dithelebishene malapeng a bona. Ho bapala mmino le hona ho ne ho sa dumellwa. Bana ba banana ba ile ba thibelwa ho kena sekolo.

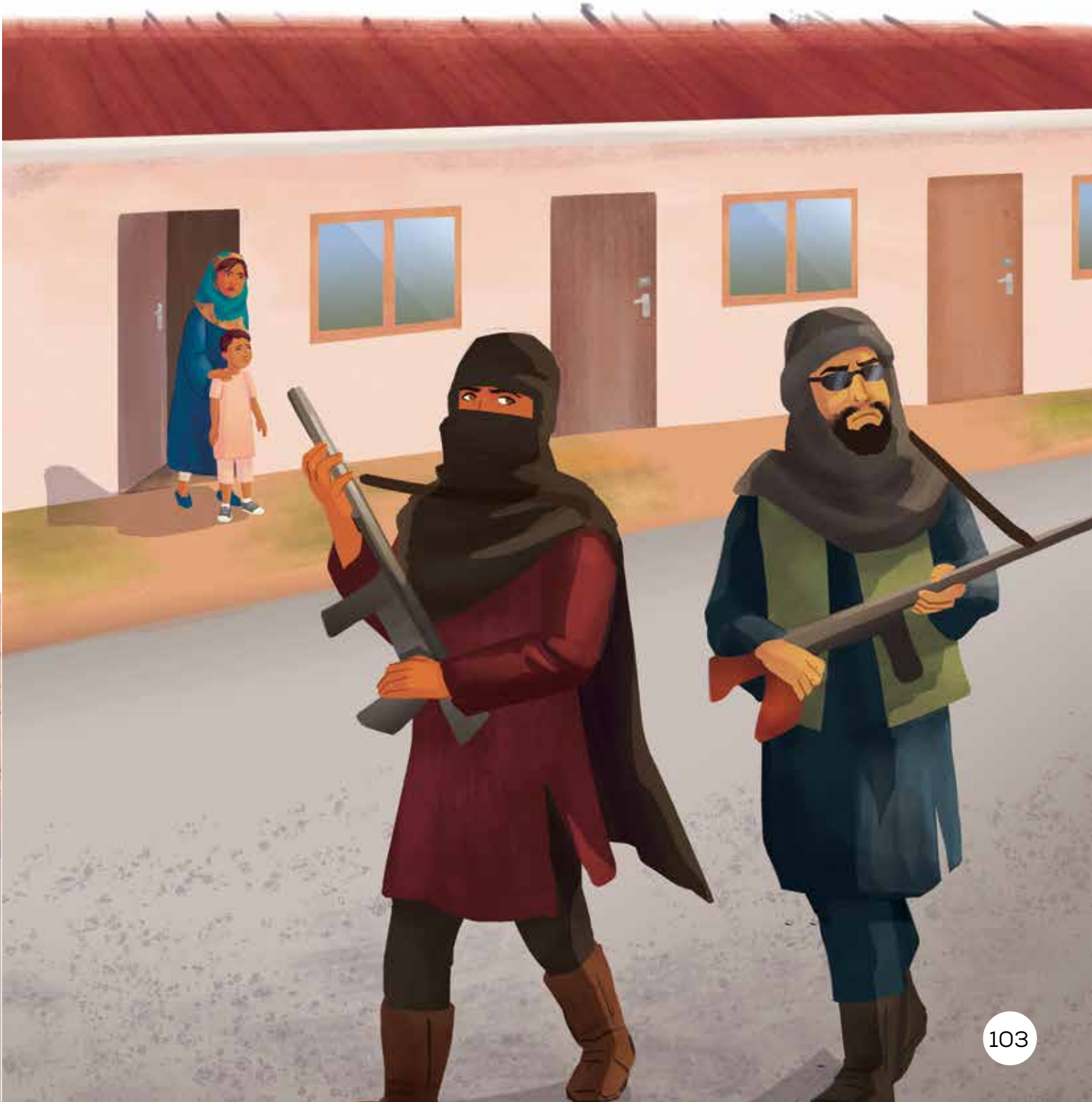

Ma-Taliban a ne a se a phatlotse dikolo tse ka fetang 100 tsa banana ka nako eo ba bolellang Ziauddin hore a kwale sekolo sa hae.

“Ke ne ke batla ho fa Malala le banana ba bang monyetla oo bashanyana ba nang le ona – empa nkeke ka beha maphelo a bona kotsing,” Ziauddin a nahana.

Malala o ile a arohana le metswalle ya hae a kgakeleditse dikeledi. O ne a sa tsebe hore ebe o tla iphumana a le ka phaposing ya ho rutela le metswalle ya hae hape na.

Ziauddin o ile a tswela pela ho ruta Malala ntho tse ngata lapeng. Empa Malala o ne a hlolohelletswe ho ithuta sekolong le banana ba bang.

Ka kgwedi ya Lwetse ya 2008, Ziauddin o ile a isa Malala mokgatlong o mong wa baqolotsi o bitswang Peshwar Press Club. Malala o ile a fana ka puo ya hae ya pele.

“Ma-Taliban a nahana hore a ka nka tokelo ya ka ya ho ithuta?” Malala a bolella babohi. Ka letsatsi le hlahlamang, puo ya hae e ile ya hlaha dikoranteng le dikanaleng tsa dithelebishene tsa Pakistan ka bophara.

Malala o ne a tseba hore puo ya hae e tla halefisa Ma-Taliban. Empa o ile a nka qeto ya hore o tla bua ka taba ena – le ha ho bua ka yona ho ne ho ka mo kenya tsietsing.

Malala o ile a tswela pele a bua ka ditokelo tsa hae tsa botho tsa thuto. O ile a ngola ka maikutlo a hae inthaneteng, hore batho ba bangata lefatsheng ba utlwisise ntwa ya hae. Hape o ile a hlaha thelebisheneng, a bua ka taba ena.

“O dumella jwang Malala a bue thelebisheneng ka thuto ya bana ba banana?” E mong wa baahisane a botsa Ziauddin.

“Ikobele melao ya Ma-Taliban!” e mong hape wa baahisane a mo omanya, a bile a sisinya hlooho.

“Ke file Malala monyetla o tshwanang le wa bashemane, ke kahoo a tsebang ho ipuella,” ntatae a araba a le motlotlo ka moradi wa hae.

Eitse ha Malala a qalella ho tuma, o ile a iphumana e le phofu ebile a fumana ditshoso tse ngata tsa lefu. Malala o ne a tshohile empa letswalo la hae ha le a ka la etsa hore a kgaotse ho buella banana ba bang.

Ka kgwedi ya Mphalane ya 2012, a le tseleng e yang hae ho tswa ngola hlahlobo, monna ya neng a ipatile sefahleho o ile a palama bese eo Malala a neng a e palame. “Malala ke mang?” a botsa. Yaba o thunya Malala hloohong lehlakoreng le letshehadi.

Malala o ne a tswile kotsi e mpe haholo empa o ne a ntse a phela. O ile a nkuwa ka sefofane ho tloswa sepetleleng sa masole Pakistan ho iswa ho se seng, kamora moo a nkuwa hape ka sefofane se seng ho ya fumantshwa kalafo UK.

Eitse ha Ma-Taliban ba fumana hore Malala o phonyohile ba ile ba ntsha pehelo ya hore e ntse e tlo ba phofu ha a ka kgutlela Pakistan.

Le ha ho le jwalo, Malala o ile a fumana melaetsa e meng e kgothatsang ho tswa lefatsheng ka bophara.

“Re lebohela boitseki ba hao thutong ya bana ba banana,” tsena di ne di balwa ho tswa lengolong le leng.

“O bontshitse lefatshe kamoo banana ba bang ba haellwang ke ho fumana thuto. Re lebohela ha ele mona o tlisitse phetoho lefatsheng,” ho tswa molaetseng o mong wa Facebook.

“Ke boikarabelo ba ka ho etsa bonnete ba hore banana ba fumana menyetla kaofela eo bashemane ba nang le yona,” Malala a nka qeto.

Ha Malala a le dilemo tse 17 feela, o ile a fumana kgau ya Nobel Peace Prize. Ebile mohlodi e monyenyane ka ho fetisisa wa ho hapa kgau ena! Malala o tswela pele ka ho sebetsa hore lefatshe la rona e be lefatshe leo bana ba banana ba kgonang ho ithuta le ho ba baetapele.

Padiso 1

Malala o tswaletswe kae?
O tswaletswe motsaneng o bitswang Mingora, Pakistan

Hobaneng Malala a ile a tlameha ho tlohela ho ya sekolong?
- O ile a tlameha ho tlohella ho ya sekolong hobane bana ba banana ba ne ba sa dumellwa ho ya sekolong.
- O ile a tlameha ho tlohella ho ya sekolong ha Ma-Taliban a nka puso, hobane ba a ba thibela bana ba banana ho ya sekolong.

Hobaneng Malala a ile a iphumana e le phofu ya Ma-Taliban?
- Hobane o ile a bua ka tokelo ya hae ya botho ya ho ithuta.
- Hobane o ile a hlaha dikoranteng le dithelebisheneng, a bua ka bohlokwa ba thuto baneng ba banana.
- Hobane Ma-Taliban a ile a thibela banana ho ya sekolong, mme Malala o ne a sa dumellane le bona.
- Ka lebaka la kgethollo ya bong.

Padiso 2

Kgethollo ya bong ke eng?
Kgethollo ya bong ke ha banana le bashanyana ba tshwarwa ka tsela e fapaneng / ba sa fuwe menyetla e tshwanang.

O ne o tla ikutlwa jwang ha ho ne ho na le motho ya o kgethollang ka lebaka la bong ba hao?
Ke ne ke tla ikutlwa ke... hobane...

Hobaneng ha Rebeca Gyumi le Malala Yousafzai ba nehetse maphelo a bona ho buella tokelo ya thuto ya banana?
- Hobane ba ne ba dumela hore banana ba lokela ho fumantshwa menyetla e tshwanang le ya bashanyana.
- Hobane ba holetse malapeng a neng a sa ba kgetholle, a batlang hore banana kaofela ba tshwarwe jwalo ka bashanyana.
- Hobane thuto e ne e le bohlokwa ho bona, ba ne ba batla ho etsa bonnete ba hore banana ba bang le bona ba kene sekolo, ba rutehe.

KOTARA 2

MMAPA WA AFRIKA BORWA

Limpopo
Samentjisi e nngwe
Buka ya pele ya Stacey
Mpumalanga
Leboya Bophirima
Gauteng
Foreisetata
KwaZulu-Natal
Kananelo o ba le motswalle e motjha
Mohale o etsa bolo
Kapa Botjhabela
Lewatle la India

MMAPA WA LEFATSHE

Asia

Yuropa

Li Jie, mophosi ya nang le talente

Bangodi ba pele ba lefatshe

Afrika

Lewatle la Phasifiki

Sefehlametsi sa Wiliam se setle

Ostralia

Lewatle la India

Antathika

KOTARA 2 DIPALE

1. Mohale o etsa bolo 119

2. Li Jie, mophosi ya nang le talente 131

3. Buka ya pele ya Stacey 145

4. Bangodi ba pele ba lefatshe 161

5. Kananelo o ba le motswalle e motjha 175

6. Samentjisi e nngwe 189

7. Sefehlametsi sa Wiliam se setle 203

8. Sefuthumatsi sa metsi sa letsatsi sa Xochitl 219

PALE 1

MOHALE O ETSA BOLO

Mookotaba: Re a ikwetlisa

Tlhahisoleseding ya Boitshetleho

- Ena ke pale ya boiqapelo.
- E etsahalla Afrika Borwa.
- E etsahala nakong ya jwale.
- Pale ena e tla thusa baithuti ba hao ho utlwisisa hore ho ikwetlisa ho re thusa ho ntlafala, le ha o ikutlwa o le dihlong kapa o etsa diphoso ha o qala.

Leano la Kutlwisiso: Etsa dikakanyo

- Ke eng: Ho noha dintho tseo mongodi a sa di hlaloseng ka ho hlaka, o sebedisa dintlha tsa pale.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho utlwisisa meelelo e tebileng le e patehileng.
- Le thusa jwang: Le re thusa ho fihlella diqeto ha re bala, ho utlwisisa pale le baphetwa hantle.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Batho bohle ba etsa diphoso ka dinako tse ding. Dipapading tse kang bolo ya maoto, ho etsa diphoso e ka ba ho fosa bolo kapa ho hloleha ho hlaba ntlha. Le ha e le ntho e tlwaelehileng ho etsa diphoso, e ka ba ntho e swabisang.
- Ho ikwetlisa ho bolela ho etsa ntho e le nngwe makgetlo a mangata hore o ntlafale ho yona. Ha re ikwetlisa, re a ntlafala ha nako e ntse e tsamaya. Le boikwetliso bo bokgutshwanyane letsatsi le letsatsi bo ka etsa phapang e kgolo.
- Ha se kamehla re nang le dintho tsohle tseo re di hlokang. Re ka nahana ditsela tse ntjha tsa ho rarolla mathata. Ha Mohale a se na bolo eo a e hlokang ho ikwetlisa ho bapala bolo, o iketsetsa bolo a sebedisa dintho tseo a di fumanang ka tlung.
- Kamora boikwetliso, Mohale o ikutlwa a le malala-a-laotswe ho bapala bolo le bana ba baholwanyane. Ha re ikwetlisa, sena se ka etsa re be le boitshepo bokgoning ba rona.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
121, 2	Bolo ya tla ho Mohale. A leka ho e rahela morao ho beng ba yona. Feela a e fosa. Sefahleho sa hae sa futhumala. A balehela ka tlung.	Ke akanya hore Mohale o batla ho bapala bolo, hobane o shebelletse bana ba bang ha ba bapala. Ha a fosa bolo, ho thwe o ile a utlwa sefahleho sa hae se futhumala mme a baleha. Jwale, ke akanya hore o ne a ikutlwa a saretswe ha a fositsefosa bolo.
127, 1	Mohale a nka bolo ya hae mme a tswela kantle. A nna a e raha kantle. A beha majwe a mabedi e le dipalo tsa hae. O ikwetlisitse ho rahela bolo pakeng tsa majwe ao.	Ke hopola Mohale a fosa bolo qalong ya pale. Ke akanya hore o batla ho ikwetlisa mme a ntlafatse tsebo ya ya hae ya ho bapala bolo. Ka tsela eo, ha ho kamoo a ka fosang bolo hape!

Mohale o ne a shebelletse bana ba baholo ba bapala bolo ya maoto. O ne a dutse ka thoko lebaleng. O ne a batla ho bapala empa o ne a le dihlong, a tshaba ho kopa.

Bolo e ile ya tla e mo tobile. O ile a leka ho e rahela moraho ho beng ba yona. Empa o ile a e fosa. O ile a utlwa sefahleho sa hae se futhumala yaba o mathela ka tlung.

“Ke hloka ho ikwetlisetsa papadi ya bolo ya maoto,” a nahana. “Ke hloka bolo.”

Mohale o ila a batlisisa ka tlung a leka ho fumana bolo. O ile a fumana bolo e kgubedu e tlolatlolang. O ile a leka ho e raha, empa e ne e le nyenyane. “Ke hloka ho etsa bolo e kgolwanyane,” a nahana. Mohale o ile a nahana, a nahana kamoo a ka fetolang bolo ena e nyenyane e tlolang, a e etse hore e be bolo e kgolo, eo a ka bapalang bolo ya maoto ka yona.

Mohale o ile a qala ho batla ntho eo a ka e sebedisang ho etsa bolo ebe kgolwanyane. O ile a fumana koranta ya kgale ka moqomong wa matlakala, mme a e sebedisa ho phuthela bolo e tlolatlolang. O ile a leka ho e raha. Koranta e ile ya iphuthulla. “Ke hloka ntho eo nka etsang hore koranta ena e maname bolong ena e tlolatlolang.” A nahana.

Mohale o ile a kena ka kitjhineng. O ile a fumana pakete ya masimba e senang letho. O ile a phuthela koranta ka pakete eo. O ile a leka ho e raha. Koranta ha eya ka ya tsitsinyeha. Empa bolo e ne e ntse e se boholo bo tshwanang le ba bolo e sebediswang ho bapala bolo ya maoto.

“Ebe nka etsa jwang hore bolo ena e be kgolwanyane?” O ile a fumana mokotla wa mme wa hae wa kgale ka tlasa bethe. O ile a botsa mme wa hae hore a ka o sebedisa na?

“Eya,” ho araba mme. “Ke ne ke lo o lahla,” ho rialo mme wa Mohale.

Mohale o ile a seha mokotla oo mme a phuthela bolo ka ona.

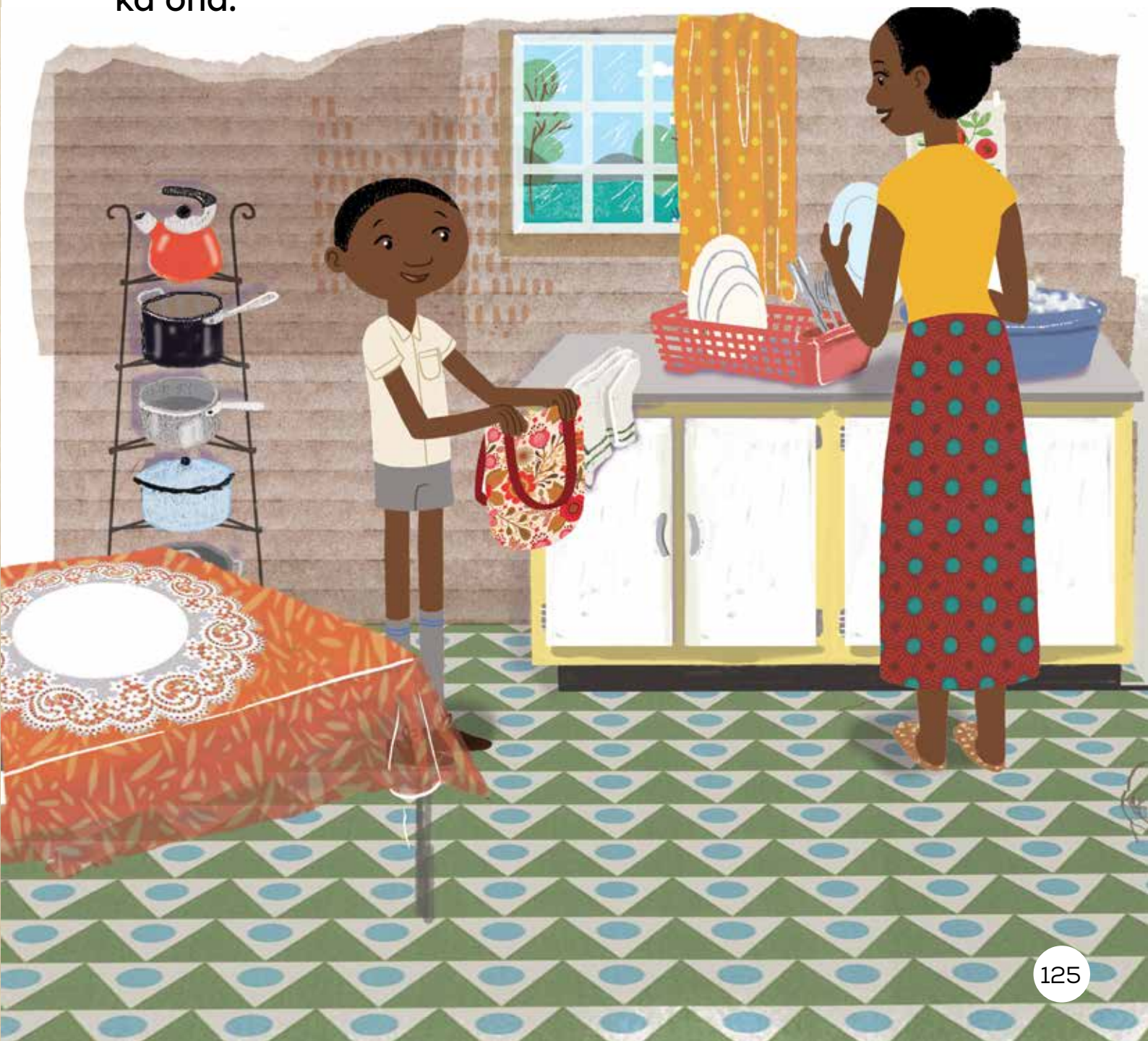

Mohale o ile a kena ka kitjhineng. O ile a fumana polasitiki e sa sebedisweng. O ile a phuthela bolo ka yona mme a e tlama a e tiisitse. Yaba o fumana kgwele ya kgale. O ile a thathela bolo ka yona hore e tshware polasitiki. O ile a sheba bolo ya hae e ntjha. Qetellong e ne e le boholo bo nepahetseng!

Mohale o ile a nka bolo ya hae mme a ya kantle. O ile a e raha makgetlo a mmalwa. A ba a beha majwe a mabedi e le dipalo tsa hae. O ile a ikwetlisa ho rahela bolo mahareng a majwe a mabedi.

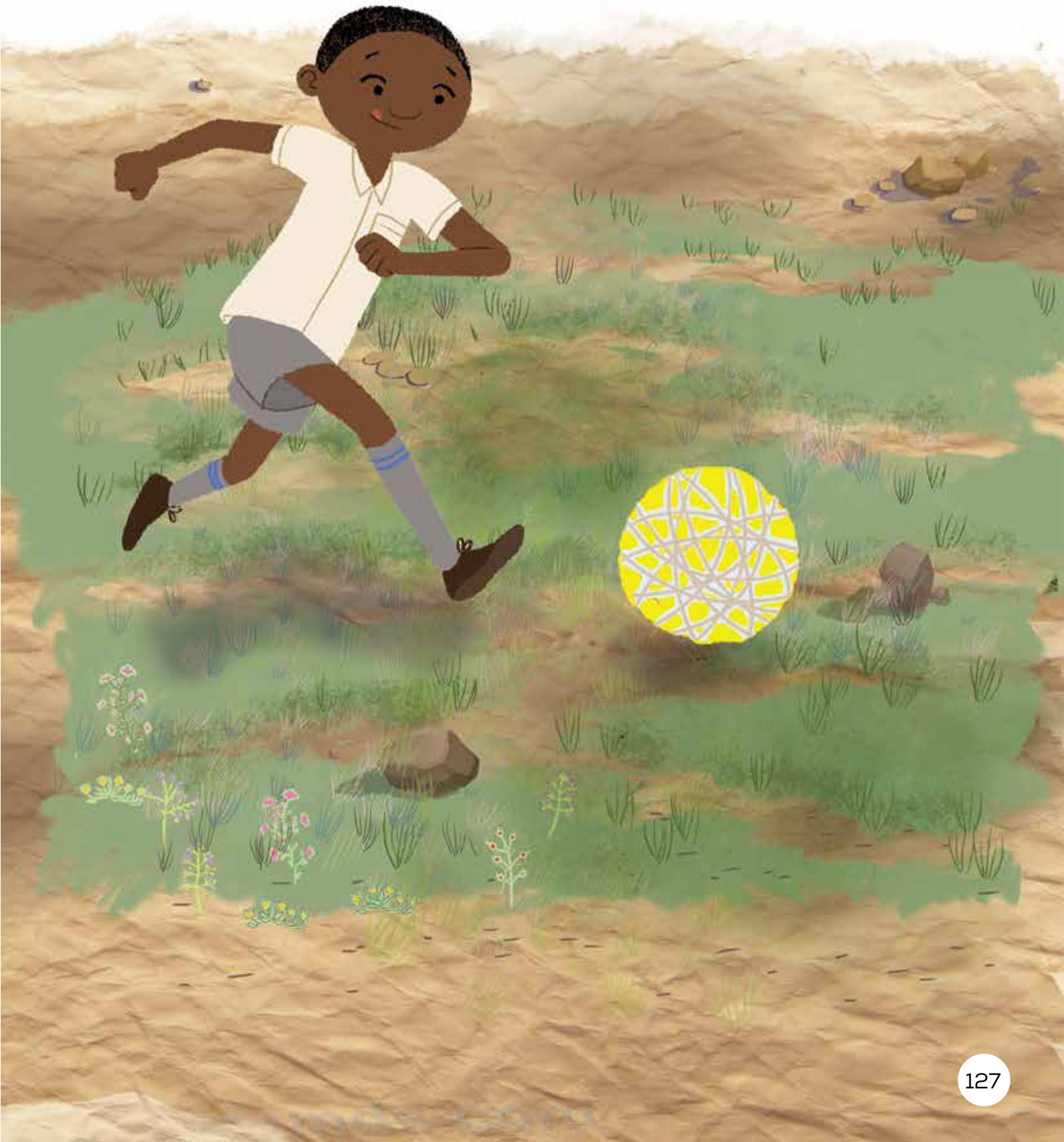

Kamora matsatsi a mmalwa, Mohale o ile a dula hape pela lebala mme a shebella bana ba baholwanyane ba bapala bolo ya maoto. O ne a ikwetlisitse haholo. E mong wa bana ba baholo o ile a tla ho yena mme a re: “Ke o bone o hlaba dintlha ka jareteng ya heno! O ka thabela ho bapalla sehlopha sa rona?”

Mohale o ile a ema mme a kena ka lebaleng, a itokiseditse ho bapala bolo ya maoto le bana ba baholo.

Bala 1

Ke eng seo Mohale a ileng a se fumana pele?
O ile a fumana bolo e nyenyane e tlolatlolang.

Ke eng seo Mohale a ileng a se fumana kamora moo?
O ile a fumana koranta ya kgale.

Kamora moo o ile a fumana dintho tse feng tse ding?
O fumane pakete ya masimba, mokotla wa mme wa hae wa kgale le polasitiki.

Hobaneng ngwanana a moholwanyane a ile a kopa Mohale hore a bapale bolo le bana ba baholwanyane?
- O ne a mmona a ikwetlisa a bile a hlaba dintlha.
- Hobane a mmone a ikwetlisa.
- Hobane Mohale a entse bolo mme a ikwetlisitse ho bapala bolo.
- Mohale o hlabile dintlha tse ngata ha a ntse a ikwetlisa.
- O bone a ikwetlisa a mme a hlaba dintlha.
- Hobane o sebeditse ka thata ho ntlafatsa bokgoni ba hae ba ho bapala bolo ya maoto.

Bala 2

Hobaneng sefahleho sa Mohale se ile sa futhumala?
Se ile sa futhumatswa ke tshwabo ha a ne a fosa bolo.

Hobaneng Mohale a ne a swabile?
Hobane o ile a fosa bolo mahlong a bana ba baholo.

O nahana hore Mohale o ile a ikutlwa jwang ha bana ba baholwanyane ba kopa hore a bapale le bona?
Ke nahana Mohale o ikutlwile ...

Hobaneng Mohale a ile a sebetsa ka thata ho etsa bolo?
- Hobane o ne a batla ho ikwetlisa ho bapala bolo ya maoto.
- Hobane o ne a swabile hore o ile a fosa bolo ke ka hoo a ileng a batla ho ikwetlisa.
- Hobane o ne a sa fumane bolo e nepahetseng hore a ikwetlise ka yona hore a kgone ho ntlafatsa bokgoni ba hae.
- Hobane o ne a sa batle ho ipona a swabile hape.
- Hobane o na le maikemisetso a ho ntlafatsa bokgoni ba hae ba ho bapala bolo ya maoto.

PALE 2
LI JIE, MOPHOSI YA NANG LE TALENTE

Mookotaba: Re a ikwetlisa

Tlhahisoleseding ya Boitshetleho

- Sengolwa sena ke pale ya boiqapelo.
- E etsahalla China.
- E etsahetse kgale.
- Pale ena e tla thusa baithuti ba hao hore ba utlwisise hore bokgoni bo ntlafatswa ke ho ikwetlisa, le hore mang kapa mang a ka ba le bokgoni bo babatsehang ha a ikwetlisa ka tekano.

Leano la Kutlwisiso: Etsa ditekolo

- Ke eng: Ho etsa qeto ya hore na o rata pale kapa dikgetho tse entsweng ke baphetwa.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho ba le maikutlo ka pale le hore e utlwisisehe ka botebo.
- Le thusa jwang: Le thusa hore o nahane ka molaetsa oo pale e o fetisang le seo o se kgolwang ka yona.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Pale ena ke ditshomo tsa China. Tshomo ke pale e qoqetsweng batho ka makgetlo dilemong tse ngata. Hangata ditshomo di etseditswe ho re ruta ho itseng.
- Pale ena e bua ka mophosi eo lebitso la hae e leng Li Jie. Mophosi ke motho ya korolang ka metsu ya seqha. Papadi ya ho korola ka metsu e hloka hore o tsebe ho korola, o kgone ho laola motsu mme o ikwetlise.
- Bokgoni (jwaloka ba ho korola ka metsu ya seqha) ke ntho eo o ithutang yona hore o etse hantle. Ha ho motho ya hlahang a na le bokgoni ba ho korola ka metsu ya seqha – ke ntho eo motho a ntlafatsang bokgoni ba yona ka ho ikwetlisa le ho sebetsa ka thata ho yona.
- Pale ena e re ruta hore ho ba kgabane nthong e itseng ha se ho ba motho ya kgethehileng. Ke ntho e etsahalang ha o ikwetlisa kgafetsa ho fihlela o ntlafala tsebong ya yona.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
134, 2	“Ha ho ya tshwanang le nna!” a nahana.	Ke etsa tekolo ya hore Li Jie o makoko – o nahana hore o tseba ho feta batho bohle, mme ebile o a qhosha ha tsamaya.
136, 1	Ha seqha sa Li Jie se hlaba bohareng moo a se tobisitseng teng, letshwele la phatloha ka ditlatse. Li Jie a retoloha ho bona barati ba hae mme a ananela seo ka ho inama.	Ke etsa tekolo ya Li Jie o rata dithoriso tseo a difumanang, hobane o a retoloha ho sheba barati ba hae ba mo opela matsoho.

Kgalekgale motseng wa China, ho ne ho dula mophosi ya bitswang Li Jie. O ne a tsebahala naheng ka bophara ka bokgoni ba hae ba ho korola a sa fose. Ha a ne a tsamaya mmileng, o ne a utlwa ho hweshetswa.

“Ha ho na ya mo fetang!” ha hweshetsa banna.

“Ha re so bone bokgabane bo tjena!” ha sebaseba basadi.

Li Jie o ne a tseba hore o ne a babatseha. O ne a tsamaya ka nko ya hae moyeng.

“Ha ho na ya babatsehang ho mpheta!” a nahana.

Ka tsatsi le leng ha a ntse a ikwetlisa ho korola ka metsu sebeong. Letshwele la batho le ile la bokana ho shebella Li Jie. Eitse ha a phahamisa motsu wa hae, o ile a utlwa batho ba hweshetsa.

“Ha ho ya babatsehang ho mo feta!” banna ba hweshetsa.

“Ha re so bone bokgabane bo tjena!” basadi ba sebaseba.

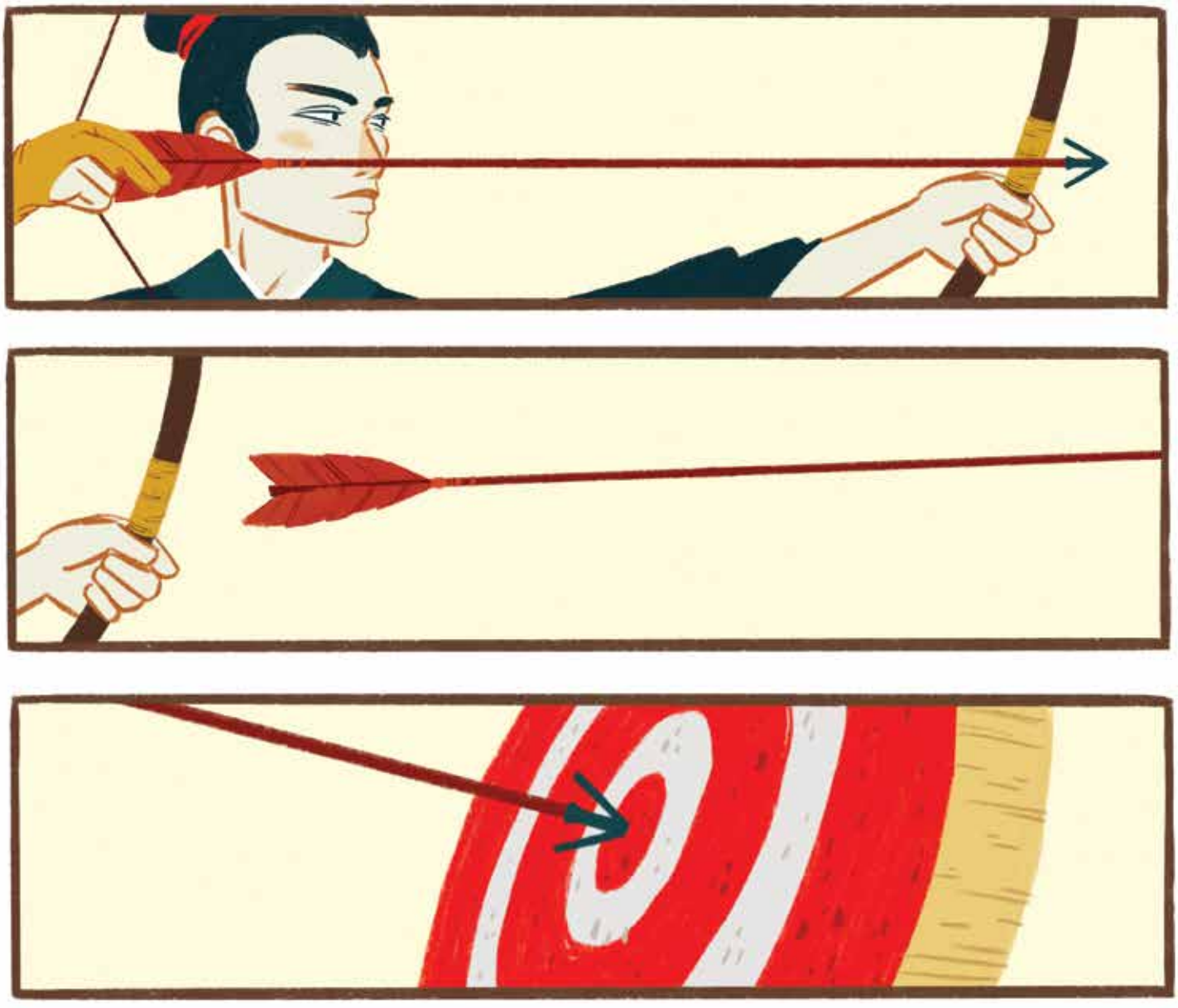

Ha motsu wa Lie Jie o betsa bohare ba sebeo seo a neng a se haresetse, letshwele le ile la opa diatla. Lie Jie o ile a retoloha ho bona balatedi ba hae mme a leboha. Eitse ha a re o a retoloha, a bona monna ya tsofetseng a rekisa oli. Monna eo o ne a shebelletse, empa ha a ka a opa diatla.

Li Jie o ne a kgolwa hore motho e mong le e mong o a mo babatsa.

O ile a ya ho monnamoholo eo. “Ke o bone o ntjhebelletse empa o sa ope diatla. O kile wa bona mophosi a nang le bokgoni bo fetang ba ka?” a botsa

“Tjhehe, ha ke so mmone!” monnamoholo a araba.

“Jwale hobaneng o sa nkopele diatla?” Lie Jie a botsa a kgenne.

Monnamoholo a thola nakonyana.

Yaba o a araba, “Ha o mohale. Ha o Modimo. O bile le bokgoni ba ho ba mophosi enwa eo o leng yena ya hlwahlwa hobane o ikwetlisa. Ke kgahlwa ke tsitlallelo ya hao ho feta bokgoni ba hao ba ho korola.

Lie Jie o ne a sa kgolwe ditsebe tsa hae. O ne a nahana hore motho e mong le e mong o tlamehile ho mo akgotsa.

“Ke eng seo wena o kgonang ho se etsa? Ke eng eo o nang le yona e etsang hore o se ke wa kgahlwa ke bokgoni ba ka ba ho korola?” a mmotsa, a phahamiseditse lentswe la hae hodimo.

Monnamoholo ha a ka a araba. O ile a nka botlolo tafoleng ya hae a e beha fatshe. Yaba o nka tjhelete ya koporo mme a e beha lesobeng la botlolo eo. Kamora moo, monnamoholo o ile a nka kgaba e tshwanang le eo re e sebedisang ho tshola sopho mohopeng wa hae o moholo, a e phahamisa mme a qalella ho tlatsa botlolo oli e feta lesobeng le lenyenyane la tjhelete eo ya koporo.

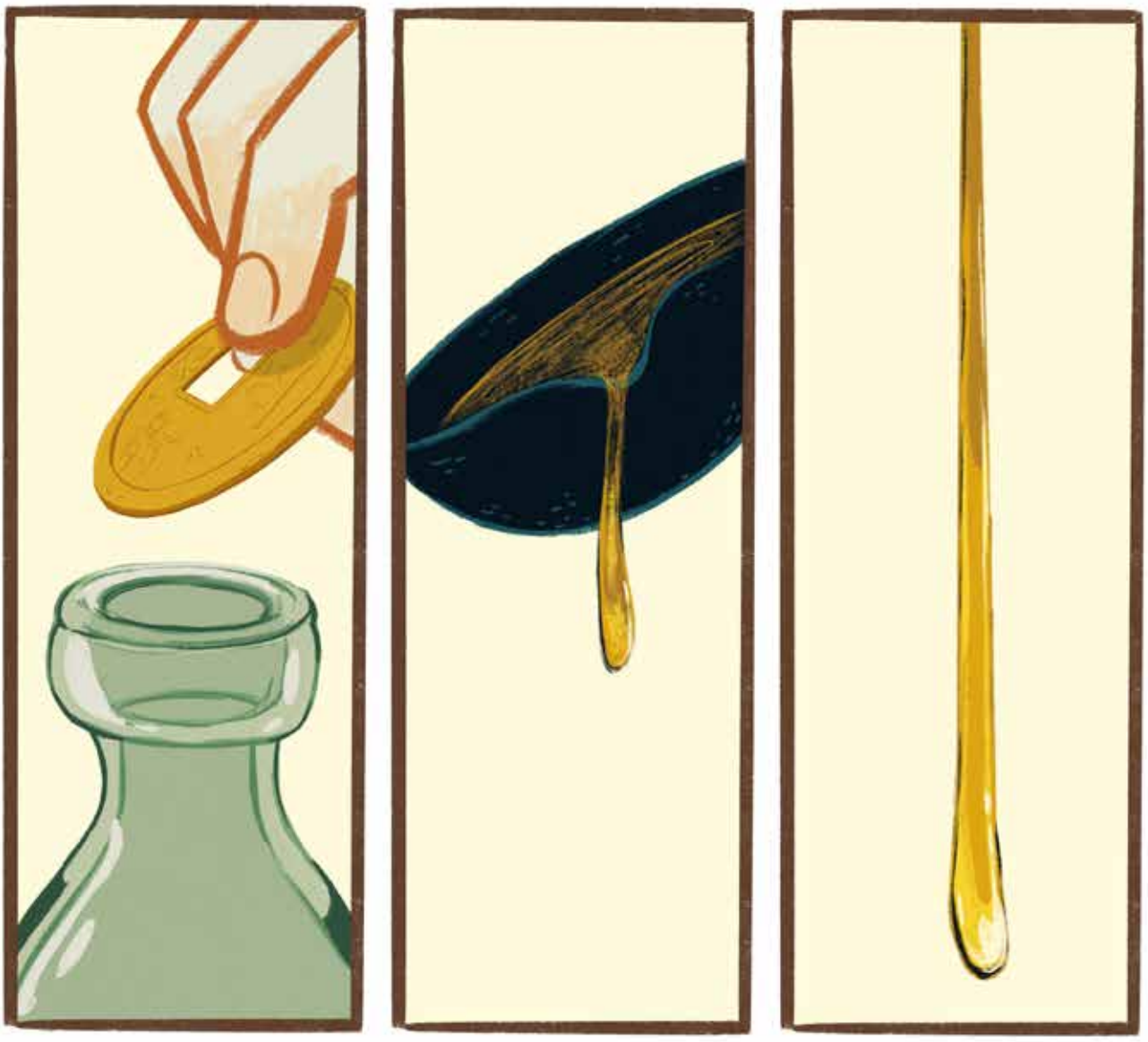

Letshwele le ne le shebelletse ka ho makala. Ha oli e ntse e tlala Lie Jie o ile a utlwa mohweshetso.

“Ha ho na ya nang le bokgoni bo fetang bona!” banna ba hweshetsa.

“Ha re so bone nepo e tjena!” basadi ba sebaseba.

Monnamoholo o ne a sa nahane hore o a babatseha. O ne a sa ikgohomose. “Ha ho na letho le kgethehileng,” a rialo.

“Ke na le tsebo ena hobane ke ikwetlisa kamehla. Ha o dula o etsa ntho e itseng ka mamello, ka dinako tsohle, o tla ba le bokgoni bo tshwanang le ba ka.” Ka mora mantswe ao, a tsamaya.

Lie Jie a sala lebaleng, a tebisa maikutlo. Letshwele le ne le setse ka thoko ho lebala le hweshetsa.

“Ke nahanne hore ha ho na monna kapa mosadi a ka bang le bokgoni bo tshwanang le ba ka!” Lie Jie a nahana.

“Mohlomong le rona ha re ka ithuta ra ikwetlisa ho korola ka metsu, re tla ba le bokgoni!” banna ba hweshetsa.

“Mohlomong ha re so bone bokgoni bo tjena le nepo e tjena hobane ha ho na motho a kileng a sebetsa ka thata hakana!” basadi ba sebelana.

Ho tloha tsatsing leo. Batho ba naha eo ba ile ba ithuta hore ho sebetsa ka thata le ho ikwetlisa, ho bohlokwa ho feta ntho tsohle.

Bala 1

Jie Lie o na le bokgoni ba ho etsa eng?
O na le bokgoni ba ho korola ka metsu.

Monnamoholo o bona bohlokwa ba eng?
O bona bohlokwa ba ho ikwetlisa ho feta bokgoni ba ho etsa ntho.

Hobaneng monnamoholo a sa opela Lie Jie diatla?
- Hobane o ne a sa nahane hore Lie Jie ke mohale kapa Modimo.
- Hobane o ne a elellwa hore Lie Jie e bile mophosi ya hlwahlwa ka baka la ho sebetsa ka thata.
- Hobane o ne a sa kgahlwe ke Lie Jie.
- Hobane motho e mong le e mong a ka ba le bokgoni bo hlwahlwa ha a ikwetlisa a bile a sebetsa ka thata.

Bala 2

Monnamoholo o na le bokgoni ba ho etsa eng?
O na le bokgoni ba ho tshela oli ka hloko.

Ke eng seo bolellang seo o ka etsang tekolo ka sona hore Lie Jie o a ikgohomosa?
Re etsa tekolo ena hobane:
- O ne a kgolwa hore o a babatseha.
- O ne a tsamaya a phahamiseditse nko moyeng.
- O ne a kgenne ha a bona monnamoholo a sa mo opele diatla.
- O ne a nahana hore motho e mong le e mong o tlamehile hore a kgahlwe ke ena.

Hobaneng Lie Jie a maketse ha monnanoholo a sa mo opela diatla.
- Hobane o tlwaetse ho opelwa diatla ke motho e mong le e mong.
- Hobane o tlwaetse ho kgahla motho e mong le e mong ka bokgoni ba hae ba ho korola ka metsu.
- Hobane o nahana hore ke mampodi.
- Hobane ha a nahane hore monnamoholo o kile a bona motho e mong a mo fetang ka bokgoni.

PALE 3

BUKA YA PELE YA STACEY

Mookotaba: Re bangodi

Tlhahisoleseding ya Boitshetleho

- Pale ena ke ya ditaba tsa nnete le tsa boiqapelo.
- E etsahalla Afrika Borwa.
- E etsahala nakong ya jwale.
- Pale ena e tla thusa baithuti ba hao hore ba dumele hore le bona e ka ba bangodi, mme mehopolo ya bona e bohlokwa ebile e lokelwa ho arolelwa batho ba bang.

Leano la Kutlwisiso: Fumana mme o hopole dintlha

- Ke eng: Ho batla le ho hopola dintlha tse kang baphetwa, nako le sebaka, ha mmoho le diketsahalo.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho o thusa ho latella diketsahalo le ho utlwisisa pale hantle.
- Le thusa jwang: Le o thusa ho qoqa ka pale le ho utlwisisa tatelano ya diketsahalo tsa yona.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Mongodi ke motho ya ngolang dibuka. Bangodi ba ba le mehopolo mme ba ngole ka yona. Dibuka di ngotswe ke batho – le bana e ka ba bangodi.
- Ho phatlalatsa buka ho bolela ho hlahisa dikgatiso tsa yona hore batho ba e bale. Ka dinako tse ding, bangodi ba ba le seboka seo ba tsebisang dibuka tsa bona le ho keteka hore dikgatiso tsa tsona di se di ka balwa ke batho.
- Toro ke ntho eo o tshepang hore o ka e fihlella. Batho ba ka sebetsa ka thata ho etsa ditoro tsa bona di fetohe e be nnete. Le bana ba banyenyane ba ka ba le ditoro tse kgolo!
- Ho e hokahanya le mookotaba o fetileng: Ho ngola buka ho nka nako le boikwetliso. Bangodi ba etsa moralo, ba ngole, mme ba hlophise (ho lokisa diphoso) tsa mongolo wa bona. Bangodi ba lokela ho ba le boitshepo le boikgalemo.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
151, 3	“O ngotse buka? ho botsa ntatae, E bitswang eng?” E bitswa ‘Smelly Cats’. O re o batla ho e phatlalatsa. Ke a ipotsa hore e be ho tla kgonahala na?” mmae a ipotsa a buela hodimo.	Lebitso la buka ya pele Stacey e bitswang? Ke ithuta hore ke ‘Smelly Cats’.
152, 1	Batswadi ba Stacey ba badile buka. Ba ne ba sa tshepe. “Ke a ipotsa hore ebe e ka phatlalatswa?” ntatae a botsa. “Stacey o sa le monyenyane! Ngwana ya dilemo tse supileng a ka phatlalatsa buka?” mmae a ipotsetsa hodimo.	Batswadi ba Stacey ba ne ba ikutlwa jwang ka buka ya Stacey hore e phatlalatswe? Ke ithuta hore ba ne ba qeaqea.

Stacey Fru o hlahetse Gauteng, Afrika Borwa, ka selemo sa 2007. Ha Stacey e sa le ngwana e monyenyane, o ne a tlwaetse ho dula hodima batswadi ba hae ha ba mmalla dibuka tse ngata. Ba ntse ba supa ditshwantsho tse mebalabala tse ntle, ebe Stacey o tla etsa medumo ya masea a sa tsebeng ho bua, a ntse a tshehela tlase.

Ha e ne e sa le ngwana e monyenyane, o ne a dula fatshe kapela raka ya dibuka, a hula buka e nngwe le nngwe e moo.

O ne a rata ho phetla maqephe. O ne a rata le ho bala lentswe le leng le le leng.

Stacey a nahana hore dibuka tseo a di balang di ngotswe le ho takwa ke bana ba bang, jwaloka yena. A etsa qeto hore o batla ho tshwana le bona. O batla ho ngola buka le yena. O ile a fela a etsa jwalo.

Ka letsatsi le leng ha Stacey a le dilemo tse supileng, mme wa hae o ile a kena phaposing ya hae ya ho robala. “Bona! Lena ke leqephe la ho qetela la buka ya ka!” Stacey oa tsebisa mmae, a phahamisitse leqephe la ho qetela la buka ya hae. Mme wa hae a bona qubu ya maqephe a seng a qetile ka ona hodima tafole ya hae. “Ke batla ho phatlalatsa buka ena,” ho rialo Stacey ka boitshepo, “hore bana ba bang ba tle ba e bale!”

Bosiung boo, Stacey le batswadi ba hae ba ile dula mmoho hodima bethe.

“Na o ne o tseba hore Stacey o ngotse buka?” ho botsa Mmae.

“O ngotse buka?” ho botsa Ntate wa hae, “E bitswang?”

“E bitswa ‘Smelly Cats’. O re o batla ho e phatlalatsa. Ke a ipotsa ho tla kgonahala na?” Mme wa hae wa ipotsa.

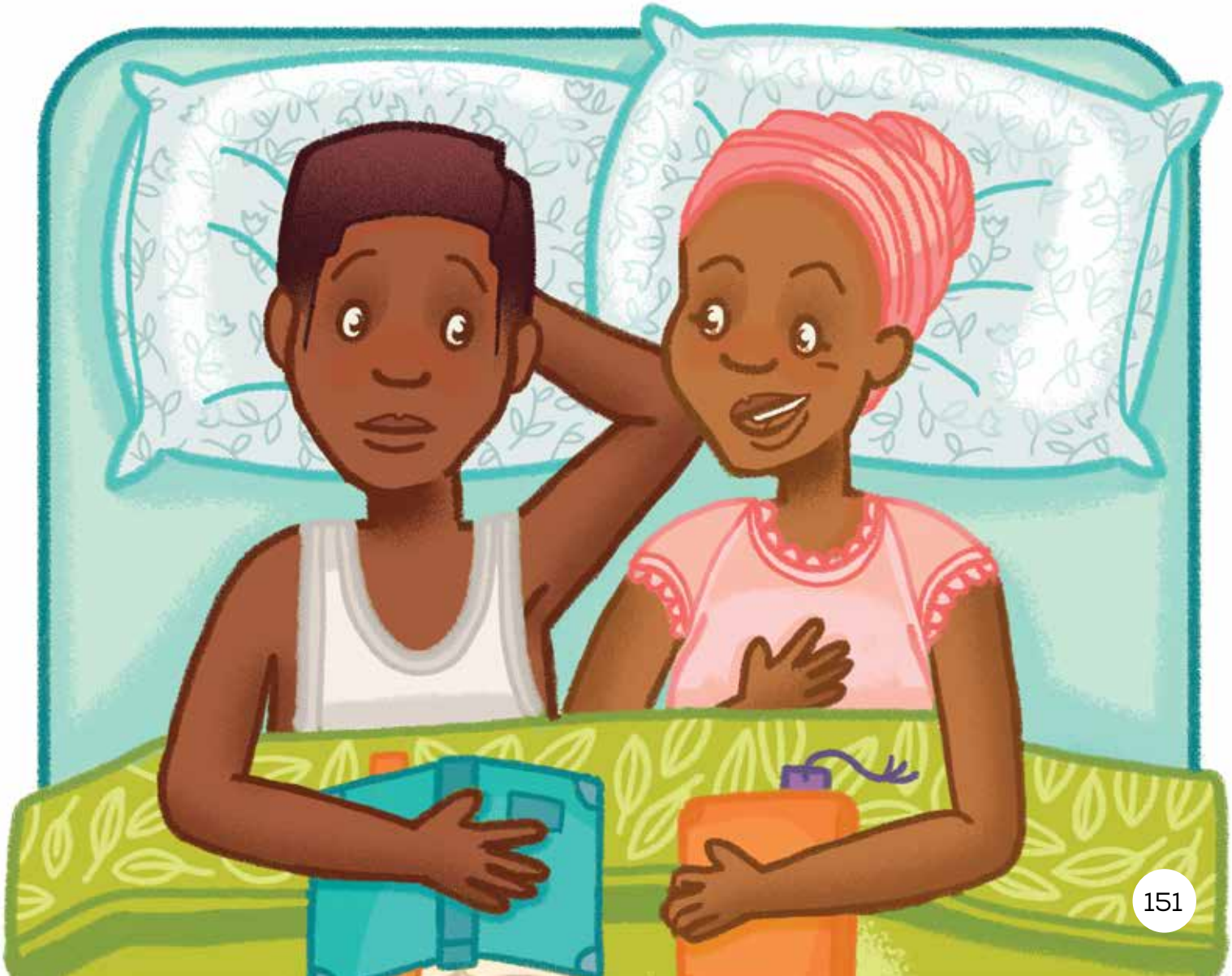

Batswadi ba Stacey ba ile ba bala buka ena. Ba ne ba sena bonnete ba hore efela a ngotse buka.

“Ke a ipotsa hore buka ena e tla phatlalatswa na?” ho botsa Ntate wa hae.

“Stacey o sa le monyenyane haholo! Ngwana ya dilemo tse supileng a ka phatlalatsa buka jwang?” Mme wa hae a ipotsa.

Empa, ba ne ba batla ho thusa Stacey ho phethahatsa toro ya hae.

Mme wa hae a fetisetsa mosebetsi wa Stacey ho mohlophisi ya nang le mangolo a bohlophisi.

Mohlophisi o ile a bala lentswe le leng le le leng le ka bukeng ya Smelly Cats.

“Ke nahana hore e tlameha ho phatlalatswa!” a rialo.

Stacey o ile a bososela a le motlotlo.

Qetellong ha ‘Smelly Cats’ e se e phatlaladitswe, Stacey a thusa ho hlophisa moketjana wa ho thakgola buka, hore a tle a tsebise bana ba bang le batswadi ba bona ka buka ya hae.

“Ke nna ya ngotseng buka ena ka bo nna,” Stacey bolella bamamedi ba hae.

“Ke nahana ho bohlokwa hore bana ba bangata haholo ba Bathobatsho – ho hlahisa maikutlo a rona ka ho ngola!”

Buka ena ya ‘Smelly Cats’ e ile ya fumana phatlalatso e atlehileng ka ho fetisisa ha e ne e thakgolwa. Buka ena e ile ya tjhaelwa monwana ke Lefapha la thuto ya motheo la Afrika Borwa. Hona ho bolela hore bana ba dumelletswe ho bala buka ena dikolong! Stacey o ile a hapa kgau ka selemo sa 2015 – ‘Best Childhood Development Publication’ (Phatlalatso e ntle ka ho fetisisa bakeng sa dikolo tsa ntshetsopele ya bana ba sa leng banyane). Batswadi ba hae ba ne ba mo shebelletse ba le motlotlo ha a hlwella kalana ho amohela kgau ya hae.

“O bontsha boitelo a sa salwe kamorao!” ho rialo Mme wa hae.”

“Re ne re sa lokela ho ba le pelaelo ka yena!” ho rialo Ntatae.

“Re se ke ra hlola re belaela mehopolo ya hae hape!” mmae a dumela.

Batswadi ba Stacey ba bososela ba le motlotlo.

Kamora hore Stacey a ngole buka ya Smelly Cats, o ile a nna a tswela pele ho ngola dibuka tsa bana. Empa ha a ngole dibuka feela, e se e le motho ya fanang ka diphallelo setjhabeng. O ile a qala mokgatlo o thusang ka diphallelo, o sebetsanang le ho nehelana ka dibuka, dikomporo, diaparo le dijo ho ba hlokang.

Stacey o ile a sebedisa katleho ya hae hape ho ba sebui se kgothatsang ba bang le ho ba moitseki. Mosebetsing ona, ke motho ya fanang ka puo eo a a tshepang hore e tla ruta le ho kgothatsa bana, jwaloka yena.

Puong ya pele ya Stacey, o ile a kgothatsa makgolo-kgolo a baithuti ba sehlopha sa leshome.

“O le monyenyane kapa o le moholo, o ka fihlella ditoro tsa hao!” o rialo.

Bala 1

Sehlooho sa buka ya pele ya Stacey e ne e le mang?
Sehlooho sa buka e ne e le ‘Smelly Cats’.

Stacey o ne a le dilemo di kae ha a ngola buka ya hae ya pele?
O ne a le dilemo tse supileng feela.

Hobaneng batswadi ba Stacey ba ne ba ena le pelaelo?
- Hobane ba ne ba sa tsebe hore Stacey o monyenyane hore a ka ngola buka.
- Hobane ba ne ba sa tsebe hore buka e tla kgona ho phatlalatswa kapa tjhee.
- Molomong ba ne ba sa tsebe hore buka ya hae e loketse ho phatlalatswa na .

Bala 2

Batswadi ba Stacey ba ile ba ikutlwa jwang ha a ne a qala ho batla ho phatlalatsa buka ya hae?
- Ba ne ba ikutlwa ba na le pelaelo.
- Ba ne ba ikutlwa ba sa tsebe hantle haeba o monyenyane haholo ho ka phatlalatsa buka.
- Ba ne ba sa tsebe hore ho ne ho ka ba le motho ya tla kgona ho phatlalatsa buka ya hae.

Hobaneng batswadi ba Stacey ba ne ba ikutlwa ba le le motlotlo?
- Hobane o ile a hapa kgau.
- Hobane o ile a phatlalatsa buka.
- Hobane o ne a na le boitelo ba ho ngola buka, a sa salwe ka morao.

Hobaneng ha Stacey a ne a bolella baithuti ba sehlopha sa leshome hore “O le monyenyane kapa o le moholo, o ka fihlella ditoro tsa hao?”
- Hobane o ne a batla ho ba kgothatsa hore ba phele bophelo ba ditoro tsa bona.
- Hobane o fana ka puo ho ruta le ho kgothatsa bana ba bang ba jwaloka yena.
- Hobane o ne a sa le monyenyane haholo mme a fihlelletse toro ya hae.
- Ntlha ya hore Stacey o phatlaladitse buka a le dilemo tse supileng, hoo ke bopaki ba hore o le monyenyane kapa o le moholo, o ka fihlella ditoro tsa hao. Stacey o batla bana bohle ba tsebe taba eo!

PALE 4

BANGODI BA PELE BA LEFATSHE

Mookotaba: Re bangodi

Tlhahisoleseding ya Boitshetleho

- Pale ena ke ya ditaba tsa nnete le tsa boiqapelo.
- E etsahalla Irak.
- E etsahetse kgale.
- Pale ena e tla thusa baithuti ba hao ho utlwisisa hore ho ngola ke ntho ya bohlokwa e sibollotsweng bakeng sa batho, mme bangodi ba re thusa ho rekota menahano, dipale, le tlhahisoleseding bakeng sa batho ba bang.

Leano la Kutlwisiso: Lekola kutlwisiso

- Ke eng: Ho lekola kutlwisiso ya hao ha o ntse o bala, mme o kgefutse ha ho na le ntho e sa hlakang.
- Hobaneng re le sebedisa: Hobaneng re le sebedisa: Ho elellwa ha o sa utlwisise pale mme o lokise bothata boo.
- Le thusa jwang: Le etsa hore o tsepamisitse maikutlo mme le ntlafatsa kutlwisiso ho qoba sesosa sa ho se utlwisise hang hang.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Ho ngola ke eng, hantlentle? Ke tsela ya ho rekota ditlhaku le ditshupo. Re sebedisa ho ngola ho qoqa dipale, ho romela melaetsa, le ho hopola tlhahisoleseding. Ho ngola ke mofuta wa thekenoloji (sesebediswa se sibollotsweng ho thusa batho).
- Pale ena e etsahetse dilemong tse 5,000 tse fetileng, e leng kgale haholo – nako tseo re di bitsang tsa boholoholo. Nakong ya boholoholo batho ba ne ba sena dibuka, dikhomphutara, le pampiri. Le ditlhaku tsa nteterwane di ne di so sibollwe! Ke ka hoo batho ba neng ba ngola hodima sekotwana se bataletseng sa letsopa, ba sebedisa ditshwantsho le ditshupo.
- Mongolo wa kgalekgale o ne o sebedisa ditshwantsho ho emela dintho tse itseng. Ha nako e ntse e tsamaya, ditshwantsho di ile tsa fetoha ho ba ditshupo. Ditlhaku tsa nteterwane tsa matsatsing ana di sibollotswe ho tswa mekgweng ya kgale ya ho ngola.
- Ha batho ba ne ba qala ho phela mmoho ditoropong, ba ne ba hloka ho tseba le ho hopola dintho tseo ba di entseng. Ke ka nako eo moo ho ileng ha sibollwa mongolo. Mongolo o ne o ba thusa ho hopola dintho le ho arolelana tlhahisoleseding.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
167, 1	Ebe he, tafole ya letsopa e tla oma letsatsing. Ha e se tiile, ditafolo tsa tsa behwa e le dingolwa tse tla matsatsi, dibeke kapa tsona dilemo tse tla latela.	Ere nke ke nke motsotso ke nahane. Ba ngolla letsopeng, mme ba le tlohele le ome e le hore ba le boloke nako e telele. Ere ke shebisise hantle hore ke a utlwisisa: Ba ngolla letsopeng le metsi. Ba le omise letsatsing hore ba le boloke ba tsebe ho le sebedisa. E bonahala e le taba e thata ho feta ho sebedisa pene le pampiri. Ke a ipotsa hore hobaneng ba sa sebedise pampiri?
169, 2	Jwale setshwantsho sa lehlaka la harese se entswe hore ebe letswhao la lehlaka la harese le neng le le bonolo ho takwa. Letshwao lena le ne le utlwisiseha ha bonolo e le la harese, le ha le ne le sa hlotse le tshwana le setshwantsho sa lehlaka la harese.	Ere ke nke motsotso ke nahane. Ha ba ne ba qala ho ngola, ba ne ba taka ditshwantsho. Empa ha nako e ntse eya, ho bile bonolo ho taka mme ebile ntho e etsahalang kapele. Ke a ipotsa hore hobaneng. Ere nke ke shebisise hantle hore ke a utlwisisa: Ha nako e ntse e tsamaya, ditshwantsho tse qaqileng tsa fetoha ho ba tse se nang dintlha tsa pele, tse sa bonahaleng di bontsha seo ho buuwang ka sona.

Batho ba entse dintho tse ngata tse fapangeng tsa thekenoloji. Re bopile dikoloi, dikomporo le selefounu. Re entse diwaelese, diroboto le dihatsetsi. Empa enngwe ya dintho tse kgahlang haholo eo e leng tshibollo ya batho ke ntho e bonolo e leng: mongolo.

Batho ba qadile ho ngola dilemong tse ka bang 5,000 tse fetileng. Se seng sa dibaka tseo mongolo o ileng wa sibollwa se ne se bitswa Sumer. Sumer se bileng teng naheng ya Irak matsatsing a jwale. Sumer ke enngwe ya dibaka tsa pele lefatsheng moo batho ba qadileng ho dula ditoropong. Ho ba le batho ba bangata ba dulang sebakeng se le seng ho ile ha fetola tsela eo batho ba neng ba phela ka yona.

Batho ba Sumer ba ahile ditempele kahara mabota a toropo ho rapela medingwana ya bona. Le ha ho le jwalo, ditempele tsena di ne di sa sebedisetswe feela ho rapela. Ditempele di ne di sebediswa jwaloka dibaka tsa polokelo moo dintho kapa thepa tse fapaneng di ne di bolokwa teng. Bangodi ba ditempeleng ba ile ba tlameha ho tla ka mekgwa ya tshebetso ho rekota dintho tse neng di bolokilwe ka ditempeleng, ho etsetsa hore ba se di lebale. Mongolo o ile wa qala ka tsela ena.

Nahana kamora sehla sa kotulo, baprista ba ne ba batla ho boloka dinkgo tse 10 tsa harese ka setorong. Mongodi o ne a taka setshwantsho se senyenyane sa lehlaka la harese, a be a etsa matshwao a 10 taboleteng ya hae ya letsopa.

Ebe, tabolete ena ya letsopa e tla behwa letsatsing hore e ome. Ha e se e omme, ditabolete tsena di ne di beuwa e le direkoto tse ka balwang kamora matsatsi, dibeke le dilemo.

Mekgwa ya pele e ne e fapane le alfabete ya rona. E ne e le ditshwantsho tse nyenyane ho bontsha dintho tse fapaneng.

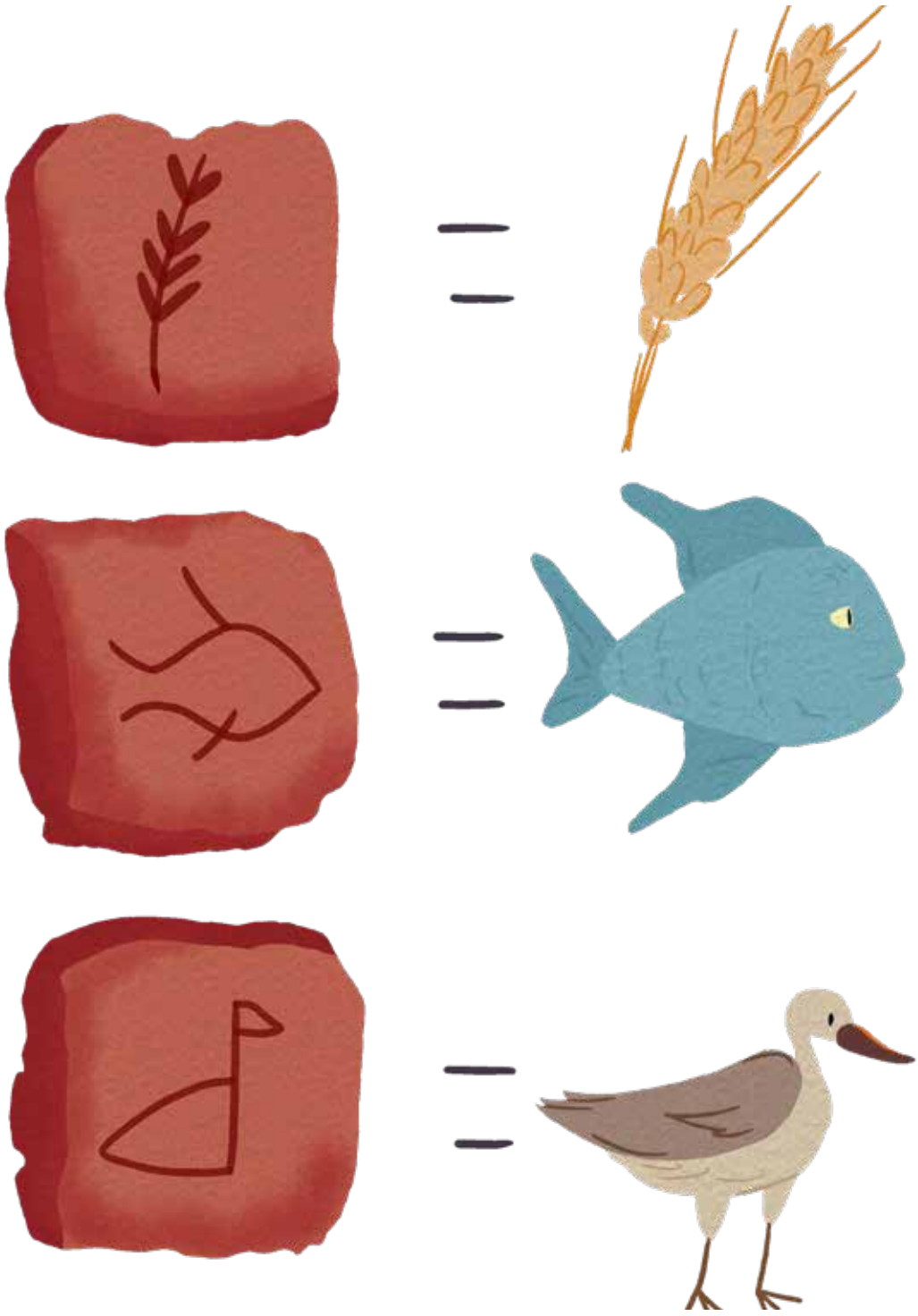

Le ha ho le jwalo, ha dintho tse ngatangata di tliswa tempeleng, ditshwantsho di ile tsa fetoha ho ba matshwao. Ha dintho tse ngatangata di ntse di tliswa tempeleng tsa motse, bangodi ba ile ba tlameha hore ba ngole ka potlako. Ba ne ba se ba sena nako e ngata ya ho taka ditshwantsho tsa mahlaka a diharese tse bonahalang le dintho tse ding tse fapaneng.

Jwale, setshwantsho sa lehlaka la harese se ile sa fetolelwa letshwaong la harese le neng le takeha ha bonolo. Letshwao lena le ila la utlwisiswa le emetse harese, le ha le ne le se le sa bonahale jwaloka lehlaka la harese.

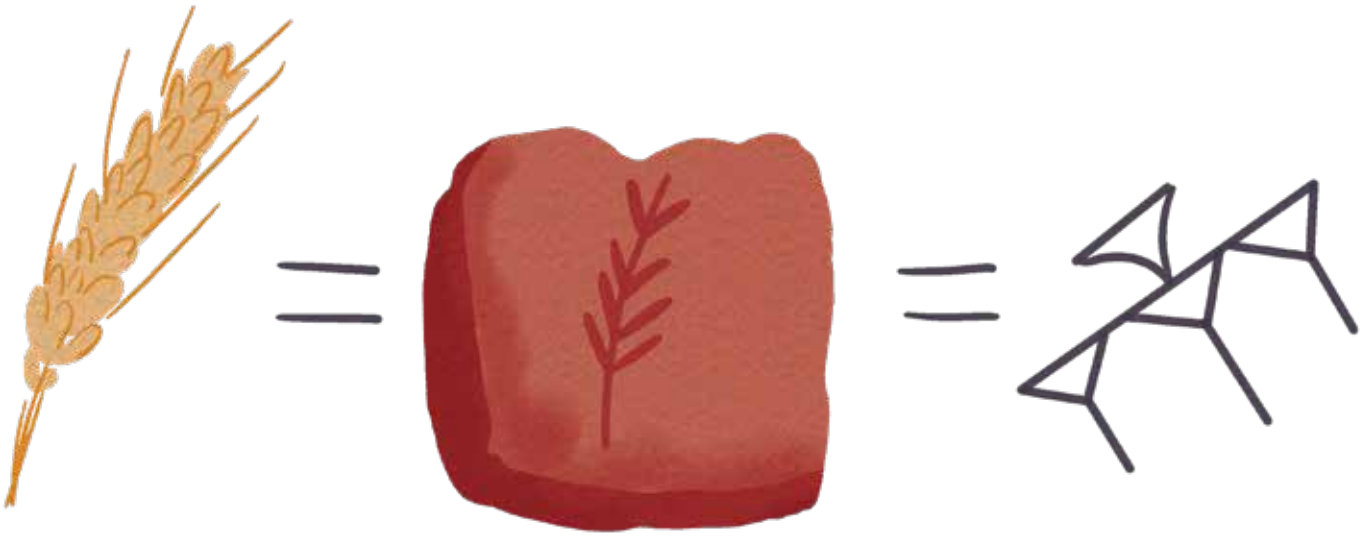

Baprista le bangodi ba ne ba sa hloke ho utlwisisa fela se neng se bolokilwe ka ditempeleng tsa bona, empa ba ne ba tlamehile ho tseba le mefuta e fapaneng ya dintho tseo ba neng ba na le tsona. Jwale, bangodi ba ditempele tse fapaneng Sumer ka bophara, ba ile ba tlameha ho ba le kopano e le ho tlo nka qeto ya matshwao ao kaofela ha bona ba neng ba tlo a sebedisa. Mokgwa ona wa ho ngola o bitswa “Cuneiform”.

Mokgwa ona wa tsamaiso o etsahetse ditswelopeleng tse fapaneng lefatshe ka bophara – Egepeta, Peru le China. Mongolo wa rona wa sejwalejwale o itshetlehile mefuteng ena e fapaneng ya mengolo ya sekgalekgale.

Ka tshibollo ya mongolo, batho ba ne ba kgona ho rekota mehopolo le dipale. Re kgona ho aha dikgwebo le leruo. Re kgona ho romela melaetsa dibakeng tse hole. Tshibollo ya mongolo e fetotse seo batho ba ka se etsang ka ho sa feleng.

Bala 1

Mongolo wa pele o sibollotswe kae?
Sumer, Iraka ya sejwalejwale.

Batho ba Sumer ba ne ba ngolla hodima eng?
Ba ne ba ngolla letsopeng.

Hobaneng mongolo o ile wa sibollwa?
- Hobane dithepa di ne di bolokwa ka ditempeleng, mme batho ba neng ba boloka dithepa tsa bona ba ne ba tlamehile ho hopola se bolokilweng.
- Hobane bangodi le baprista ba ne ba hloka ho tseba hore na ba na le dithepa tse kae?

Bala 2

Mongolo o sibollotswe dilemong tse kae tse fetileng?
Mongolo o sibollotswe dilemo tse ka bang 5,000 tse fetileng.

Mongolo o sibollotswe kae?
O sibollotswe Sumer / ditempeleng.

Hobaneng mongolo o ile wa fetoha le dinako?
- Hobane ditshwantsho di ne di nka nako e telele ho taka, bangodi ba ne ba tlameha ho ngola ka pele.
- Mongolo o ile wa fetoha ha dithepa tse ngata di ntse di tliswa ditempeleng. Bangodi ba ile ba tlameha ho ngola kapele.
- Bangodi ba ne ba tlamehile ho bala mengolo ya bangodi ba ditempele tse ding tse fapaneng. Ba ile ba dula mmoho ba qapa matshwao eo ba neng ba ka a sebedisa!

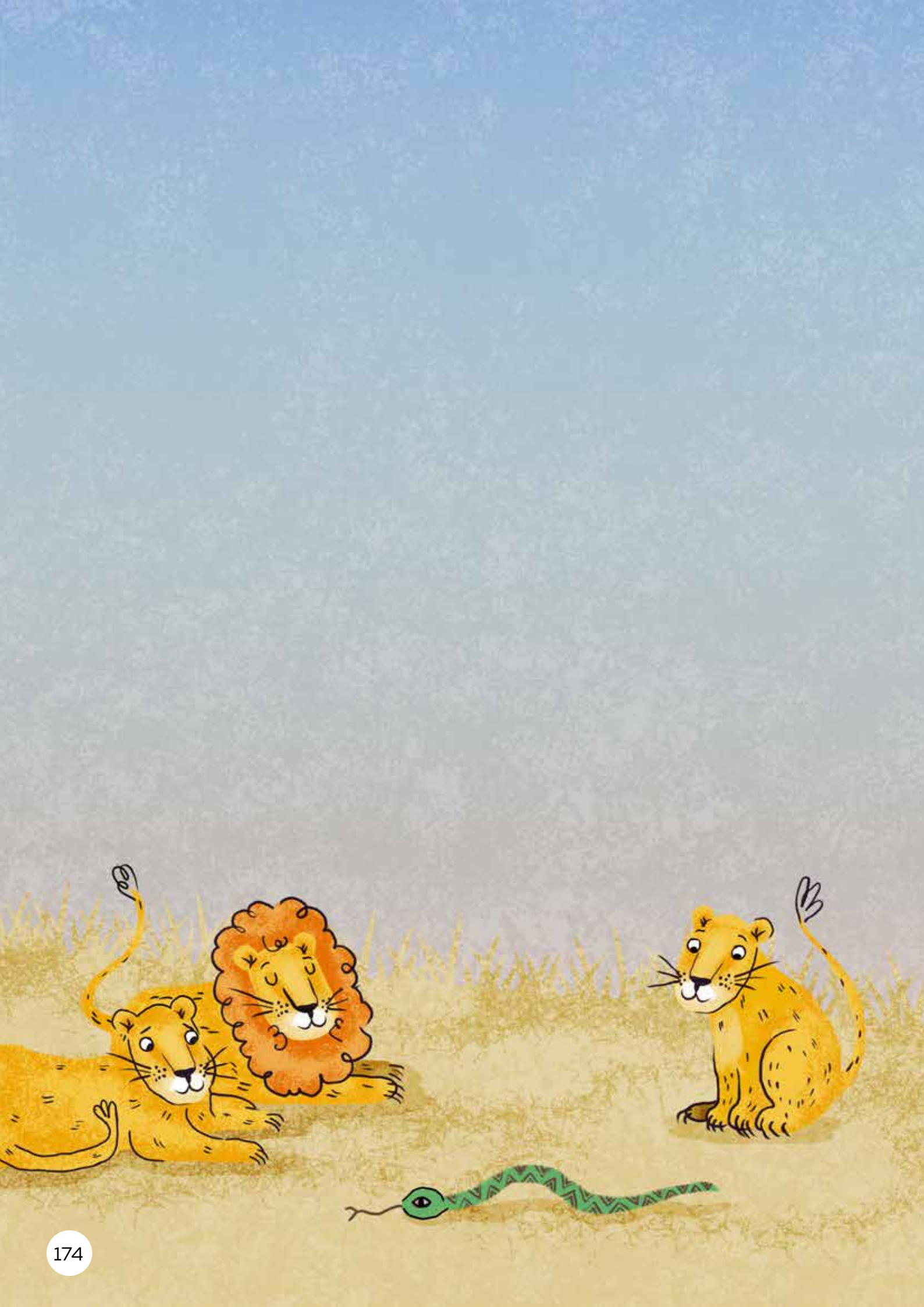

PALE 5

KANANELO O BA LE MOTSWALLE E MOTJHA

Mookotaba: Re mosa

Tlhahisoleseding ya Boitshetleho

- Ena ke pale ya boiqapelo.
- E etsahalla Afrika Borwa.
- E etsahala nakong ya jwale.
- Pale ena e tla thusa baithuti ba hao ho utlwisisa hore ho ba le kutlwelobohloko ho bolela ho kgathalla hore batho ba bang ba ikutlwa jwang le ho bapala le bona.

Leano la Kutlwisiso: Etsa dikgokahano

- Ke eng: Ho nahana hore pale e amana jwang le bophelo ba hao, dibuka tse ding, kapa lefatshe.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho utlwisisa pale hantle ka ho e amahanya le dintho tseo o di tsebang.
- Le thusa jwang: Le eketsa moelelo paleng le hore e hopolehe ha bonolo.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Ho ba le kutlwelobohloko ho bolela ho elellwa ha motho e mong a ikutlwa a jewa bodutu, a hloname, kapa a sa kenyelletswa dinthong tse etswang. Ho bolela hore o kgathalla maikutlo a bona le ho kgetha ho ba thusa kapa ho ba kenyelletsa ha o etsa dintho.
- Re ka etsa dikgetho tse tletseng mosa ha re ka ipotsa hore re ka ikutlwa jwang ha re le maemong a tshwanang le a motho e mong (ka ho ikenya dieteng tsa bona). Ho hopola nako eo le rona re neng re ikutlwa re le bodutu kapa re ngongorehile ho ka re thusa hore re be le kutlwelobohloko.
- Hangata metswalle e dula mmoho ka nako ya dijo kapa e bapala mmoho. Baithuti ba batjha, ba dihlong ba ka ikutlwa ba tshohile ho ikopela ho bapala mmoho, haholoholo ha batho ba bang e se e le metswalle. Ho bapala le motho e mong, ho mo mema hore a tlo dula kapa bapala, ho ka etsa phapang.
- Ha ho motho ya ka o qobellang hore o be mosa. Ho ba mosa ke kgetho ya hao.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
182, 1	Yaba Kananelo ha a paqame betheng bosiung boo, o nahana ka nako eo a neng a qala sekolo, pele a tseba Lesedi le Kamohelo. O ile a nahana ka dibeke tseo tse mmalwa, a dutse a le mong ka nako ya kgefutso, a na le tshepo ya hore ho tlaba le motho ya tla rata ho dulamle yena. “Mohlomong ha ho hlokehe,” Kananelo o a nahana, “empa ke batla ho etsa.”	Kananelo o nahana kamoo a ileng a jewa ke budutu nakong eo a neng a hloka metswalle e dulang le yena ka nako ya kgefutso. Hoo ho etsa hore a be le kgokahano le Tebello. O a hlokomela hore Tebello o jewa ke budutu, jwaloka ha ne a ikutlwa. O tseba ho sarelwa hoo ho jwang. Ke nahana hore ke yona ntho e thusang Kananelo ho nka qeto ya hoba mosa.
184, 3	“Eya, wena. O batla ho dula le rona?” Kananelo a araba. Lebonyo sefahlehong sa Tebello. “Ho lokile,” a rialo.	Nka etsa kgokahanyo. Ka nako enngwe, ke ile ka suthela nkgono ya neng a eme ka maoto setulong sa ka ka beseng. Ke ne ke batla ho dula setulong sa ka hoba leeto e ne e le letelele, empa ka tseba hore o se hloka ho mpheta. O ile a shebahala a thabile ha ke mo suthela setulong sa ka. Ke ile ka ikutlwa ke le motlotlo hore ke kgethile ho ba mosa le ho etsa motho e mong a ikutlwe a thabile. Ke nahana Kananelo le yena o ikotla sefuba.

Kananelo o ne a etsa ntho tsohle le Lesedi le Kamohelo. Ba ne ba dula mmoho ka tlasa sefate ho ja dijo tsa bona tsa motsheare. Ba ne ba dula ba rahela bolo ya bona pele le morao sebakeng se le seng lebaleng la dipapadi.

Ka tsatsi le leng ha tshepe ya nako ya kgefutso e lla, Monghadi Molefe o ile a bitsa Kananelo mme are a sale ka phaposiburutelong. Kananelo a sheba Lesedi le Kamohelo. Ba ile ba mo sheba le bona. “Ke tla le fumana kantle,” ho rialo Kananelo

“Kananelo, ke o bitseditse ho tlo bua le wena ka e mong wa moithuti mmoho le wena.” Monghadi Molefe a mmolella. “Ke elelletswe hore Thomas o dihlong. Ke a bona hore o dula a dutse a le mong ka nako ya kgefutso. Nka lakatsa ha o ka mo mema mme wa etsa setswalle le yena mmoho le metswalle ya hao.”

Kananelo o ne a sa tsebe hore na a ka reng. O ne a batla ho bolella Monghadi Molefe hore Thomas o thotse haholo ebile o a makatsa, le hore metswalle ya hae ha e batle ho bapala le Thomas. Empa Kananelo ha a ka a re letho.

Eitse ha Kananelo a fihla kantle, Lesedi le Kamohelo ba ne se ba dutse sebakeng sa bona sa ka mehla. “O mathateng?” Ho botsa Kamohelo.

“Tjhe – Monghadi Molefe o ne a fumane pensele ya ka, e wetse fatshe,” Kananelo a ba thetsa. O ne a sa ikutlwe ho ba bolella ka seo Monghadi Molefe a se buileng. Eseng ho fihela a nahanisa taba ena hantle.

Bosiung boo Kananelo o ile a tletleba ho mme wa hae. “Atjhe! Monghadi Molefe o nkopile hore ke etse setswalle le moshanyana e mong ya etsang dintho tse sa tlwaelehang, Thomas,” Kananelo a honotha. “Ha a na metswalle ebile ha a buwe le mang kapa mang. Ha ke tsebe hore hobaneng a kopile nna?”

Mme wa Kananelo o ile a mo sheba a tebisitse maikutlo. “Ha se hore o tlamehile, Monghadi Molefe o o kopile feela. Ha ho na seo Monghadi Molefe a ka se etsang ha o sa batle,” a rialo ka sefahleho se tiileng.

Seo se ile sa etsa hore Kananelo a ikutlwe betere. “Ha ho na ntho e ntlamang hore ke bapale le moshanyana yane ya etsang ntho tse sa tlwaelehang,” a nahana.

Empa bosiung boo ha Kananelo a robetse betheng, o ile a nahana ka nako eo a neng a qala sekolong, pele a tseba Lesedi le Kamohelo. O ile a nahana ka dibeke tseo tse mmalwa tsa pele, ha a ne a dula a le mong ka nako ya kgefutso, a na le tshepo ya hore ho be le motho ya dulang le yena. “Mohlomong ha ho na ntho e ntlamang,” Kananelo a nahana, “Empa ke a batla.”

Tsatsi le hlahlamang, Kananelo o ile a dula le Kamohelo le Lesedi. O ile a bona Thomas a dutse a le mong. “Ke nahana hore re botse Thomas hore ha a batle ho dula le rona,” ho rialo Kananelo.

“Thomas? Hobaneng o batla a bapale le rona?” Kamohelo a botsa a tsheha.

“Kannete? ha a bonahale e le motho ya ntshang boduto!” Ho rialo Lesedi.

“Ke nahana hore o hantle,” ho rialo Kananelo. “Ke utlwa ke mo qenehela. Ha ho le e mong wa rona a tla thabela ho dula a le mong ka nako ya kgefutso. Ebile ha re na le motswalle wa bone, re tla kgona ho bapala ka dipara/dihlopha.”

“Ho lokile,” Kamohelo le Lesedi ba dumela.

Kananelo o ile a ya ho Thomas. “Hela! O ka thabela ho tlo dula le rona?”

Thomas o ile a qamaka, “Nna?” a botsa.

“Eya, wena. O batla ho tlo dula le rona?” Kanalelo a araba.

Sefahleho sa Thomas se ile sa tlala pososelo. “Eya,” a rialo.

Ha ba qetile ho ja, bashanyana ba ile ba sebedisa majwe ho etsa dipalo tsa bolo. Ba ile ba bapala ka bobedi. “Eo e ne e le papadi ya bolo e monate ho feta tse ding tseo re kileng ra di bapala!” ho rialo Kamohelo. “O tle o tlo bapala le rona hape hosane!” Lesedi a bolella Thomas.

“Ke motlotlo ka wena Kananelo,” ho rialo Monghadi Molefe, qetellong ya letsatsi. Eitse ha Kananelo a tswa lemating, o ne a le motlotlo le yena.

Bala 1

Titjhere wa Kananelo ke mang?
Titjhere wa Kananelo ke Monghadi Molefe.

Monghadi Molefe o ile a kopa Kananelo a etse eng?
O ile a kopa Kananelo ho etsa setswalle le Thomas ka nako ya kgefutso.

Thomas o ne a tlwaetse ho dula le mang ka nako ya kgefutso.
O ne a dula a le mong.

Hobaneng Monghadi Molefe a ne a le motlotlo ka Kananelo?
- Hobane Kananelo o ila a mema Thomas hore a tlo dula le bona le metswalle ya hae.
- Hobane Kananelo o bile mosa. Le ha a ne a sa tlameha.
- Hobane Kananelo o entse setswalle le Thomas.
- Hobane Kananelo o entse seo Monghadi Molefe a mo kopileng hore a se etse.

Bala 2

Ho nkile Kananelo nako e kae ho nka qeto ya hore na o batla ho etsa setswalle le Thomas?
Ho mo nkile bosiu bo le bong.

Thomas o ne a ikutlwa jwang ha Kananelo a ne a mo kopa hore a tlo bapala le bona.
O ne a maketse / thabile.

Qalong, Kananelo o ne a sa batle ho etsa setswalle le Thomas. O ka kgona ho etsa kgokahanyo? Ho na le nako eo o kileng wa batla ho kgesa motho? Hobaneng?
Dikarabo tsa baithuti.

Hobaneng Kananelo a ile a nka qeto ya ho etsa setswalle le Thomas?
- Hobane o ile a hopola hore na ho jwang ho dula o le mong ka nako ya kgefutso.
- Hobane o ile a elellwa hore ka nako eo a neng a dula a le mong, o ne a labalabela hore ho ka ba le motho ya batlang ho dula le yena.
- Hobane o ile a elellwa hore ho etsa seo ke ntho e mosa, e lerato.

PALE 6

SAMENTJISI E NNGWE

Mookotaba: Re mosa

Tlhahisoleseding ya Boitshetleho

- Ena ke pale ya boiqapelo.
- E etsahalla Afrika Borwa.
- E etsahala nakong ya jwale.
- Pale ena e tla thusa baithuti ho utlwisisa hore kutlwelobohloko e ka bolela ho thusa batho ba hlokang, le ha ho hlokeha boitelo bo itseng.

Leano la Kutlwisiso: Etsa ditekolo

- Ke eng: Ho etsa qeto ya hore na o rata pale kapa dikgetho tse entsweng ke baphetwa.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho ba le maikutlo ka pale le hore e utlwisisehe ka botebo.
- Le thusa jwang: Le thusa hore o nahane ka molaetsa oo pale e o fetisang le seo o se kgolwang ka yona.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Kutlwelobohloko e bolela hore o elellwa ha motho e mong a sokola kapa a hloka thuso. Ho bolela hore o kgathalla hore batho ba ikutlwa jwang mme o etse kgetho ya ho thusa, le ha ho se bonolo.
- Metswalle e a tshehetsana ka nako ya mathata. Diketso tse nyane tsa ho ba mosa, jwaloka ho arolelana dijo, di ka etsa phapang e kgolo. Ho thusa batho ba bang ho ka re etsa re utlwe re thabile ebile re le motlotlo.
- Tshepiso ke ho re o tla etsa ntho e itseng mme o fele o e etse. Tshepiso o ile a tshepisa hore a ke ke a bolella motho hore Nyakallo o ne a se na dijo sekolong. Le ha e ne le ntho e bonolo ho hlalosetsa mme wa hae sohle, o ile a kgetha ho hlompha ditabatabelo tsa motswalle wa hae le Tshepiso eo a e entseng.
- Ho ba le kutlwelobohloko ha se ntho e bonolo kamehla. Ka dinako tse ding ho ba mosa ho bolela ho tela ntho eo re e batlang. Re ka tlameha ho arolelana, ho ema hanyane, kapa ho se be le ntho eo re e batlang.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
191, 4	Tebello a kgaola samentjisi ya hae ka lehare a fa Nyakallo karolo e nngwe. “Nkeke – ke a tshepisa,” a rialo.	“Ha re bontsha kutlwelobohloko, re ikenya dieteng tsa motho e mong. Re ba tshwara kamoo re tshepang hore re tshwarwa ka teng. Ke etsa tekolo hore Tebello ke motho ya nang le kutlwelobohloko, hobane o nka qeto ya ho arolelana dijo le motswalle wa hae – ha hloke le hore a botswe.”
194, 2	“Samentjisi enngwe hape?” mmae a botsa ka ho makala. “Ke… Ke letsatsi la dipapadi kajeno kahoo ke hloka dijo tse tla lekana,” a thetsa mmae.	Tebello o bua leshano ka lebaka la tshepiso eo a e entseng ho motswalle wa hae. Ke etsa tekolo ya hore o leka ho ba motswalle ya lokileng. Bona ke bona bopaki ba hore Tebello o mosa, ebile ona le kutlleo e seng la nnete welobohloko – o tla lebaka le siyo hore a fumane samentjisi enngwe, hore a seke a roba tshepiso ho motswalle wa hae.

Mantaha o mong, Tebello o ile a ntsha samentjisi ya hae ka mokotleng wa hae. E ne e le ya nama ya kgoho le mayonisi – eo a ratang ho fetisisa. O ile a e loma pele a lemoha hore Nyakallo ha a je.

“Dijo tsa hao di kae?” Tebello a botsa Nyakallo.

“Ha ke na dijo kajeno,” Nyakallo a araba. “Mme wa ka o ne a le kotsing ya koloi mme o sepetlele. Ha re na bohobe lapeng. Empa o se ke wa bolella motho.”

Tebello o ile a arola samentjisi ya hae ka lehare mme a fa Nyakallo halofo.

“Nkeke, ke a o tshepisa.” a rialo.

Ka Labobedi hoseng, Tebello o ile a kena ka kitjhineng.

“Mme ka kopo, na nka fumana disamentjisi tse pedi bakeng sa dijo tsa motsheare kajeno?” a kopa ka boikokobetso.

“Tse pedi? Hobaneng tse pedi?” Mmae a mmotsa.

“Eeee…ke tlo lapa haholo kajeno!” a araba.

“Mohlomong o a hola?” Mme wa Tebello a nahana, ha a kenya samentjisi ya bobedi ka mokotleng wa hae.

Ka nako ya kgefutso, Tebello o ile a ntsha disamentjisi ka mokotleng wa hae mme a fa Nyakallo e nngwe.

“Ke ya ka?” ho rialo Nyakallo a maketse.

“Ke tla o tlisetsa dijo ho fihlela mme wa hao a kgutlela hae,” Tebello a mmolella, “O seke wa tshwenyeha.”

Ka Laboraro pele ho sekolo, Tebello o ile a nanyetsa ka kitjhineng e sa le ka matjeke ho lo etsetsa Nyakallo samentjisi. O ne a sa batle hore mme wa hae a mmotse ka samentjisi e nngwe hape. Empa mme wa hae o ile a kena ka nako eo a neng a tlotsa botoro ya matokomane bohobeng ka yona.

“Samentjisi e nngwe hape?” mme wa hae a mmotsa.

“Ke na le dipapadi kajeno, ke hloka dijo tse ngatanyana,” a bua maka.

Ka nako ya kgefutso, Tebello o ile a ntsha disamentjisi tse pedi ka mokotleng wa hae, samentjisi ya heme le kase eo mme wa hae a mo etseditseng yona le ya botoro ya matokomane eo a e entseng.

“O batla e fe?” a botsa motswalle wa hae.

“Ke kopa ya heme le kase.” Nyakallo a araba.

“Ho lokile!” Tebello a mo araba ka lerato, le ha le yena a ne a batla ho ja samentjisi ya heme le kase.

Ka Labone hoseng, Tebello o ile a nka nako ho hlapa le ho apara ka sepheo sa hore a se ke a ba le nako ya ho ja dijo tsa hoseng.

“Tebello, nako e o siile!” Mmae a hweletsa.

“Ntshwarele Mme,” a araba. “Ke kopa o nketsetse samentjisi ya dijo tsa hoseng!”

Ha a le tseleng e yang sekolong, o ile a kenya samentjisi eo ka mokotleng wa hae wa dijo. O ne a nahana hore a ka hlola letsatsi le le leng kantle ho dijo tsa hoseng.

Eitse ha e se e tlo ba nako ya dijo tsa motsheare, mala a Tebello a ne a korotla, empa o ile a nna a fa motswalle wa hae samentjisi e nngwe.

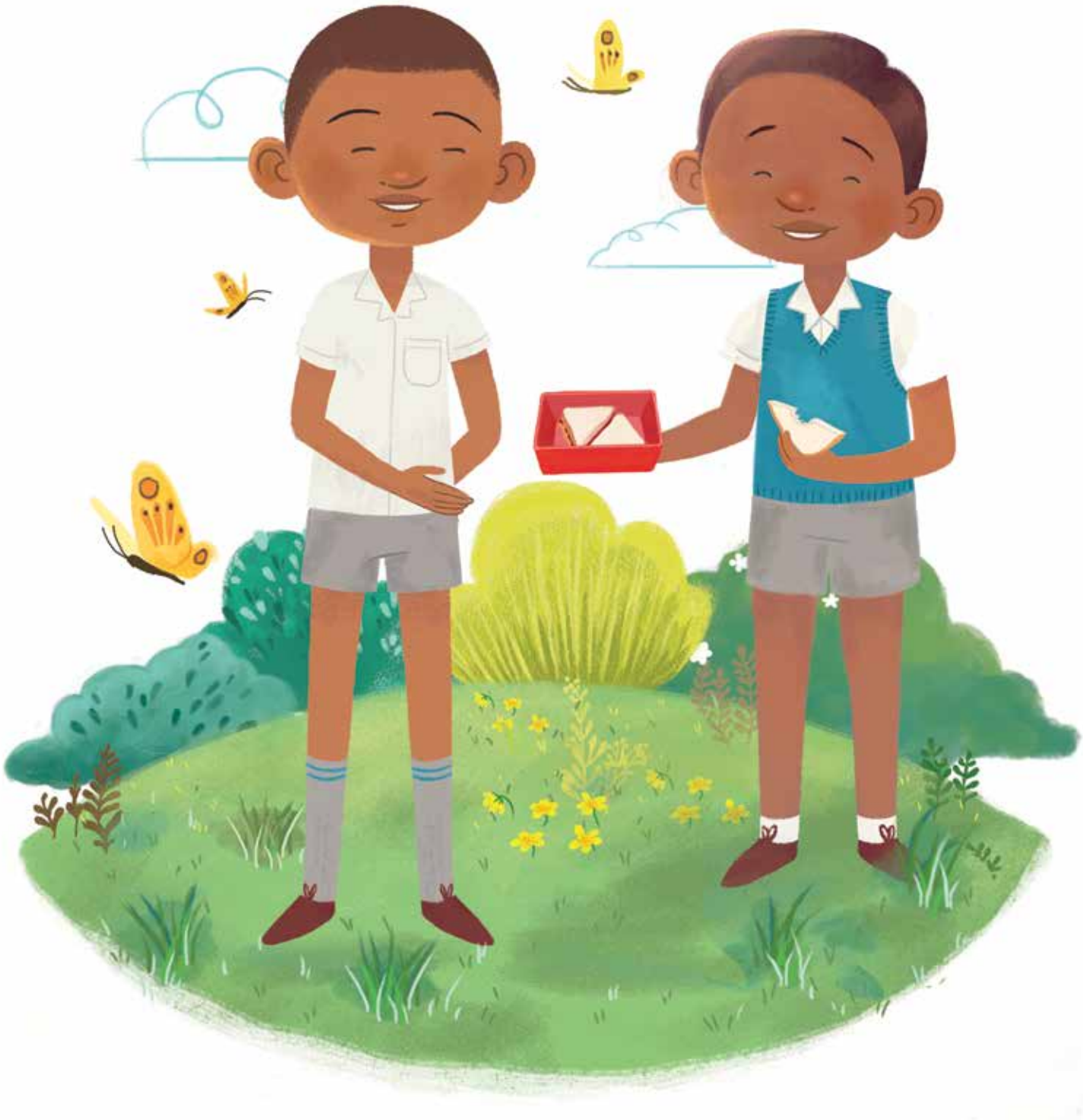

Bosiung boo, ha Tebello a ntse bapala kantle pele ho dijo tsa mantsiboya, mme wa hae o ile a fumana mohala.

“O bua le mme wa Nyakallo,” ho rialo lentswe le neng le bua mohaleng.

“Nyakallo o mpolelletse hore o mo romelletse dijo beke kaofela ha ke ntse ke le sepetlele. Ke a leboha ha o ile wa mo hlokomela.” a rialo.

Mme wa Tebello o ile a bososela. O ile a qetella a utlwisisa taba ya disamentjisi tse pedi.

Mme wa Tebello o ile a mmitsa. “Tebello, ke hloka ho bua le wena, tloho o dule fatshe,” ho rialo mmae.

“Jo nna we, o tlo nkomanyetsa ho ja disamentjisi tse ngata!” a nahana.

“Ke a tseba hobaneng o ne o ntse o kopa dijo tse ngata,” mmae a bososela, “hobaneng o ne o sa mpolelle?”

“Ke tshepisitse Nyakallo hore ha ho na motho eo ke tla mmolella hore ha ba na dijo lapeng,” Tebello a rialo.

“E ne e le ntho e mosa haholo ho e etsa, Tebello. Ke motlotlo ka wena!”

Ka letsatsi le hlahlamang ka nako ya dijo, Nyakallo o ile a ntsha pompong ka mokotleng wa hae wa dijo.

“Ena ke ya hao, ho tswa ho nna le mme wa ka.” Ho rialo Nyakallo.

Ha Tebello a momona pompong ya hae, o ile a nahana ka moo ho leng monate ka teng ho thusa motswalle.

Bala 1

Ke mofuta ofe wa samentjisi eo Tebello a neng a o rata ho fetisisa?
Samentjisi eo Tebello a neng a e rata ho fetisa ke ya kgoho ya mayonisi.

Tebello o ne a tlisetsa mang disamentjisi tse ding?
O ne a tlisetsa motswalle wa hae Nyakallo disamentjisi tse ding.

Hobaneng Tebello a ne a sa bolelle mme wa hae hore samentjisi e nngwe e ne e le ya motswalle wa hae Nyakallo?
- Hobane o tshepisitse motswalle wa hae hore ha a na bolella motho.
- Hobane o ne a sa batle ho hloleha ho phetha tshepiso ya hae ho Nyakallo.
- Hobane o ne a batla ho ba motswalle ya lokileng.
- Hobane ke motswalle ya nang le kutlwelobohloko/ya mosa/ya kgonang ho nahanela batho ba bang.

Bala 2

Ke eng seo Tebello a neng a sa tlameha ho se bolella batho ba bang?
O ne a sa tlameha ho bolella motho hore Nyakallo o ne a sena dijo lapeng labo.

Hlalosa nako eo o kileng wa bontsha kutlwelobohloko motswalleng wa hao jwaloka Tebello.
Ke ile ka bontsha kutlwelobohloko motswalleng ha ke ne ke...

Tebello o bontshitse kutlwelobohloko ho motswalle wa hae jwang?
- O mo itseditse dijo tsatsi le leng le le leng ha mme wa hae a ne a le sepetlele.
- O ile a boloka lekunutu la motswalle wa hae.
- O ne a dula a tla ka mabaka a ho fumana dijo tse ding tse ngata, hore feela a kgone ho boloka lekunutu la motswalle wa hae.
- O file motswalle wa hae samentjisi eo a neng a e batla.
- O ile a tela dijo tsa hae tsa hoseng hore motswalle wa hae a kgone ho ba le seo a ka se jang.

PALE 7
SEFEHLAMETSI SA WILIAM SE SETLE

Mookotaba: Re baenjenere

Tlhahisoleseding ya Boitshetleho

- Pale ena ke ya ditaba tsa nnete le tsa boiqapelo.
- E etsahalla Malawi.
- E etsahetse nakong e sa tswa feta.
- Pale ena e tla thusa baithuti ba hao ho utlwisisa hore baenjinere ba sebedisa bokgoni ba boiqapelo, disebediswa le bokgoni ba ho rarolla bothata ho etsa bophelo ba batho bo ntlafale le ho rarolla mathata a bophelo.

Leano la Kutlwisiso: Etsa ditekolo

- Ke eng: Ho etsa qeto ya hore na o rata pale kapa dikgetho tse entsweng ke baphetwa.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho ba le maikutlo ka pale le hore e utlwisisehe ka botebo.
- Le thusa jwang: Le thusa hore o nahane ka molaetsa oo pale e o fetisang le seo o se kgolwang ka yona.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Baenjinere ba sheba mathata a ka bang teng lefatsheng mme ba nahane ka mekgwa e metjha ya ho a rarolla. Ba rala le aha dintho tse thusang batho.
- Hangata baenjenere ha ba sebedise disebediswa tse ntjha kapa tse theko e hodimo. Ka dinako tse ding, ba sebedisa dintho tse lahlilweng ho etsa dintho tse ntjha tse nang le thuso. Boqapi bo jwalo ke karolo ya boenjinere.
- Sefehlametsi se bidikoloha ha moya o foka. Ho bidikoloha hona ho etsa motlakase kapa ho pompa metsi ho tswa ka tlase ho lefatshe. Afrika Borwa, difehlametsi di sebediswa mapolasing ho fehla metsi.
- Ho leka ho bona menahano e tla sebetsa ke ntho e hlokang maikemisetso. Ha batho ba etsa dintho tse ntjha, ba bang ba ka tsheha kapa ba ka se dumele hore e tla sebetsa. Baenjinere ba tlameha ho dula ba leka ho etsa dintho le ha di le thata.
- Ditshibollo tse ntle ha di thuse feela motho a le mong. Di ka ntlafatsa bophelo ba batho ba bangata ka ho rarolla bothata bo kang leqeme la metsi le motlakase.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
208, 1	Ha a na le nako, William o ne a rata ho ikela laeborari.	William o ne a sa ya sekolong, feela o ile a ya laeborari ho ya ithuta ka boyena. Ke etsa tekolo ya hore William ke motho ya ikemiseditseng ho ithuta.
214, 2	William a sebetsa a ba a sebetsa ho aha sefehlamoya se seholo mpeng ya motse wa Wimbe. Ka matla a tswang sefehlamoyeng sa hae sa bobedi a hula metsi ho tswa sedibeng se tebileng. Sediba sena se ile sa etsa hore borapolasi ba se hlole ba emela pula ene – metsia ne a se a fumaneha ka nako tsohle bakeng sa dijalo tsa bona.	William o ne a ikemiseditse ho thusa yena le batho ba bang. Ke etsa tekolo ena hobane William o ahile sefehlamoya bakeng sa baahi bohle ba motse.

Pale e na e itshetlehile paleng ya nnete ya William Kamkwamba. William o ile a sebedisa bokgoni ba hae ba boqapi ho thusa batho ka dinako tse thata.

William o holetse motseng o monyenyane wa Malawi, o bitswang Wimbe. Ha William a ne a le monyenyane dilemong, ho ne ho se na motlakase motseng oo a neng a dula ho ona. Baahi ba motse oo ba ne ba tshepile metsi a pula bakeng sa dijalo tsa bona.

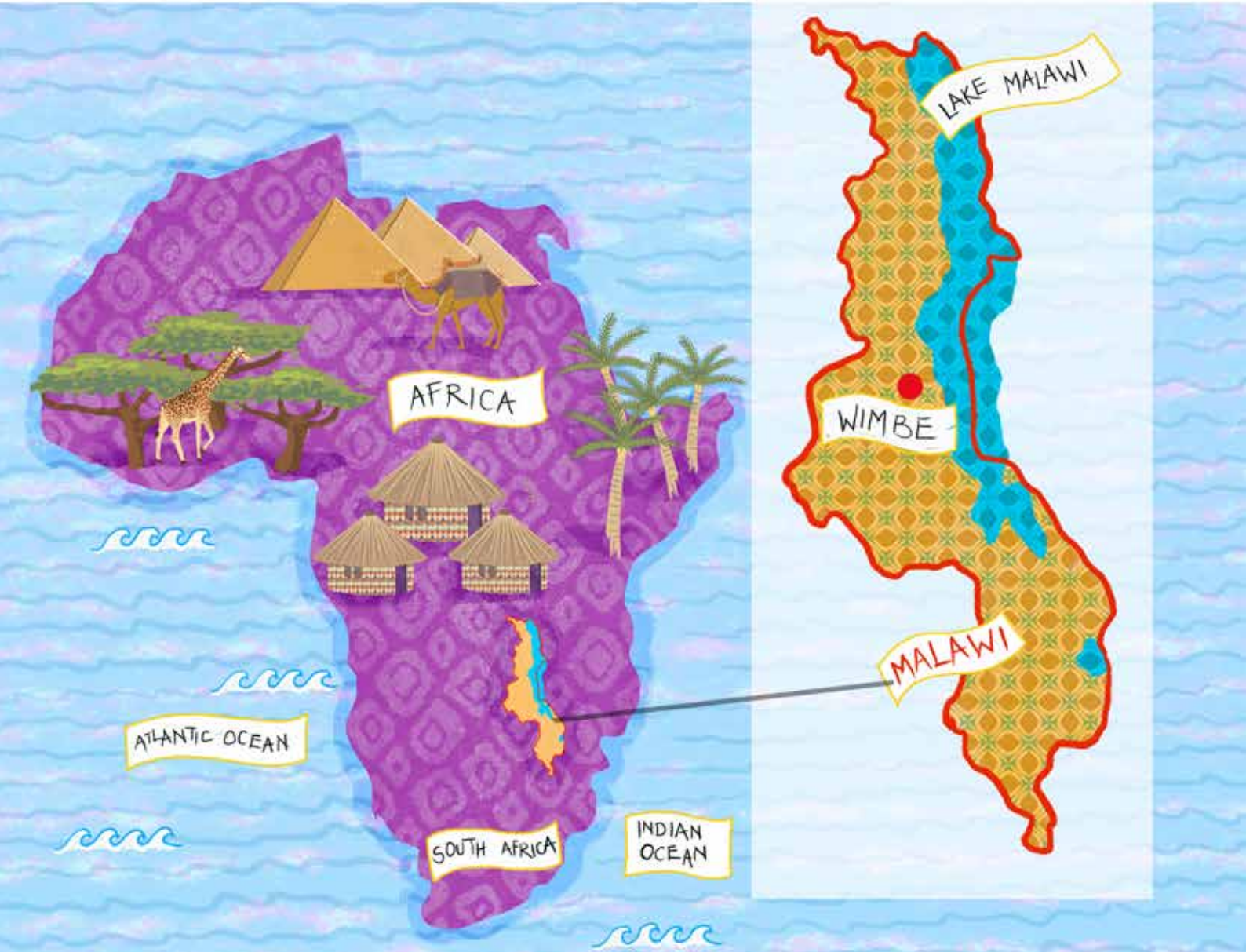

Ha William a le dilemo tse 14, ho ile ha ba le komello Malawi. Ho ne ho se na dijo tse lekaneng, mme baahi ba qalella ho lapa. Lelapa labo William le ne le na le dijo tse lekaneng feela ho jewa ha nngwe bosiu.

William o ile a qobelleha ho tlohela sekolo hobane batswadi ba hae ba ne ba se ba sa hlole ba kgona ho lefa tjhelete ya hore a kene sekolo.

Nakong ya hae ya kgefutso, William o ne a rata ho ya laeborari mme a ipalle. Ka tsatsi le leng, William o ile a fumana buka e bitswang ‘Using Enegry’ ho bolelang - ho sebedisa mehlodi ya matla. Buka ena e ne e na le setshwantsho sa sefehlametsi se senyenyane lekokong. Buka ena e ile ya hlalosa hore difehlametsi di ka sebediswa ho etsa matla. Buka ena e ne e bile e fana ka ditaelo tsa ho etsa sefehlametsi.

Tsatsing leo, William o ile a nka qeto ya hore o tlo tlisa motlakase le metsi motseng wa habo a sebedisa sefehlametsi seo.

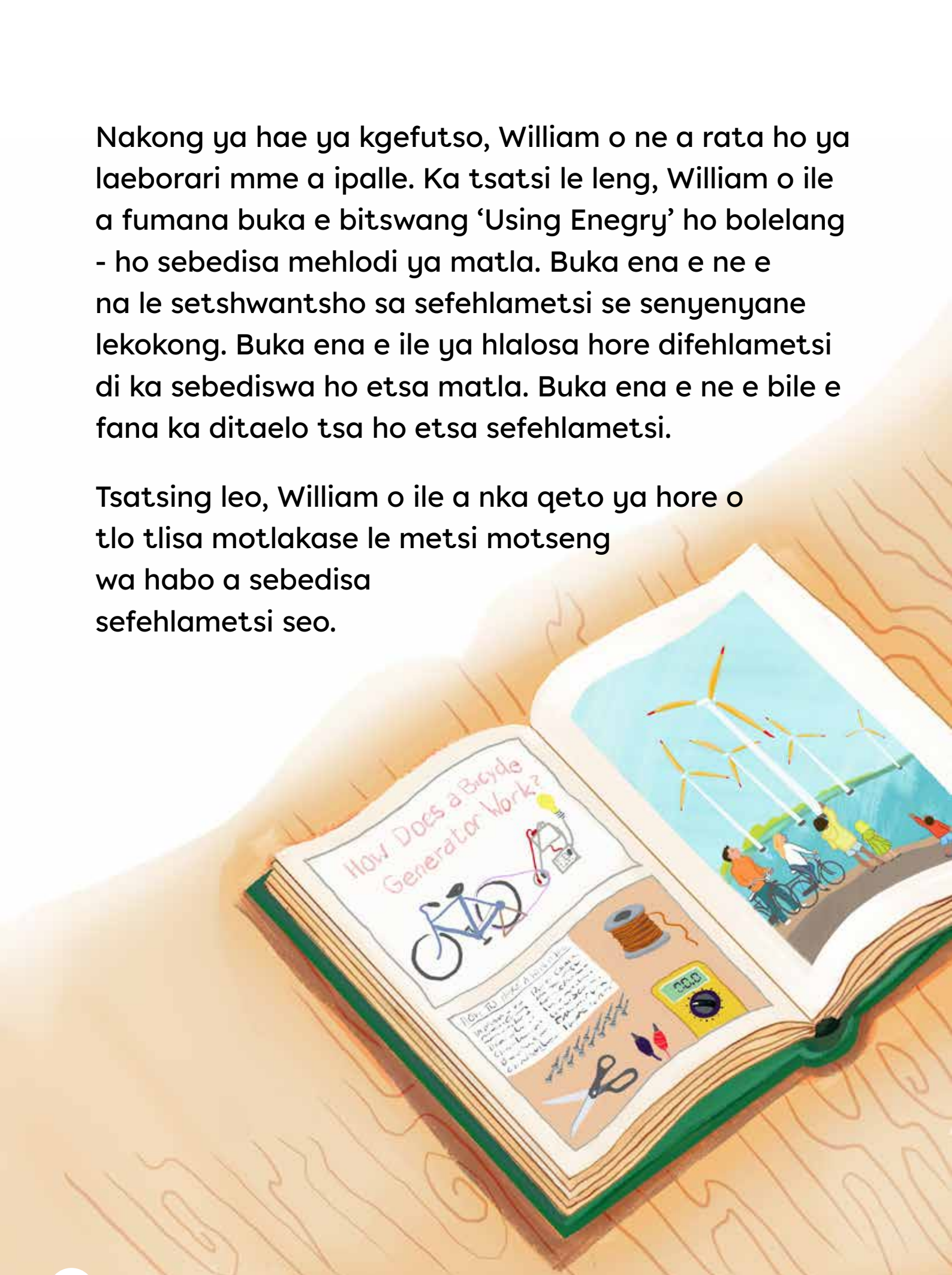

Le ha ho le jwalo, ho ne so bonolo ho bokelletsa disebediswa tsohle tse neng di hlokahala. Ha bana ba bang ba dilemong tsa hae ba le sekolong, William o ile a batlana le disebediswa setsing sa matlakala. William o ile a fumana dikarolo tsa terekere ya kgale, dikarolo tsa foreimi ya baesekele ya kgale, dipeipe tsa polasitiki, le dikarolo tsa kgale tsa ditshepe.

Matsatsing ao William a neng a fata moo matlakala a bokelletswang teng, batho ba ne ba mmitsa lehlanya. Ba ne ba mo soma. Ba mo tsheha. Empa William ha a ka a dumella hore mantswe ana a etse hore a se ke a tswela pele ka ntho eo a neng a e etsa hobane o ne a ikemiseditse ho aha sefehlametsi seo.

Lapeng, William o ne a latela ditaelo tse tswang bukeng le disebediswa tseo a di fumaneng ho aha sefehlametsi se senyenyane. Bosiung bo bong o ile a kenya peipi ya polasitiki sebakeng se nepahetseng yaba sefehlametsi se qala ho bidikoloha.

Tshibollo ya William e ntjha e ile ya fehla motlakase o lekaneng ho kgantsha mabone a mane, le ho bapala radio ka tlung yabo! William o ile a sebedisa motlakase ho bala bosiu ha ho le lefifi kantle! Mabone a neng a kgantshitse ka tlung ya habo a ne a etsa hore a ikutlwe a lokolohile.

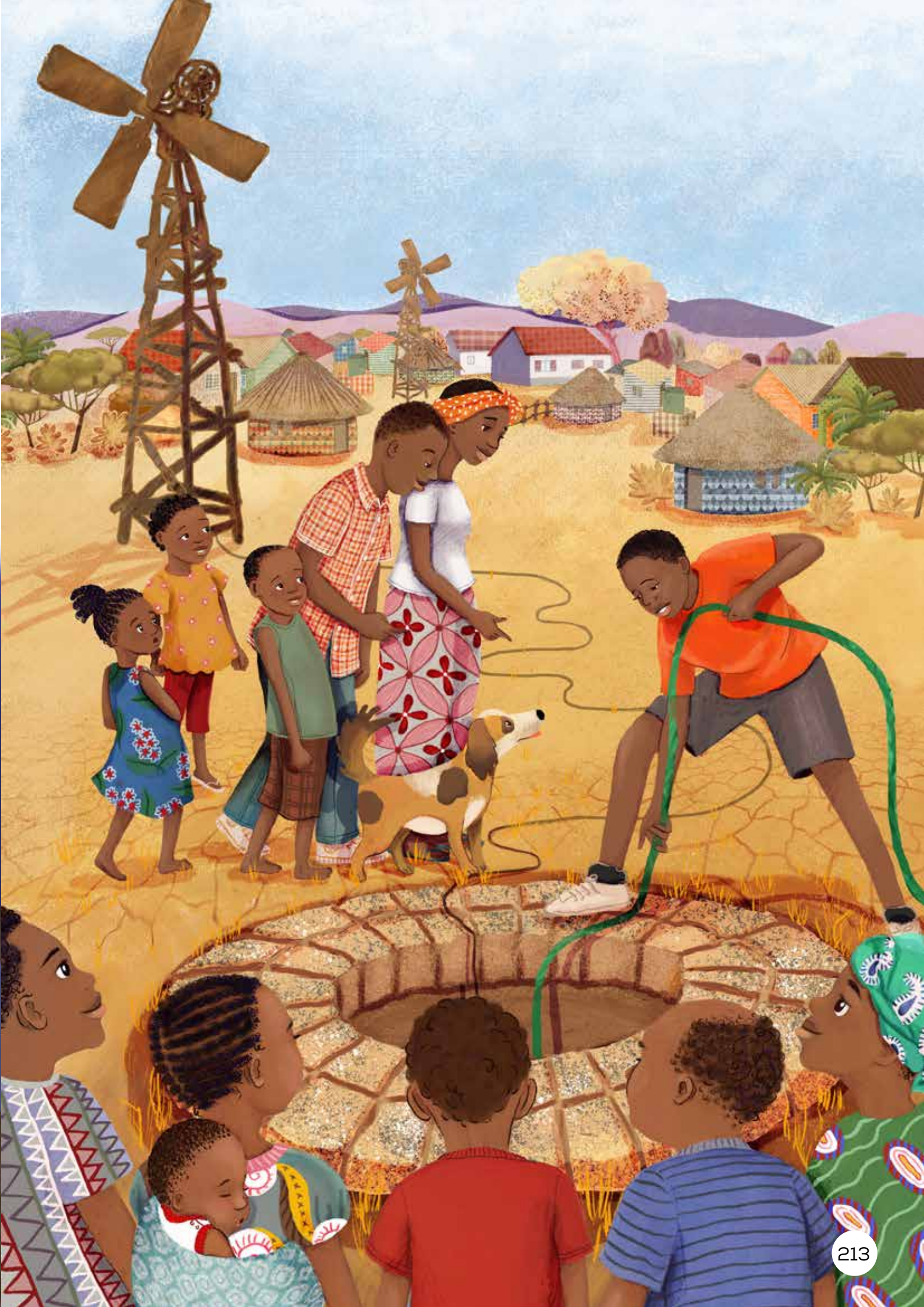

Empa William o ne a batla ho etsa ho feta moo ho tlisa motlakase lapeng la habo feela – William o ne a batla ho etsa bonnete ba hore batho kaofela motseng ba na le motlakase le metsi a ho nosetsa dijalo tsa bona.

William o ile a sebetsa, a ba a sebetsa ho aha sefehlametsi se seholo Wimbe. O ile a sebedisa matla a tswang sefehlametsing sa hae sa bobedi ho pompa metsi ho tswa mohloding o tebileng. Mohlodi ona o ne o bolela hore ho ne ho se ho sa hlokahale hore borapolasi ba Wimbe ba emele e ne – ho ne ho se ho dula ho na le metsi a ka nosetsang dijalo.

Kamora dilemo tse mmalwa, moqolotsi wa ditaba o ile a tla Wimbe mme a ngola koranteng ka pale e buwang ka sefehlametsi sa William. Batho ba bangata ba Malawi le lefatshe ka bophara ba ile ba qalella ho sebedisa tshibollo ena ya William e makatsang. Qetellong, baditjhaba ba ne ba kgahlehile ke boqapi bona ba William, ka hoo, ba ile ba mo lefella dithuto mme a kgutlela sekolong, a ba a ya Yunivesithing!

William o ntse a tswela pele ho sebetsa ka thata ho nnetefatsa hore batho kaofela ba na le motlakase le metsi.

Bala 1

Sefehlametsi sa William sa pele se ne se fepela matla kae?
Se ne se fepela mabone a mane le radio ya ka tlung.

Sefehlametsi sa William sa bobedi se ne se fepela matla kae?
Se ne se fepela mohlodi wa metsi motseng kaofela.

Hobaneng William a ne a batla ho rarolla mathata a motlakase motseng wa habo?
- Hobane o ne a batla ho bala bosiu.
- Hobane o ne a batla ho etsa bonnete ba hore borapolasi kaofela ba na le metsi eo ba ka nosetsang dijalo tsa bona ka ona.
- Hobane o ne a batla ho thusa batho bohle motseng, eseng yena le ba lelapa la hae feela.

Bala 2

Ke mathata a feng ao William a neng a tobane le ona?
- Motseng ho ne ho sena motlakase.
- Ho ne ho na le tlala ya bonkantjane motseng.
- O ile a tlameha ho tlohela sekolo.
- O ne a sa fumane disebediswa tse nepahetseng ho aha sefehlametsi sa hae.

William o qetelletse a kgutletse sekolong ka mokgwa ofe?
- Baditjhaba ba ile ba mo lefella dithuto tsa hae ha ba qeta ho bala ka sefehlametsi sa hae!

Ke diketsahalo dife tse etsahetseng paleng ena, tse re thusang ho etsa tekolo hore William o bohlale ebile o na le maikemisetso?
- William o ile a tswela pele ho ithuta le ho bala le ha a ne a se a sa kgone ho ntshetsa dithuto tsa hae pele.
- William o ile a bona setshwantsho sa sefehlametsi mme a nka qeto ya ho se etsa.
- William o ile a batlana le disebediswa tsa ho aha windmill serapeng seo matlakala o bokellwang ho sona.
- William o ile a tswela pela a fata le ha ho ne ho na le batho ba mo somang.
- William ha a ka a kgaotsa ka ho etsa sefehlametsi se le seng se senyenyane, o ile a etsa sefehlametsi se seng se seholo ho thusa batho kaofela!

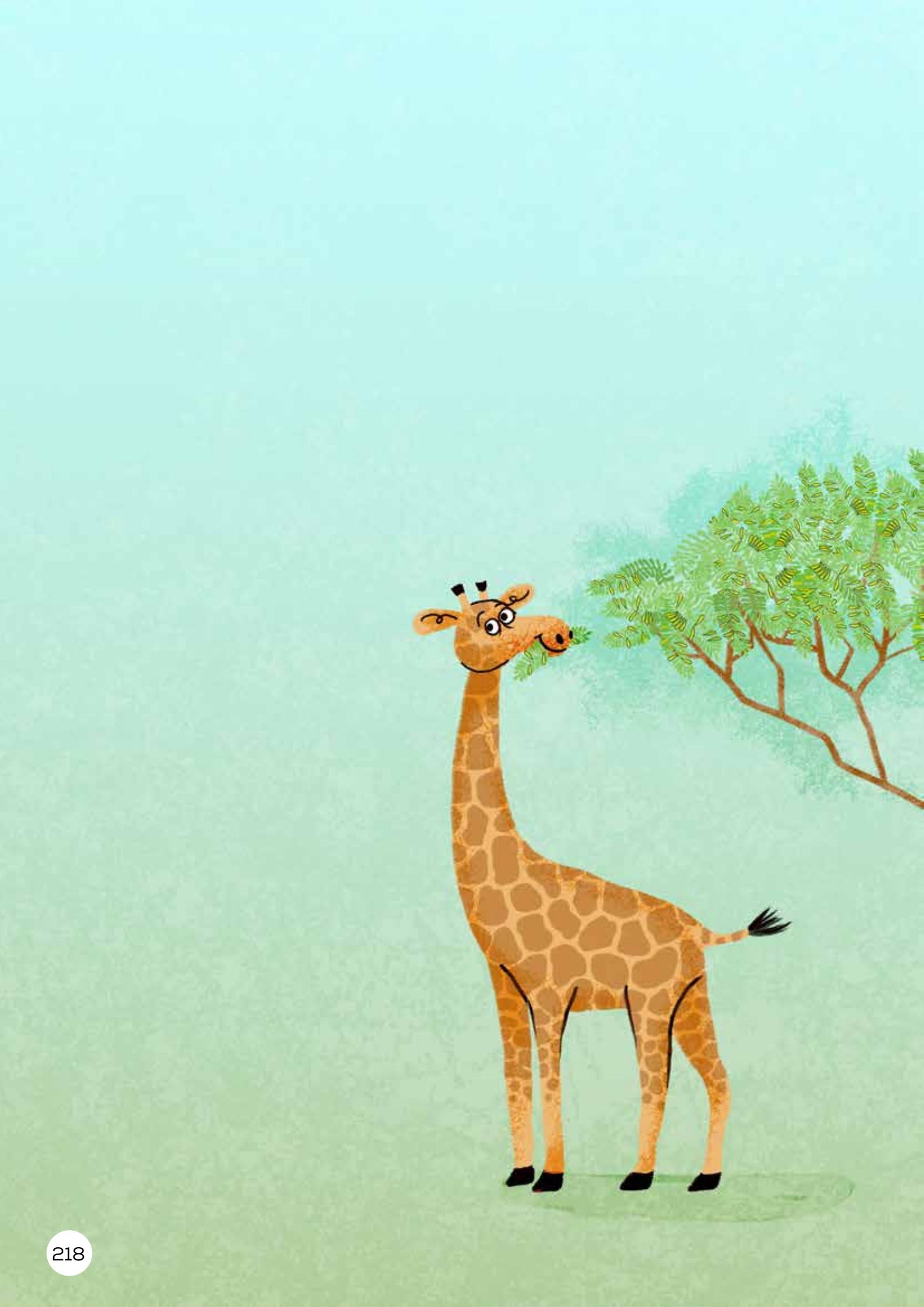

PALE 8

SEFUTHUMATSI SA METSI SA LETSATSI SA XOCHITL

Mookotaba: Re baenjenere

Tlhahisoleseding ya Boitshetleho

- Pale ena ke ya ditaba tsa nnete le tsa boiqapelo.
- E etsahalla Mexico.
- E etsahetse nakong e sa tswa feta.
- Pale ena e tla fa baithuti ba hao mohlala o mong wa mokgwa oo baenjenere ba ka sebedisang bokgoni ba boiqapelo, disebediswa le bokgoni ba ho rarolla bothata ho etsa bophelo ba batho bo ntlafale le tikoloho.

Leano la Kutlwisiso: Etsa dikgokahano

- Ke eng: Ho nahana hore pale e amana jwang le bophelo ba hao, dibuka tse ding, kapa lefatshe.
- Hobaneng re le sebedisa: Ho utlwisisa pale hantle ka ho e amahanya le dintho tseo o di tsebang.
- Le thusa jwang: Le eketsa moelelo paleng le hore e hopolehe ha bonolo.

Dintlha tseo o ka di arolelanang le baithuti ba hao

- Baenjinere ba elellwa mathata mme ba rarolle. O a hopola paleng e fetileng, William o ile a etsa sefehlametsi ho thusa ho tlisa metsi le motlakase motseng wa habo. Baenjinere ba sheba mathata mme ba nahane ka ditsela tseo ba ka thusang batho ka teng.
- William o ile a sebedisa sefehlametsi ho etsa motlakase. Paleng ena, Xochitl o sebedisa letsatsi e le mohlodi wa matla. Ka bobedi moya le mahlasedi a letsatsi ke dintho tsa tlhaho mme ke matla a mahala ao batho ba ka a sebedisang.
- Ditshibollo di ka etswa ka disebediswa tse lahlilweng kapa tse sebedisitsweng. Jwalo feela ka ha William a sebedisitse masalla a disebediswa tsa kgale ho etsa sefehlametsi. Xochitl o ile a sebedisa dibotlolo tsa polasetiki, mathombo le patsi ho etsa ntho e ntjha e nang le molemo.
- Ka dinako tse ding batho ba rema difate ho etsa patsi ya mollo. Dibakeng tse ding, batho ba besa patsi ho futhumatsa metsi kapa ho pheha dijo. Ha difate tse ngata di rengwa, e ka ba ntho e sa lokelang tikoloho.
- Batjha ba etsa phapang! Ha ho hlokehe hore o be motho e moholo ho rarolla mathata. William o ne a sa le motjha dilemong mme Xochitl o ne a le dilemo tse robedi. Ka bobedi ba sebedisitse boiqapelo le maikemisetso ho thusa setjhaba sa habo bona.

Ho sebedisa leano lena:

Leqephe le seratswana	Bala	Ere
221, 1	Ka tsatsi le leng ha a le tseleng a kgutla sekolong, Xochitl a elellwa hore difate tse mo etsetsang morithi ha di sa leyo. Tseleng moo a seng a tsamaile, difate di remilwe. “Difate di ile kae?” a ipotsa.	Ke a hopola hore William o elelletswe hore batho ba sokola ho fumana metsi bakeng sa dijalo tsa bona ka nako ya komello. Xochitl a elellwa hore difate tsa motse wa habo ha di sa leyo – ebile ha ho sana morithi tselelng moo a tsamayang teng. Ke etsa kgokahano hore: ka bobedi William le Xochitl ba elelletswe bothata motseng wa bona mme ba nka qeto ya ho bo rarolla.
223, 1	Yaba, o qalella ho bokeletsa dibotlolo tse lahlilweng, dikgalase tsa kgale, dipeipe tsa metsi tsa kgale le dikutwana tsa patsi.	Ka bobedi William le Xochitl ba sebedisitse ba lahla dintho ho aha. Ke etsa kgokahanyo: ka bobedi ba ne kgona ho qapa mme ba nahana ditsela tse ntjha tsa ho sebedisa dintho tsa kgale.

Motsheareng wa mantsiboya a mang ho ne ho tjhesa, Xochitl o ne a le tseleng e lebileng hae ho tswa sekolong, ha a ntse a tsamaya o ile a elellwa hore difate tse neng di mo fa moriti di ne di le siyo. Tseleng, ka mona le ka mane, difate di ne di remilwe. “Ebe ho etsahetseng ka difate?” a ipotsa.

Hoseng tsatsing le hlahlamang, Xochitl o ne a shebelletse ntate wa hae a kenya dipatsi mollong ho futhumatsa metsi hore ba kgone ho hlapa.

“Ntate, re rema difate tse ngata ho futhumatsa metsi ha re hlapa!” ho rialo Xochitl. “Ha ho na tsela e nngwe eo re ka e sebedisang ho futhumatsa metsi?” a botsa.

“Xochitl, ha re na tjhelete ya ho reka difuthumatsi tse ntle tsa metsi – le baahisane ba rona ha ba na yona!” ntatae a mo araba.

“Ke nkile qeto – ke tlo etsa sefuthumatsi seo batho kaofela ba Chiapas ba ka kgonang ho ba le sona,” a rialo ka boitshepo.

Tsatsing leo ha Xochitl a fihla hae ho tswa sekolong o ile a qala ka projeke ya hae. Pele o ile a etsa moralo. Yaba o qalella ho bokelletsa dibotlolo tsa polasitiki, dikgalase tsa kgale, dikarolo tsa mathopo le masalla a patsi a lahluweng.

Kamora dibeke tse mmalwa, Xochitl o ne a se a bokellediteše disebediswa tse lekaneng ho ka qalella mosebetsi. O ile a kopanya lethopo le dibotlolo tsa polasitiki mme a di tlama ka kheibole ho etsa hore metsi a dule kahara dibotlolo a futhumale letsatsing. Yaba o penta ntho tsohle ka pente e ntsho, hobane o ne a tseba hore mebala e fifetseng e hohela letsatsi.

Qetellong, ntate wa hae o ile a mo thusa ho aha lebokoso la tshibollo ya hae. Lebokose leo le ne le na le foreimi ya patsi le diphanele tsa kgalase ho tjheha motjheso o tswang letsatsing.

“Ke nahana hore letsatsi le tla etsa hore metsi a kahara lebokoso a futhumale hantle ho lokela ho hlapa!” Xochitl a nahana.

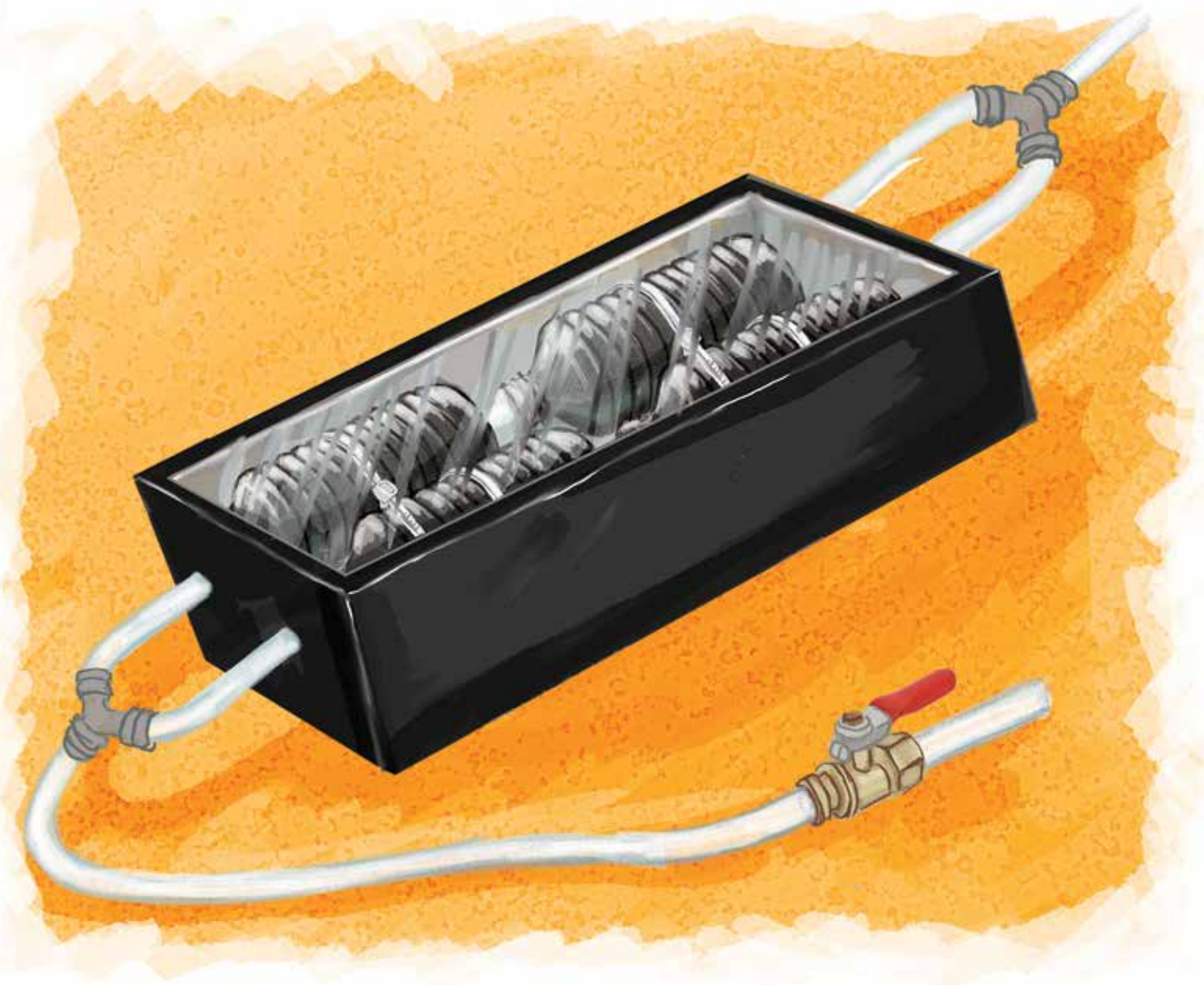

Hoseng pele Xochitl a ya sekolong, o ile a tshela metsi kahara sefuthumatsi sa metsi sa letsatsi. Letsheare lohle, sekolong o ne a ipotsa hore na ebe tshibollo ya hae e tla sebetsa na.

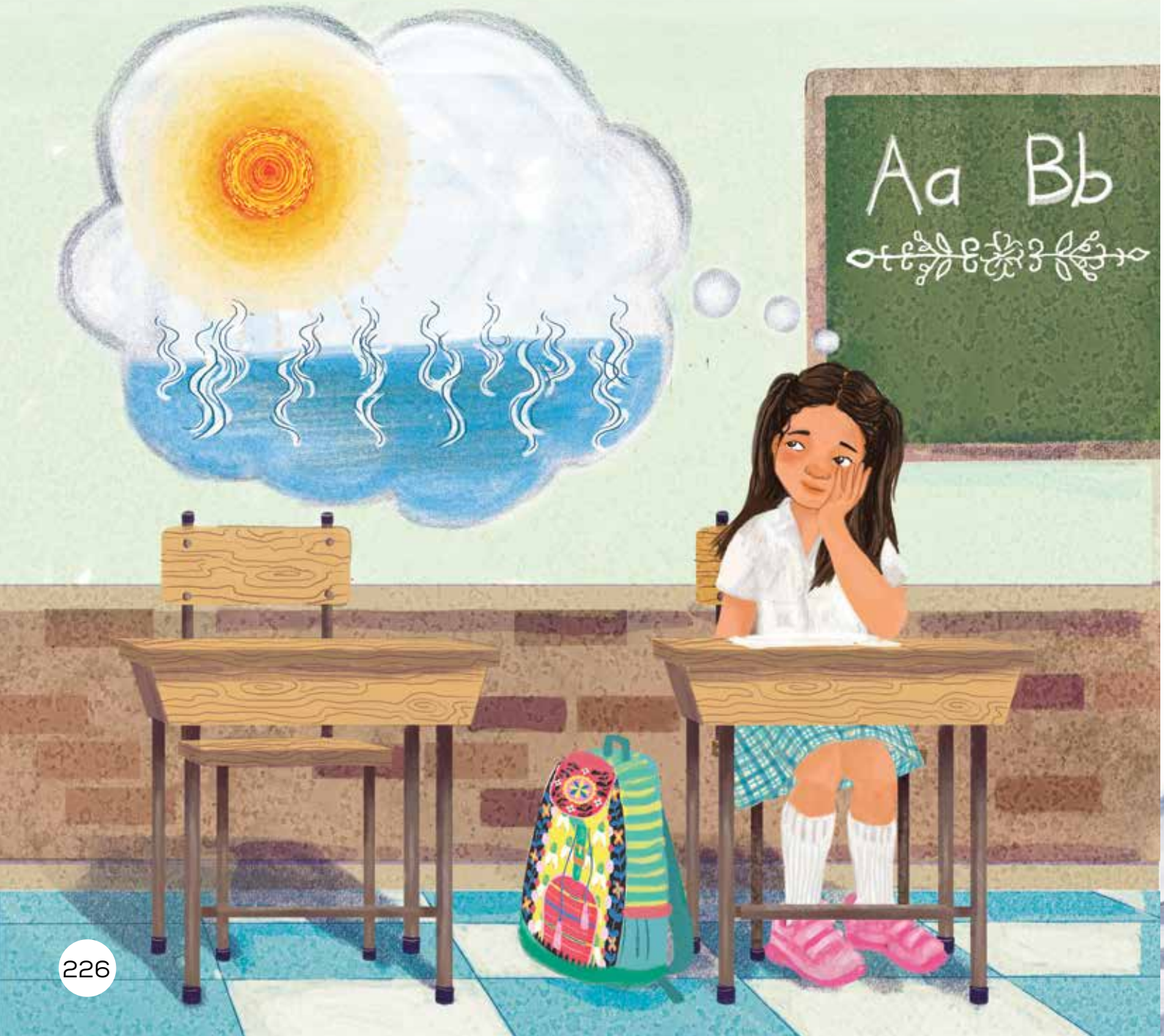

Kamora nako ya sekolo, o ile a mathela hae a tatetse ho ya bona se etsahetseng. O ne a na le letswalonyana ha a bula sefuthumatsi, yaba o beha letsoho la hae qetellong ya lethopo. Metsi a tjhesang a ile a tswa! A ne a tjhesa hoo a ileng a tlameha ho tlosa letsoho la hae. “Ke e entse!” a nahana, a bile a bitsa ntate wa hae a tlo bona.

“Bona Ntate! E a sebetsa! Ke entse sefuthumatsi sa metsi se sa hlokeng mollo ebile se sa hloke tjhelete e ngata. Se sebetsa ka matla a mohlodi o sa lefellweng o fumanehang ha bonolo: letsatsi,” Xochitl a kganya kgotso. O ile a nka letsoho la ntatae mme a le beha ka tlasa metsi a tjhesang.

“Kgele!” ntatae a tshwaela. “Ke ntho e kgahlisang ena!”

Eitse ha Xochitl a qeta ho bona hore tshibollo ya hae e a sebetsa, o ile a nka qeto ya ho etsa e kgolwanyana, hore e fane ka metsi a lekaneng bakeng sa ba lelapa lohle.

“Re e behe kae?” ntatae a mmotsa ha e kgolwanyane e qetilwe.

Xochitl o ile a nahana sebaka seo ho sona ho tjhabelang letsatsi haholo. “Ke nahana hore re e behe marulelong! Ka tsela eo metsi a ka futhumala, ebe a theohela ka tlung ya rona!” Ho tloha tsatsing leo, ba lelapa la Xochitl ba ile ba dula ba na le metsi a ho hlapa, a ho hlwekisa le a ho hlatswa dijana.

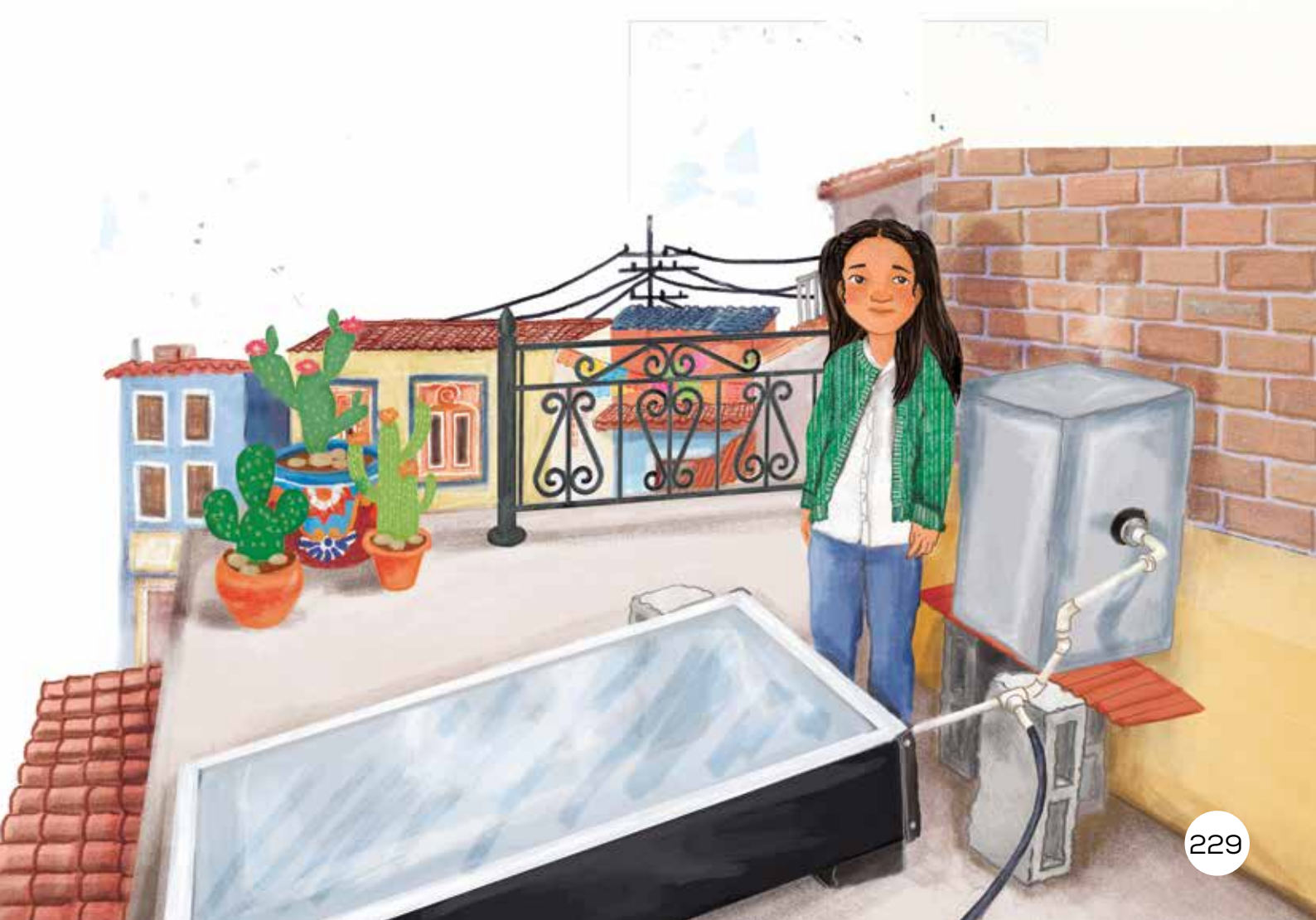

Baahisane ba ile ba bona tshibollo eo marulelong a ntlo ya lelapa la bo Xochitl. “Ke eng seo?” ba ile ba botsa. “Ke sefuthumatsi sa metsi sa letsatsi!” mme wa Xochitl a ba tsebisa. “Xochitl o e entse ka dikarolo tse lahlilweng tseo a di thotseng. E futhumatsa metsi ka mohlodi wa tlhaho, o sa lefellweng: letsatsi!”

“Lenna ke a e batla!” ho rialo e mong wa baahisane. “Ke kgathetse ke ho batlana le patsi!”

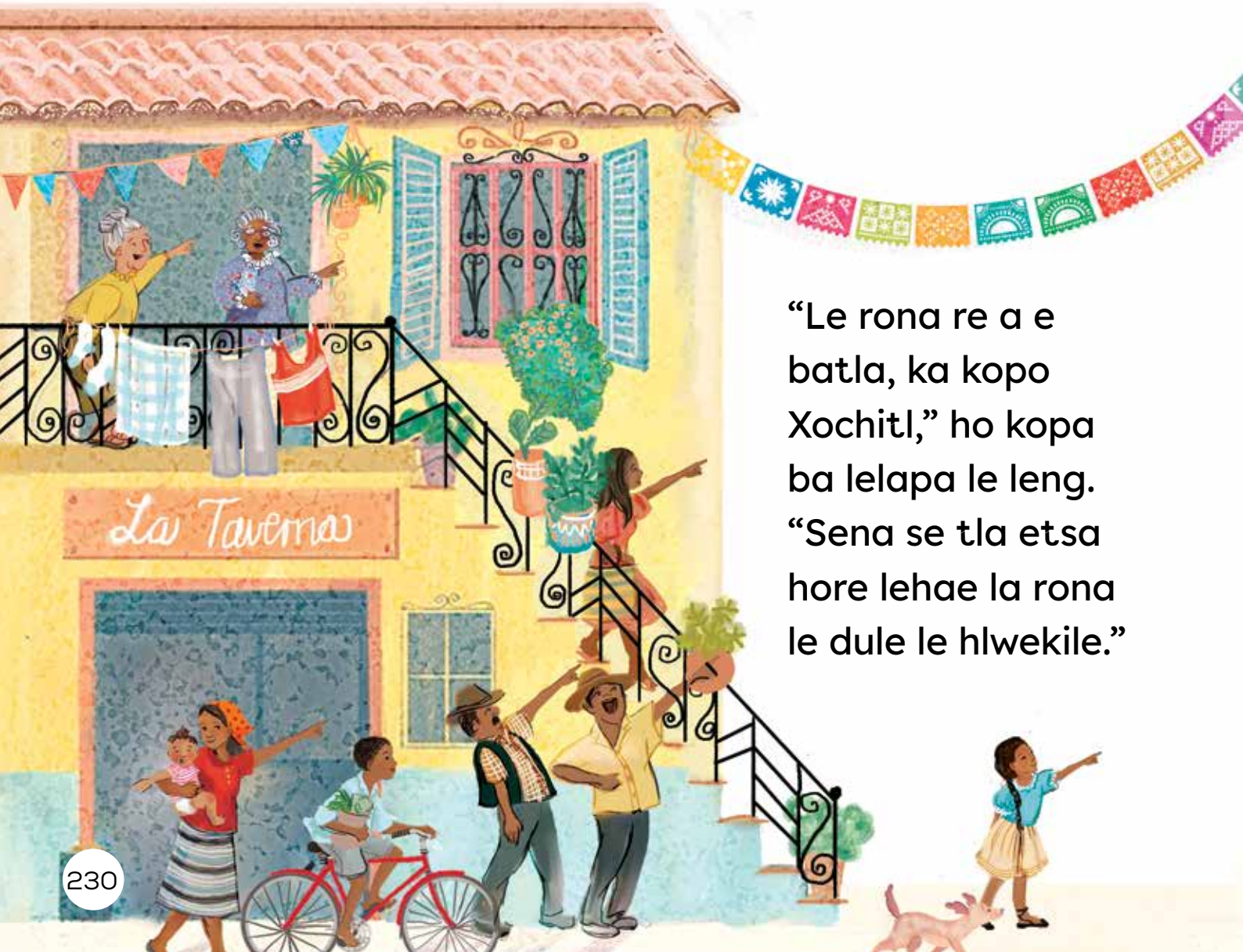

“Le rona re a e batla, ka kopo Xochitl,” ho kopa ba lelapa le leng. “Sena se tla etsa hore lehae la rona le dule le hlwekile.”

Ka kgwedi ya Hlakubele 2018, Xochitl o ile a hapa khau e bitswang ‘Recognition of the Institute of Nuclear Science for Women’, Ka tlwaelo kgau ena e ne e fuwa batho ba baholo. Empa, Yunivesithi ya Mexico, e mo fileng kgau ena e ile ya lemoha hore Xochitl o entse ntho e makatsang. Ba ne ba batla ho kgothatsa Xochitl hore a tswele pele ka ditshibollo tsa hae tsa saense, le ho rarolla mathata a batho motseng wa habo.

Bala 1

Xochitl o ahile eng?
O ahile sefuthumatsi sa metsi se nkang matla letsatsing. Pele o ahile e nyenyane, yaba o aha e kgolo.

Xochitl o sebedisitse disebediswa tse feng ho aha sefuthumatsi sa hae sa metsi?
O sebedisitse dibotlolo tsa polasitiki, dikgalase tsa kgale, dikarolo tsa mathopo a lahluweng, masalla a patsi le pente e ntsho.

Ke dikgokahano dife tseo o ka di etsang paleng tsa disebediswa tseo Xochitl a di sebedisetseng ho etsa hitara, le disebediswa tseo Williiam a di sebedisetseng ho etsa sefehlametsi?
Ka bobedi ba ile ba sebedisa dintho tsa kgale – eseng tse ntjha. Ka bobedi ba sebedisitse dintho tseo ba sa di rekang. Ka bobedi ba sebedisitse ntho tse neng di lahlilwe.

Bala 2

Ke bothata bofe boo Xochitl a ileng a bo lemoha?
- O ile a lemoha hore batho ba motse wa habo ba ne ba rema difate ho futhumatsa metsi.
- O ile a lemoha hore batho ba motse wa habo ha ba kgone ho lefella difuthumatsi tse tlwaelehileng tsa metsi – ba tlameha ho besa mollo ho futhumatsa metsi.
- O ile a lemoha hore difate motseng wa habo di ntse di fokotseha hobane batho ba ne ba di rema ho besa mollo eo ba tlo futhumatsang metsi ka ona.

Xochitl o ile a rarolla bothata boo jwang?
- O ile a etsa sefuthumatsi sa metsi a sebedisa dintho tse lahluweng le pente e ntsho.
- O ile a sebedisa boqapi ba hae ho rala sefuthumatsi sa metsi se fumanang matla letsatsing.

Ke dikgokahano dife tseo o ka di etsang pakeng tsa Xochitl le William?
Ke kgona ho etsa dikgokahano ka bona hobane ba…

NHLRP | National Home Language Reading Programme